

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
მიგრაციის კვლევის ცენტრი*

**IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY
Migration Research Center**

**მ ი გ რ ა ც ი ა
MIGRATION**

6

დაფინანსებულია ევროპის კავშირის მიერ

**უნივერსალი
თბილისი, 2013**

კრებული ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიგრაციის კვლევის ცენტრის მიერ სამეცნიერო ნაშრომთა სერიის – „მიგრაცია“ მორიგი გამოშვებაა. წარმოდგენილ ნაშრომებში არის ცდა საერთაშორისო და ლოკალურ დონეებზე შრომის ბაზრის, დასაქმებისა და უმუშევრობის მიგრაციულ პროცესებთან ურთიერთკავშირის შესწავლისა.

განკუთვნილია მიგრაციის პრობლემებით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

რედაქტორი

პროფესორი მირიან ტუხაშვილი (თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

სარედაქციო კოლეგიის წევრები: პროფესორი მარი ფრაისი (აშშ), პროფესორი ირინა მოლოდიკოვა (უნგრეთი), პროფესორი ლეო ვან ვისენი (ნიდერლანდები), პროფესორი სადაიოსი ოცუ (იაპონია), ვარლამ ჭკუასელი (ლტოლვილთა დანიის საბჭო), ნათია კვიციანი (მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაცია)

ასოცირებული პროფესორები: თამაზ ზუბიაშვილი (თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი), ნათია ჭელიძე (პასუხისმგებელი მდივანი).

რეცენზენტები: პროფესორი ელგუჯა მექვაბიშვილი, პროფესორი ეთერ ხარაიშვილი

კრებული გამოიცა ევროკავშირის მიერ მხარდაჭერილი პროექტის „სარეინტეგრაციო საქმიანობის კონსოლიდაცია საქართველოში“ ფარგლებში. პროექტს ახორციელებს ლტოლვილთა დანიის საბჭო. კრებულში წარმოდგენილი მოსაზრებები არ გამოხატავენ ევროკავშირის ან ლტოლვილთა დანიის საბჭოს ოფიციალურ პოზიციას.

The given journal *Migration* represents the next issue of the series of works of the Migration Research Center, Tbilisi State University. In the presented works there is an effort to study interrelation of labour market, employment and unemployment with migration processes at the international and local levels.

The book is designed for readers interested in migration problems.

Editor-in-chief: Professor **Mirian Tukhashvili** (TSU)

Members of the editorial board:

Professors: Marie Price (USA), Irina Molodikova (Hungary),

Leo Van Visen (Netherlands), Sadaiosi Ootsu (Japan),

Varlam Chkuaseli (DRC), Natia Kvitsiani(IOM).

Associate Professors: Tamaz Zubiashvili (TSU), Natia Chelidze (Executive secretary).

Reviewers: *Professor Elguja Meqvabishvili*

Professor Eteri Kharashvili

The collection of works was published with the support of “Enhancing Return to Georgia Operationally” a project funded by the European Union and Implemented by the Danish Refugee Council. The content of this publication does not reflect the official opinion of neither the European Union nor the Danish Refugee Council.

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2013

თბილისი, 0179, ი. ჯანაშიას ქ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-99940-22-004-3

წინათქმა

მოსახლეობის მიგრაცია ყოველთვის იყო და იქნება მწვავე მსოფლიო პრობლემა. მას ადამიანის ცხოვრების მრავალმხრივი მობილობა განსაზღვრავს, მაგრამ ამ მოძრაობის განვითარებაშიც არის შტორმისეული პერიოდები. სწორედ ასეთია საქართველოსათვის პოსტსაბჭოთა ხანა, როცა მიგრაციული ტალღები ეპოქალურ ტრანსფორმაციულ პროცესებს მოჰყვა და, თავის მხრივ, მწვავე სოციალური და ეკონომიკური პრობლემების პროვოცირება მოახდინა.

ვერ ვიტყვით, რომ მიგრაციის მეცნიერული შესწავლილობა საქართველოში ჯეროვანია, თუმცა მისადმი საზოგადოების ინტერესი ბოლო ხანს მეტად გაცხოველდა, გამრავალმხრივდა და რეგულირების მცდელობითაც გამოიხატა. მომრავლდა მიგრაციის შემსწავლელი დაწესებულებები, რომელთა პროდუქცია, ჯერჯერობით, შეიძლება უმწიფარიც იყოს, მაგრამ იგრძნობა დიდი სურვილი და სწრაფვა მიგრაციის მოწესრიგების პროცესში თეორიული და პრაქტიკული ჩაბმისა.

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიგრაციის კვლევის ცენტრი ლტოლვილთა დანიის საბჭოს მხარდაჭერით აგრძელებს სამეცნიერო სერიის „მიგრაცია“ გამოცემას. ამჯერად გამოდის მე-6 კრებული, სადაც ქართველ ექსპერტთა ნაშრომებთან ერთად მოთავსებულია ცნობილ უცხოელ მეც-

ნიერთა მიერ სპეციალურად „მიგრაცია“-სთვის დაწერილი სტატიები. შესაძლოა, მათში მოცემული მასალა ზოგჯერ საკამათოც იყოს, მაგრამ არასდროს ჰქონია რედაქციას სურვილი, თავის თვალსაზრისს მორგებოდა ავტორთა ნააზრევი.

სასინარულოა, რომ მიგრაციის დარგის ცნობილ უცხოელ მეცნიერებს დიდ პატივად მიაჩნიათ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიგრანტოლოგებთან თანამშრომლობა. იმედია, რომ იგი მომავალში კიდევ უფრო გაფართოვდება, რაც გამოიხატება ერთობლივი კვლევების გამოცემის სახითაც.

კვლავაც დიდ მადლიერებას გამოვხატავთ ლტოლვილთა დანიის საბჭოს მიმართ, ვისი მხარდაჭერითაც თსუ მიგრაციის კვლევის ცენტრში არაერთი ნაშრომი, კრებული მომზადდა და გამოიცა.

*თსუ მიგრაციის კვლევის ცენტრის
მეცნიერ-ხელმძღვანელი, პროფესორი მირიან ტუხაშვილი*

Dr. Alan S. Weber
Visiting Professor of Weill
Cornell Medical College in Qatar

THE GCC YOUTH UNEMPLOYMENT PROBLEM: STAGNATION OR PROGRESS?

I. EXTENT AND SCOPE OF THE GCC YOUTH UNEMPLOYMENT PROBLEM

As is widely known through the media, the youth unemployment problem has been an international phenomenon since the 2008 global financial crisis. The unemployment rates in Greece and Spain rose to almost 50% for 15-24 year olds in 2011-2012 and according to the *Economist*: “the number of underemployed 15- to 24-year-olds in the OECD is higher than at any time since the organisation began collecting data in 1976” (*Left Behind*, 2011). The Middle East and North Africa (MENA) region has been hit acutely with youth and general unemployment. The lack of opportunities for young workers, both the uneducated / unskilled and university graduates, formed part of the impetus for the Arab Spring uprisings in 2011. Wealth and power became highly concentrated in small ruling elites, most pronounced in Libya, Egypt, and Tunisia, and training and education were inadequate for younger workers, except in Egypt which had a large number of unemployed university graduates who were technologically literate and able to organize against the government. Some analysts have warned that “in the next two decades, the [MENA] region is expected to add another 150 million people, so job creation in most Middle Eastern countries will have to exceed 3 percent a year in order to absorb these young labor market entrants” (Salehi-Isfahani, 2008, p. 12; Noland & Pack, 2007).

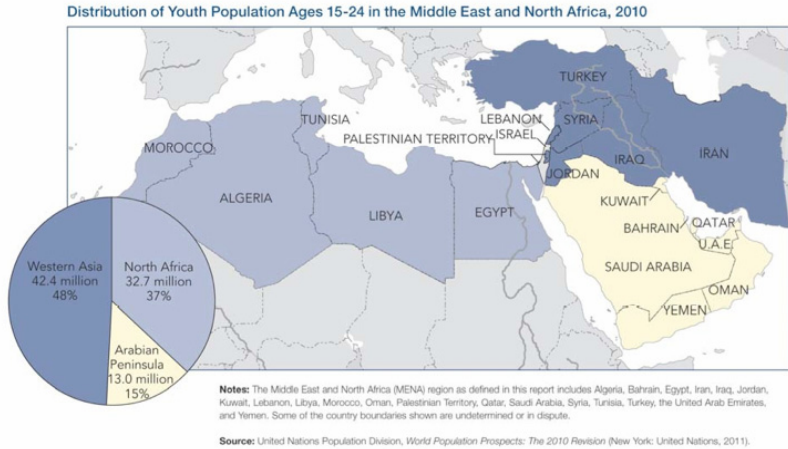
The oil-rich GCC nations, however, have been able to forestall the youth unemployment problem, and overall official unemployment rates in each GCC country are lower than the average of the MENA countries, partly due to the fact that oil revenues collected by the state can be directed towards creating government jobs such as

clerks, policeman, army personnel, department managers, and officials. Qatar, Kuwait, and the UAE, however, may be experiencing high youth inactivity in which potential workers stay in school or wait for long periods, sometimes years, for desirable public sector jobs to become available, although it is difficult to obtain accurate data on this phenomenon. Combined with an entitlement-based extensive social welfare state that can be found in most Gulf nations, youth inactivity may impact workplace ethics after young workers enter the job force, and may further create unrealistic expectations for high-wage low-effort employment.

Research from OECD countries indicates several serious consequences from unemployment in the early stages of life: risks of drug abuse and antisocial behaviors, crime and risk-taking behavior, anger, depression, and most importantly from an economic point of view, depressed wages throughout the working life, also known as wage scarring (Gregg & Tominey, 2005), attributed both to lower skills development due to time loss and apprenticeship interruption, and psychological factors (loss of confidence in one's abilities). One unaddressed problem probably closely related to youth frustration and boredom across the GCC due to unemployment can serve as an illustrative example: reckless driving among young males. Qatar has one of the highest road traffic accident (RTA) rates in the world, which amounted to 36.7% of all injuries between 2006-2010 and young male Qataris are the primary causes and victims (Bener et al., 2012). The Qatar government has called the problem of young male driver deaths "a silent epidemic" (*Expanding Capacities*, 2012, p. 3) and the new Qatar National Development Strategy 2011-2016 will specifically address youth driving behavior.

A study by Jad Chaaban of the Wolfensohn Center in 2008 calculated the economic costs associated with youth unemployment for the Middle East region. He estimated the total cost of youth unemployment which leads to adolescent pregnancy, migration, and abandonment of education at 53 billion USD in Egypt and 1.5 billion USD in Jordan (Chaaban, 2008, p. 5). The World Bank also reported in 2011 that the total annual economic costs associated with youth unemployment in the Arab World were the equivalent of the GDP of countries like Tunisia or Lebanon (40-50 billion USD) (*Education for Employment*, 2011, p. 9).

A figure prepared by Roudi for the United Nations Expert Group Meeting on Adolescents, Youth and Development illustrates the youth bulge distribution across MENA and the GCC (including Yemen, not an official GCC member):

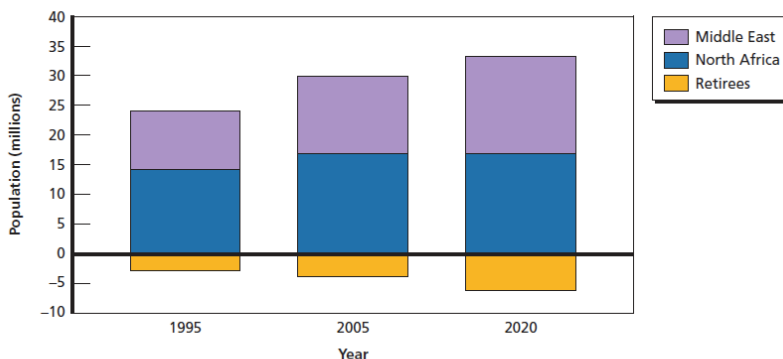

Source: Roudi, 2011, p. 2.

RAND Corporation has also issued its predictions of the total numbers entering the workforce in the MENA region in 2020 compared to retirements. The number of retirees is clearly dwarfed by the number of young male labor force entrants (Figure 2.5).

The lack of job availability for youth has profound social implications: it delays their entry into the adult world and prevents them from starting families, a source of anxiety and disgruntlement that is seething across the Arab world since out of wedlock sexual relations are harshly condemned, although clandestine relations do occur. To expect young adults to remain celibate into their 20s or even 30s according to religious and social customs because they cannot afford the costs of marriage is unrealistic and even inhuman. The youth unemployment experts Dhillon, Dyer, and Yousef have dubbed this period of delayed adulthood “*waithood*” (Dhillon et al., 2009, p. 16). They point out that currently first-time job seekers must wait up to two and a half years to find employment in Egypt and up to three years in Morocco (Dhillon et al., 2009, p.20).

Figure 2.5
Population of Young Men Entering the Labor Force

SOURCE: U.S. Census Bureau, 2008.
RAND TR912-2.5

(Source: Crane, K. et al., 2011, p. 16).

II. HISTORICAL DEVELOPMENT OF GCC LABOR POLICIES AND PRACTICE

In order to understand the current youth unemployment situation in the GCC and Qatar, a brief history of the development of the labor market, which is remarkably similar in each country, is necessary. The similarities are due to the fact that each GCC nation relies heavily on oil wealth. Also, each state is ruled by one of the hereditary tribal families (Sheikhs, Emirs, Sultans, and Kings – Al Khalifa in Bahrain, Al Thani in Qatar, Al Sabah in Kuwait, Al Said in Oman, Al Saud in Saudi Arabia, and various families in the UAE such as Al Nahyan, Al Maktoum, Al Qasimi, Al Nuaimi, etc.), and they all share a similar Bedouin Sunni and conservative Salafist Muslim background. One exception is Bahrain with its majority Shia population: the country has almost exhausted its oil reserves, and has diversified and westernized its economy away from oil and gas. The other exception is Oman, also with low hydrocarbon reserves, where the majority belong to the Ibadhi sect of Islam. Saudi Arabia is also somewhat unique in that although it contains the world's largest oil

reserves, its large population of almost 26 million means that its per capita GDP at 24,000 USD is lower than the other GCC states.

Following the British withdrawal of its protectorate and Political Residence system from the Gulf in 1971, the modern GCC states formed their current geopolitical boundaries. In 1981 they joined together into the Gulf Cooperation Council (GCC) for economic, cultural and political exchanges. During the pre-oil era, the British, who had out-manuevered the Ottoman Empire in the region, policed the maritime routes and adjudicated disputes, and forced most of the rulers to sign truces to not alienate land to foreigners without their permission, but they left internal politics mostly to the local leaders. Most of the Gulf Sheikhdoms subsisted on pearling, trading, nomadic pastoralism, date production and fishing. The area was relatively impoverished, and inter-tribal conflict, particularly with Bedouin tribes of the interior, was common. With the 1930s depression and collapse of the Gulf pearl market, most of the Gulf economies were decimated. Oil was discovered in Bahrain, Saudi Arabia and Kuwait in the 1930s, and later in the other Gulf states, which caused a complete transformation of their economies and societies.

As oil production soon took over the Gulf economies, severe labor shortages ensued, first solved by importing unskilled labor from Arab countries such as Egypt, Syria, Lebanon, Palestine, and Jordan. However, the highly tribal and traditional Gulf social patterns were threatened by potential intermarriage with this mostly male population of workers. Also Gulf monarchs feared political activity among these groups as well as concerted union actions (when the oil companies were foreign-owned and staffed with national workers, rulers encouraged strikes against the American and British owners to gain concessions for their people, but when these same companies were nationalized and began using predominantly expatriate labor, strikes and unions were quickly outlawed).

The oil industry in the Gulf further expanded, and after the Arab Oil Embargo of 1973, Gulf governments began to look to SE Asia (Philippines, Nepal, India, Sri Lanka, etc.) to man the booming oilfields and construction sector. These workers were non-Arabic speakers and were controlled by a strict system of labor practices called the *kafala* system. The replacement of MENA expatriate Arab laborers by Indians and other SE Asians has been methodical and

systematic: the GCC rulers' paranoia about Arab groups was confirmed when Kuwait expelled over 450,000 Palestinians at the end of the first Gulf War in 1991 as a direct response to Palestinian leader Yasser Arafat's support of Saddam Hussein. Expatriates now form the vast majority of the populations of Qatar and the UAE. Only about 14% of the population of Qatar, for example, are citizens. In the list of countries with high percentages of expatriates as a percentage of total population, three of the top four are GCC nations (Qatar, the UAE and Kuwait) (Naufal, 2011, pp. 308-309).

The existence of large government controlled oil revenues, which are split between ruling family members, government expenditures and sovereign wealth funds for investment, has led to sharply bifurcated national labor markets in the GCC: low skilled, manual labor and service jobs are performed almost entirely by expatriate workers in Qatar, Kuwait, and the UAE, and to a lesser extent in Oman, Bahrain and Saudi Arabia; companies and government agencies are run by well-connected nationals, but right below them in the economic hierarchy is a small class of highly skilled managers (CEOs, VPs) and professionals, mainly Westerners. A study by the Mohammed bin Rashid Al Maktoum Foundation and Price Waters Coopers in 2009 claimed that expatriates formed 91% of the highly skilled labor force in the Gulf (*AHCC*, 2009, p. 5). This same report argued that expatriates were more productive and more highly trained at all management levels.

Also as a result of recent high oil prices, Gulf governments have been able to expand their higher education systems. Qatar (Education City) and Dubai (Dubai International Academic City) are competing to become the region's education hub, and the growth of international branch campuses that have located in the region has been explosive (Weber, 2012b, pp. 3164; 3181-82). Kuwait, Qatar, and the UAE have a "very high human development" (ranked 31, 33, and 35, respectively), and Bahrain, Oman, and Saudi Arabia possess "high human development" (ranked 39, 56, and 59) according to the UNDP Human Development Index (HDI) (Karoly, 2010, p. 14). More highly educated youth equates to higher employment expectations, and an increasing distaste for manual labor or service jobs. Undoubtedly some GCC leaders envision a social structure in which the minority citizen population are trained solely as the highly skilled knowledge

workers, technocrats, managers and directors, while expatriate labor fulfills the lower skilled tasks. However, due to such factors as the undervaluing of educational achievement and the existence of well paying jobs in the armed forces for young men, for example, it is difficult to persuade GCC youth to pursue higher education and advanced training abroad or in their own countries, even when it is free or subsidized by the government. The Higher Education Institute in Qatar, for example, awards Qataris a 250,000 QR (68,493 USD) bonus upon the completion of a PhD degree.

III. OVERVIEW OF YOUTH UNEMPLOYMENT IN THE GCC MEMBER NATIONS

National unemployment rates in the GCC are almost entirely a result of local unemployment: due to the *kafala* system (sponsorship) prevalent in the Gulf, it is illegal for expatriates to remain in the country when their job terminates, so expatriate unemployment is technically zero. Aggregating expatriate workers with nationals in calculating unemployment, which is often done and reported, can mask problems such as youth unemployment unless figures are stratified and broken down into subgroups.

Job creation in Oman has relied on Omanization policies, national job targets and Omani-only job categories for citizen labor to reduce the expatriate work force. Oman is one of the few countries in the Gulf where one will see a substantial number of local citizens driving taxis or working in hotels and retail outlets. In 2005, the Oman government target was to reduce the percentage of foreign workers to only 15% by 2020 (Valeri, 2005, p. 2). The current leader of Oman, Sultan Qaboos is credited with modernizing Oman, which was an extremely poor and underdeveloped country when he seized power from his father in 1970. Education and educational administration is one sensitive area, due to the powerful cultural influence that it wields, where Omanization has been largely a success: in 2003, 98.2% of school administrators and 83.4% of supervisors were Omanis (Weber, 2012b, p. 11). This is a drastic change from 1980, when only 26.3% of administrators were Omanis and 15.3% were

supervisors. However, Omani high schools are not training youth adequately for higher education, and opportunities and programs are not available for those who want them. For example, in 2003, of the 41,568 students graduating high school in Oman, only 11% of matriculating students were able to pursue higher education (Hutton, 2003).

Kuwait has also followed similar employment policies as Oman, including quotas and localization efforts. As is common in the other oil rich, rentier economies of the Gulf, Kuwaitis expect the government to provide them with employment. *Arabian Business* reported in 2008 that 50% of the total unemployed in Kuwait are under age 30, and three-quarters are under age 40, suggesting that a substantial number of young Kuwaitis are living off family wealth or government subsidies (Corder, 2008). In 2008, there were 1,149,332 non-citizens in the private sector workforce, but only 31,701 citizens; thus Kuwaitis make up only 2.8% of the private workforce (GCC General Secretariat, *Statistics*, 2010, p. 26).

Bosbait's prediction in 2003 that the Saudi youth unemployment situation would worsen in the next decade appears to have been correct (Bosbait, 2003, p. 8). For example, among Saudis aged 20-24, the unemployment rate has grown from 28.5% in 2000 to 39% in 2009 (El-Din, 2010, p. 20). Small protests in Riyadh by young university graduates, including teachers, were staged in 2012 to highlight low pay and lack of job opportunities despite Saudi Arabia's budget surpluses. During the Arab spring uprisings elsewhere in the region, King Abdullah dispensed almost 100 billion dollars in benefits and spending on housing, health, infrastructure projects and security, including salaries, and he introduced a 2,000 Riyal / month unemployment benefit. The "Nitaqat" quota system for nationals was set up in 2011 to restrict expatriate visas and create 1.12 million jobs for Saudi citizens by 2014 (Sfakianakis, 2011).

Gulf Cooperation Council members, led primarily by Saudi Arabia, have pledged 10 billion USD each to Bahrain and Oman over the next 10 years to stabilize these countries and to help battle unemployment there (Al-Hayy, 2011; Peterson, 2009, p. 12). Groups such as The February 14 Youth Coalition in Bahrain, composed primarily of Shia youth but also some Sunnis, were involved in continuing and violent protests against the Sunni dominated government of King

Hamad Al Khalifa. Their concerns included lack of political representation, job discrimination against Shia youth, and youth unemployment in face of an influence or 'wasta' system which favors certain tribes, common throughout the Gulf. Wasta is a form of nepotism, which Hayajenh et al. have characterized as follows: "the socio-cultural structure in the Arab world has its origins in tribal and kinship relations. These tribal and extended-family ties constitute the basic institutions which shape the individual's social values, norms and behaviour. These values and norms encourage nepotism in Arab societies, encouraging individuals to fulfil their responsibilities towards their family. Tribal systems require strong commitment from all individuals towards their tribes, which allow nepotism if it concerns relatives" (1994, p. 60).

Partially in response to youth and general national unemployment, the UAE created the National Human Resource Development and Employment Authority (Tanmia) in 1999. Avoidance of private sector work by Emiratis is reflected in the only .04% to 1.3% private sector workforce participation rate of UAE nationals. Young Emiratis generally perceive private companies negatively, citing concerns such as hours too long, pay too low, and not enough holidays. But rather than working, young Emiratis will wait for a lucrative government job to become available. Forstenlechner and Rutledge have called these public sector jobs "little more than sinecures" (2010, p. 41). A recent survey of 300 Emiratis aged 16-26 undertaken by the International Council on Security and Development (ICOS) found that 35% of this group were unemployed by choice, which confirms that Emirati youth are holding out for government jobs (ICOS, 2010, p. 4). This same report also warned of the weakening of the motivation to work, due to "generous state benefits, such as free education, free healthcare, subsidized utilities, the ability to claim free land, no interest loans and a \$19,000 payment towards wedding costs" (ICOS, 2010, p. 2).

The UAE Minister of Labor Saqr Ghobash, however, cautioned in 2011 that the UAE's public sector simply cannot absorb any more youth labor (*National*, 2011; Forstenlechner and Rutledge, 2010, p. 38). Although new labor rules were created in 2009 to address unemployment, such as making it more difficult to fire nationals, critics have countered that they may encourage low productivity rates

(Dhillon, 2009, p. 23; Forstenlechner and Rutledge, 2010, p. 43). The Emirates, in their bid to become a knowledge economy, are investing in elite branch campuses such as New York University (NYU) and the Sorbonne in Abu Dhabi, but the number of graduates will not be able to meet labor demand, and the UAE will be tied to foreign expatriate skilled labor for the foreseeable future, which reduces opportunities for educated youth in the region (Weber, 2012a). Also, university students in the UAE are attracted to non-science and non-technical subjects such as literature, humanities, and religious studies which they perceive as requiring less effort, but which results in acute shortages in technical fields such as ITC and engineering (Weidman, 2011, p. 23; Forstenlechner and Rutledge, *Unemployment*, 2011, p. 45; Fitch, 2010).

Intertwined with youth unemployment issues are the concerns of Gulf women in the workforce. Traditionally in Gulf societies women have remained in the sphere of the home as caregivers. Gulf societies generally discountenance any mixing of females with non-relatives. Thus, employment opportunities are often restricted to careers where women can remain segregated, such as school teaching which is mostly gender-segregated in the Gulf, even at the university level. However, in Qatar several interesting demographic trends have arisen – age at time of marriage has risen along with the divorce rate and women’s educational attainment level has also risen, leading to a large class of educated single women. Also, more women are remaining single for longer periods of time, a radical departure from past social practice. All of the Gulf nations will have to decide whether they want women in the workforce, and in what capacity, and if they can afford, as oil and gas supplies decline, *not* to draw on this national labor capacity.

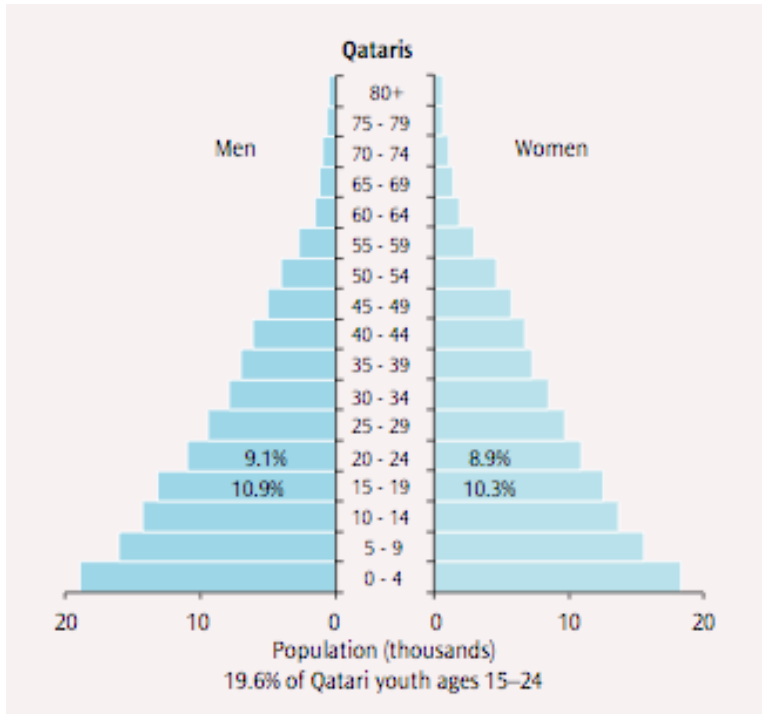
IV. CASE STUDY OF QATAR

The overall unemployment rate for Qatar in 2011 was a relatively low 3.9%. Unemployment in Qatar is quite high among young first-time job-seekers, however: 37% of the total unemployed were under age 25 in 2011 (QNHDR, 2012, p. 64). Also, “72% of the unemployed are women, and nearly a third of the unemployed are women under 25” (QNHDR, 2012, p. 64). Qatar is one of the wealthi-

est countries in the world due to its natural gas and oil reserves, and the real annual growth rate in the country has averaged about 17% from 2004 to 2009 (QNDS, 2011, p. 146). The Emiri decision No. 50 for the year 2011 provided a 60% pay increase for public employees and a 120% pay increase for military personnel; thus almost every working and non-working Qatari received money from the government as an additional 10 billion Riyals was also added to the pension system. This decision reflects the Emir's role in distributing oil wealth equitably and may have possibly also served to counter the prospect of any Arab Spring-style activities. The country has remained peaceful and stable amidst the revolutions in the region, and the Emir and his wife remain very popular due to wise decision making over the past two decades that has led to the current financial boom and a sharp rise in almost every single international development indicator.

However, this pay increase received two cautionary warnings in the Qatar Nation Human Rights Committee (QNHRC) report for 2011: first, an economy based on revenue (from oil and gas) instead of production does not create economic production processes; and secondly, an economy based on consumption dissipates natural resource wealth and "the demise of merit" may follow (42).

Amidst Qatar's wealth and the low official unemployment rate, any concern for youth unemployment is surprising, yet very real among government officials: Qatar's Third National Development Report (QNHDR) in 2012 entitled *Expanding the Capacities of Qatari Youth* is devoted entirely to developing youth human capacity. This interest in youth is due to the fact that "about half Qatar's population is under age 20" (QNHDR, 2012, p. iii). The population structure can be seen in the 2010 age pyramid below:

Source: Qatar Statistics Authority and QNHDR, 2012, p. 17.

Qatar’s Nation Human Rights Committee noted in its 2011 report that “the NHRC had observed through various media an increase in the citizens’ complaints especially the young people who do [not] find any opportunities to join any public jobs” (p. 32). Like the UAE, Qatar’s public sector may be filled to capacity with inefficiency and waste. Almost all Qataris in fact work for the government, as Qataris represent only .5% of the private sector (*Labor Force Survey*, 2011, p. 11). Qataris do not end up in the private sector both because they view it as an undesirable place to work, but also because private employers prefer to hire expatriate workers who tend to be more highly trained and work more efficiently and work longer hours. A study by RAND Corporation on the Qatar labor force concluded that “many private-sector employers noted that expatriate workers are more cost-effective than Qatari workers for three reasons. First, Qataris expect to be paid what the government would pay them and to work the

government's shorter working hours. Second, Qataris often need extensive English-language or specific on-the-job training to be effective in positions with private employers. Large companies are known to provide in-house English training or pay for a Qatari's education abroad. And, third, Qataris sometimes "job hop," leaving a company that has invested in their training to work for another company once training has been completed. Expatriate workers, in contrast, may not leave their job or the country without the expressed consent of their employer" (Gonzalez, 2008, p.52).

IV. SOLUTIONS TO THE YOUTH UNEMPLOYMENT PROBLEM

Instead of a lost generation of workers and potentially disgruntled and alienated youth populations, the young bulge should be viewed as a demographic bonus or "demographic gift" (Dhillon and Yousef, 2007, p. 4) that could fuel tremendous economic growth in the region as a large cohort of potential workers are about to enter the workforce and shortly thereafter enter their most economically productive years. In fact, most of the GCC member nations have a declining dependency ratio, meaning that there are more economically active workers compared to inactive dependents. Qataris normally find work by registering with the Ministry of Labor's employment placement services, through the annual Qatar Career Fair, and through family connections or word of mouth. But clearly more effort needs to be placed on the quality and accuracy of these services to connect the right workers with the appropriate company.

One obvious solution for youth unemployment is education, but a serious barrier in Qatar is the small size of the local population, with only 3,000-3,500 exiting the educational system per year, which is "insufficient to meet the needs of the rapidly growing economy" (QNHDR, 2012, p. 55). Also, it is widely recognized by educators that reforms in education both at the primary and secondary levels initiated nearly 10 years ago have not yet fully raised the quality of education in Qatar: for example, Foundation Programs which add an extra year of instruction between high school and college are widespread, and 4th grade Qatari students scored poorly in mathematical

skills in the 2007 TIMSS international tests (*The TIMSS 2007 Study*, 2008, pp. 4-7).

Both governments, universities, NGOs, the United Nations, and private corporations are sponsoring research into the pressing problem of youth unemployment. The stakes are high, because not resolving this issue could lead to serious internal disorder and a host of obvious social problems such as occurred in Egypt recently. The youth NGO Silatech was formed recently in Doha, Qatar chaired by Sheikha Mozah bint Nasser Al Missned, the wife of the Emir of Qatar, in order to help GCC and Middle East youth transition into the workplace. Successful recent projects of Silatech include policy advocacy, microfinancing of youth small business, policy development, and other forms of assistance. In 2009, Silatech partnered with U.S. firm Gallup, Inc. in a landmark survey of over 18,000 youth in MENA on their attitudes towards employment: attitudinal categories included (“Mindset”), access and availability of work (“Access”), and employment policies (“Policy”) (Silatech, 2010). This approach signals a more evidence-based approach to youth unemployment in the region.

V. Conclusion

Employment patterns and labor history are remarkably similar in the GCC nations partially because of the political structure of the Gulf Cooperation Council, but also because of their economic structure which has relied on rents from oil revenues to create social welfare states. In the past, nationals could expect the government to provide them with suitable employment in the public sector, but now the youth bulge cannot be absorbed into the public sector. All of the GCC national governments have placed enormous efforts into resolving this problem and there are no simple solutions, since the issue is closely inter-related to the large expatriate worker populations, the social structure of the Gulf, and future development goals.

References

- Al-Hayy, T.A. (2011, October 14). *Between the anxiety of capital flight and inundation of youth unemployment, Bahrain is experiencing the worst economic conditions it has ever faced*. Al-Akhbar. Retrieved from <http://english.al-akhbar.com>.
- Arab Human Capital Challenge: The Voice of CEOs (AHCC)*. (2009). Dubai: Mohammed bin Rashid Al Maktoum Foundation and Price Waters Coopers.
- Bener, A., Abdul Rahman, Y.S., Abdel Aleem, E.Y., & Khalid, M.K. (2012). Trends and Characteristics of Injuries in the State of Qatar: Hospital-Based Study. *International Journal of Injury Control and Safety Promotion*, forthcoming.
- Bosbait, M.A. (2003). *The School-to-Work Transition and Youth Unemployment in Saudi Arabia: The Case of Saudi Arabia*. PhD Thesis, University of Durham.
- Chabaan, J. (2008). *The Costs of Youth Exclusion in the Middle East*. Dubai, UAE: Wolfensohn Center and Dubai School of Government.
- Corder, R. (2008, May 28). Kuwait's Youth Struggle to Find Work. *Arabian Business*. Retrieved from <http://www.arabianbusiness.com/kuwait-s-youth-struggle-find-work-49219.html>.
- Crane, K. et al. (2011). *Future Challenges for the Arab World: Implications of Demographic and Economic Trends*. Santa Monica: RAND.
- Dhillon, N. & Yousef, T. (2007). *Inclusion: Meeting the 100 Million Youth Challenge*. Dubai: Wolfensohn Center for Development at Brookings & the Dubai School of Government.
- Dhillon, N. et al. (2009). *Missed by the Boom, Hurt by the Bust: Making Markets Work for Young People in the Middle East*. Dubai: Wolfensohn Center for Development at Brookings.
- Dhillon, N. & Yousef, T. (Eds). (2009). *Generation in Waiting: The Unfulfilled Promise of Young People in the Middle East*. Washington, DC: Brookings Institute.
- Education for Employment: Realizing Arab Youth Potential*. (2011). Jeddah: International Finance Corporation, World Bank Group.

- El-Din, Y.G. (2011, February 21). Turmoil in the Middle East: Will Saudi Arabia be Next? *Arabia Today*. Retrieved from <http://arabia2day.com/tag/youth-unemployment/>.
- Expanding Capacities: Mainstreaming Young People in Development. Qatar's Third National Human Development Report.* (2012). Doha: General Secretariat for Development Planning.
- Fitch, A. (2010, November 28). Creating Work for UAE's Youth Will not be Child's Play. *The National*. Retrieved from <http://www.thenational.ae>.
- Forstenlechner, I., & Rutledge, E. (2010). Unemployment in the Gulf: Time to Update the "Social Contract." *Middle East Policy*, 17(2), 38-51.
- Forstenlechner, I., & Rutledge, E. (2011). The GCC's "Demographic Imbalance": Perceptions, Realities and Policy Options. *Middle East Policy*, 28(4), 25-43.
- GCC General Secretariat. (2010). *Statistics at a Glance*. No. 18. Information Center Statistical Department. Riyadh: General Secretariat.
- Gonzalez, G., Karoly, L.A., Constant, L., Salem, H., & Goldman, C.A. (2008). *Facing Human Capital Challenges of the 21st Century: Education and Labor Market Initiatives in Lebanon, Oman, Qatar, and the United Arab Emirates*. Santa Monica: RAND.
- Gregg, P., & Tominey, E. (2005). The Wage Scar from Male Youth Unemployment. *Labour Economics*, 12(4), 487-509.
- Hutton, S. (2003). Nationalization of the Omani workforce. *Oman Economic Review*, September, n.p.
- Hayajenh, A.F., Maghrabi, A.S., & Al-Dabbagh, T.H. (1994). Research Note: Assessing the Effect of Nepotism on Human Resource Managers. *International Journal of Manpower*, 15(1), 60-68.
- International Council on Security and Development (ICOS). (2010). *Unemployed Youth in the UAE: Personal Perceptions and Recommendations*. Dubai: ICOS.
- Karoly, L. (2010). *The Role of Education in Preparing Graduates for the Labor Market in the GCC Countries*. Santa Monica: RAND.
- Labor Force Sample Survey*. (2011). Doha: State of Qatar Statistics Authority.

- Left Behind: The Harm Today's Youth Unemployment is Doing Will be Felt for Decades, Both by Those Affected and By Society at Large.* (2011, September 10). *The Economist*. Retrieved from <http://www.economist.com/node/21528614>.
- The National*. (2011, September 27). Emirati Jobs 'Are a Bigger Challenge Than Downturn'. Retrieved from <http://www.thenational.ae/>.
- Naufal, G.S. (2011). Labor Migration and Remittances in the GCC. *Labor History*, 52(3), 307-322.
- Noland, M. & Pack, H. (2007). *The Arab Economies in a Changing World*. Washington, D.C.: Peterson Institute for International Economics.
- Peterson, J.E. (2009). Life after Oil: Economic Alternatives for the Arab Gulf States. *Mediterranean Quarterly*, 20(3), 1-18.
- Qatar National Development Strategy 2011-2016 (QNDS)*. (2011). Doha: General Secretariat for Development Planning.
- Qatar National Human Rights Committee (QNHRC). (2011). *Annual Report of the National Committee of Human Rights on Human Rights in the State of Qatar in 2011*. Doha: QNHRC.
- Roudi, F. (2011). *Youth Population and Employment in the Middle East and North Africa: Opportunity or Challenge?* United Nations Expert Group Meeting on Adolescents, Youth and Development. New York: United Nations.
- Salehia-Isfahani, D., & Dhillon, H. (2008). *Stalled Youth Transitions in the Middle East A Framework for Policy Reform*. Dubai: Wolfensohn Center for Development Dubai School of Government.
- Sfakianakis, J. (2011, June 15). New Employment Rules to Shake up Saudi Private Sector. *Arabnews.com*. Retrieved from <http://arabnews.com/economy/article454902.ece?comments=all>.
- Silatech & Gallup, Inc. (2010). *Silatech Index: Voice of Young Arabs*. Washington: Gallup, Inc.
- The TIMSS 2007 Study in Qatar, Summary of Key Findings and Options for Policy and Further Study*. (2008). Doha: Supreme Education Council.
- Valeri, M. (2005). The Omanisation Policy of Employment: An Omani Economic Dilemma. In Louër, L. (Ed.). *Colloquium CERI: The Gulf Monarchies in Transition*.

- Weber, A.S. (2012a). *American Education in the Arabian Gulf*. Leuven: ESSIE (forthcoming).
- Weber, A.S. (2012b). Comparative Analysis of National Higher Education Policies in the Gulf Cooperation Council (Saudi Arabia, Bahrain, Oman, Qatar, UAE, Kuwait). *Proceedings of HICE 2012*. Honolulu, HI: HICE.
- Weidman, J.C. (2011). Linking Higher Education Reform to Labour Market Demand in the Gulf States: A Slippery Slope? In *Intersections of the Public and Private in Education in the GCC Conference*, March 16-17, 2011, Ras Al Khaimah.

Dr. Alan S. Weber
Visiting Professor of Weill
Cornell Medical College in Qatar

**THE GCC YOUTH UNEMPLOYMENT PROBLEM: STAG-
NATION OR PROGRESS?**
(Abstract)

The oil-rich Arabian Gulf countries which make up the Gulf Cooperation Council (GCC)—Kuwait, Qatar, UAE, Saudi Arabia, Oman, and Bahrain—are all facing youth unemployment challenges in some form due to a large demographic ‘youth bulge’ in the region. The government sector has been the employer of choice in the Gulf for nationals for decades due to the generous state benefits, salary and relaxed working conditions which they offer to their citizens. The public sector in all GCC countries, however, is not creating enough jobs for nationals and the Emir of Qatar recently spoke out against the bloated government bureaucracy in Qatar. Bahrain has experienced nascent youth riots in 2011 from the February 14 Youth Coalition, and Saudi Arabia and Qatar have offered billions of dollars in direct government perks and pay raises to government workers to insure stability in their countries. Each GCC country is attempting to diversify its economy away from hydrocarbon production into private sector business and knowledge economy activities. But properly trained local workforces to support R&D, biotechnology, ITC, and intellectual property creation are not being generated by the GCC’s universities and training institutes in sufficient numbers in order to employ the number of currently unemployed and underemployed youths. This study examines the problem of youth unemployment in the GCC with a specific focus on the State of Qatar.

Key-words: youth unemployment—Arabian Gulf, labor policy—Gulf Cooperation Council.

Татьяна Юдина
Доктор социологических наук, профессор
Российский государственный социальный университет

ПРОГНОСТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ МИГРАЦИИ В РОССИЮ: ПОДХОДЫ К ПОСТРОЕНИЮ И АНАЛИЗУ

Огромная роль, которую приобрела миграция населения в современном мире, в том числе и в России, не подлежит сомнению. Величина миграционных потоков оказывает существенное влияние на численность населения, его структуру, смертность и рождаемость, а также на такие трудовые показатели, как рынок труда, занятость и доход населения в регионе. В зависимости от динамики миграционных процессов государствами ставятся возможности развития своей экономики и условия жизни будущих поколений. Все это требует знания общих тенденций развития миграционных процессов. Знания в области закономерностей миграционных процессов и управления ими, а также взаимодействия миграции населения с различными сторонами общественного развития востребованы теми, кто принимают решения в области формирования стратегии экономической, демографической и миграционной политики государств. Имея представление о прогнозах миграции, ответственные лица могут с меньшим риском принимать решения по тем или иным вопросам, так как мигранты в условиях глобализации это ценнейший ресурс, за привлечение которого многие страны конкурируют. Прогнозы важны и для планирования развития социальной инфраструктуры и сферы социальных услуг — образования, здравоохранения, трудоустройства, особенно в государствах с высоким уровнем иммиграции. Модели миграции играют важнейшую роль в прогнозировании будущего размещения населения по регионам. Кроме того, модели миграции часто используются в более мощных системных моделях [1]. В таких моделях миграция выступает как фактор внешнего пополнения системы, вмещающий её внутренние элементы (рынок рабочей

силы, рынок жилого фонда т.д.). В свою очередь, внутренние составляющие оказывают влияние на величину, состав и направление миграции. В частности, прогнозы межрегиональной и внешней миграции на среднесрочную и долгосрочную перспективу необходимы для: создания условий для легального привлечения в Россию квалифицированных трудовых ресурсов; совершенствования миграционного учета иностранных граждан; противодействия нелегальной миграции; разработки комплекса мер по поддержке внутренней трудовой миграции.

Адекватное прогнозирование и моделирование миграционных процессов ведется сегодня на основе имитационных моделей; моделирования региональных систем расселения с выделением "опорных центров расселения"; прогнозирования численности и структуры миграционных потоков [2] и других подходов. Прогнозирование миграционных процессов производится с учетом таких факторов, как концепция развития страны, направление развития региона, правовые основы миграции, социальные проблемы занятости, потребность в рабочей силе, жилье, наличия информации об уровне жизни в регионе, а также политических межнациональных, межрегиональных и международных отношений.

Миграционные модели отличаются разнообразием применяемых для анализа математических средств, высоким уровнем сложности и малой точностью, что связано с особенностями сбора информации о миграционных процессах, большим количеством теоретических подходов к их изучению и самой природой миграции. В основе моделирования миграции населения лежит статистическая информация и научная концепция явления.

Как отмечает М. Л. Лифшиц [3] к настоящему времени в мире накоплен большой опыт построения моделей миграционных процессов и выявлены их основные факторы. М.Л. Лифшиц справедливо утверждает, что первые эконометрические модели миграционных потоков — *интерактивные* (Young, 1924) и *гравитационные* (Stewart, 1947; Zipf, 1946) — основывались на наблюдении Э. Равенштейна, сделанном в конце XIX в. Но эти модели не объясняли, почему в одном

направлении потоки мигрантов часто бывают больше, чем в обратном. С 1960-х годов появляются модели, сочетающие логарифмическую форму и переменные, типичные для гравитационных моделей, с экономическими факторами. Так, И. Лоури [4] добавила в модель факторы, характеризующие уровень безработицы и заработной платы в регионах исхода и прибытия и показала, что объем миграционного потока из района не зависит от экономических характеристик этого района. В данной модели была сделана попытка учесть многообразие факторов, влияющих на межстрановые перемещения рабочей силы. Международная мобильность рабочей силы определялась соотношением уровней безработицы во взаимодействующих регионах (или странах), а также соотношением соответствующих ставок заработной платы и географической удаленностью регионов (стран). Эта модель, протестированная Э. Роджерсом [5] показала достаточно высокий уровень объясняемости, но все переменные, кроме численности рабочей силы, расстояния и заработной платы в регионе исхода, были незначимыми. Модели следующего поколения, а именно *пространственного движения* В. Алонсо [6], принимают во внимание, что потенциальный мигрант может сравнивать место своего проживания. В 1960-е годы Э. Ли была предложена *теория факторов миграции*, согласно которой на принятие решения о миграции влияют «выталкивающие» и «притягивающие» факторы: одни характеризуют страну/регион выбытия, другие — прибытия. Кроме того, важны сопутствующие обстоятельства (законодательство, транспортные издержки) и факторы, являющиеся характеристикой мигрантов. Некоторые факторы притяжения значимы для всех (например, хороший климат), другие — лишь для отдельных категорий мигрантов (Lee, 1966) [7]. Модели факторов миграции получили широкое распространение, и за годы их использования протестировано множество различных переменных.

В конце 1960-х — начале 1970-х годов исследователями было обнаружено, что на миграционные потоки значительное влияние оказывают прошлые миграционные и этнические связи. В западной миграционной литературе появляются такие

понятия, как «покровительство» миграции (Tilly, Brown, 1967) [8], «эффект семьи и друзей» (Levy, Wadyski, 1973) [9], «цепная миграция» (MacDonald, MacDonald, 1974) [10]. Л. Рыбаковский выявил, что тесные миграционные связи сложились между Приморским краем, в населении которого из всех регионов РСФСР была самая большая доля украинцев, и Украиной (Рыбаковский, 1973) [11]. В модели факторов миграции переменная, характеризующая *прошлые миграционные связи* между регионами, впервые добавлена М. Гринвудом (Greenwood, 1969) [12]. В его модели численность людей, мигрировавших в штат J из штата I , положительно зависела от численности людей, родившихся в штате J и проживавших в штате I за 10 лет до этого.

Подробный обзор существующих подходов к моделированию миграции представлен в работах ряда российских и зарубежных ученых (Денисенко, 1995 [13]; Greenwood, Hunt, 2003 [14]; Алешковский, 2005 [15]; Массей, 2007 [16]).

Ученые сходятся во мнении, что миграция самый трудно предсказуемый компонент прогноза населения [17]. Это на взгляд Денисенко М.Б. объясняется тем, что в отличие от моделей других демографических процессов, модели миграции отличаются, во-первых, большим разнообразием применяемых средств из арсенала математики, во-вторых, более высоким уровнем сложности, в-третьих, как правило, меньшей точностью. Это обусловлено самой природой миграционных процессов, особенностями сбора информации о них, а также множественностью теоретических подходов к их изучению [18]. Его точку зрения поддерживает и В. Позняк, говоря о том, что прогноз миграций заранее будет менее точным, чем прогноз рождаемости и смертности. Это обусловлено, во-первых, относительно невысокой инерционностью миграционных процессов (изменение социально-экономических тенденций на показателях миграций населения отображается довольно быстро, тогда как процессы естественного движения реагируют на смену внешних условий с определенным лагом), во-вторых, недостаточной точностью исходных данных (проблемы учета миграций существуют даже в наиболее богатых странах с высокоразвитой статистикой). Поэтому считает он, следует

осознавать, что достичь при прогнозировании миграций такого же уровня точности, как и при прогнозировании естественного движения, невозможно. Задача исследователя состоит не в ликвидации объективной разницы в уровне точности между компонентами демографического прогноза, а в максимальном сокращении этой разницы. Данная задача решается путем всестороннего анализа современных тенденций миграционного движения и применением корректной методики прогнозирования миграций [19].

Систематизация существующих в мировой литературе теорий и концепций и разработка новых научных подходов в области классификации миграции населения, уточнение понятийного аппарата, статистического учета мигрантов, мер миграционной политики – все это создало серьезную методологическую основу для достоверных прогнозов миграционных процессов, а также для научной оценки моделей миграционных потоков, связывающих Россию с другими странами мира.

На сегодняшний день для прогноза миграционных процессов используются различные модели. Так А. Ягельский [20] классифицирует модели, используемые для исследования и прогнозирования процессов движения населения и трудовых ресурсов, следующим образом: статистические модели, устанавливающие зависимость между величинами изучаемых показателей и определяющими их факторами, и статистические модели, экстраполирующие сложившиеся тенденции в направлениях и интенсивности миграционных процессов. К первому виду статистических моделей он относит многофакторные корреляционные модели, модели факторного анализа, гравитационные модели. Ко второму – автокорреляционные функции, вытекающие из анализа временных рядов, стохастические модели, базирующиеся на использовании Марковских цепей; матричные модели, базирующиеся на составлении баланса трудовых ресурсов и сальдо миграции в целом.

М.Б. Денисенко [21] предлагает в зависимости от математической природы переменных подразделять модели миграции на детерминированные и стохастические (вероят-

ностные). В детерминированных моделях, во-первых, предполагается, что величины поддаются точному измерению, во-вторых, значения переменных на входе моделируемой системы однозначно определяют ее состояние на выходе.

Однако, как отмечает М.Б. Денисенко, изучению явлений природы и общества присуща неизбежная неопределенность. Поэтому именно, стохастические модели учитывают эту неопределенность в форме случайных переменных.

Кроме этого в зависимости между эндогенными и экзогенными переменными он предлагает разделять модели миграции на динамические и статистические модели. То есть, если в число экзогенных переменных миграционной модели входит время, то такую модель он предлагает называть динамической. Статические модели он характеризует как модели, описывающие состояние миграционных процессов на определенный момент времени. Наиболее предпочтение исследователи отдают динамическим факторным моделям, так как они учитывают не только текущие значения набора факторов, но и предысторию некоторых факторов из этого набора и позволяют отследить их динамику.

Кроме этого для прогнозов миграционных процессов исследователи используют также сегодня регрессивные и интерактивные модели миграции населения, модели факторов миграции и модели миграционной структуры.

Как отмечает ряд исследователей [22], самые простые модели миграции – экстраполяционные. В них предполагается, что тенденции, существующие в прошлом, будут некоторое время определять миграционные потоки в будущем. Экстраполяционная модель предполагает, что факторы, влияющие на миграционные процессы, не меняют своего действия в будущем. Для построения достоверных оценок параметров этих моделей необходимы длинные динамические ряды данных, получение которых трудоемко.

Одна из разновидностей экстраполяционных моделей – описание миграционного движения в виде марковского процесса [23] этом предполагается, что известна вероятность перехода каждого жителя из региона в регион за определенный промежуток времени. Если вероятность перехода не зависит от

предыстории пребывания мигранта в других регионах, то тогда миграционный процесс представляется конечной цепью Маркова. Как правило, противоположные миграционные потоки между регионами приблизительно равны. Однако миграционное сальдо – разность между прибывшими и убывшими – очень чувствительно к прогнозированию отдельных потоков. Небольшие относительные ошибки в прогнозе отдельных потоков приводят к большим отклонениям в сальдо миграции.

Поэтому экстраполяционные модели мало пригодны для прогноза на длительную перспективу. Чаще всего для объяснения миграционных потоков и их прогнозирования используются факторные модели. При этом подразумевается, что миграционные потоки определяются множеством факторов. Математической моделью в этом случае является уравнение множественной регрессии, отражающее зависимость миграционных потоков от набора факторов.

Основная задача исследования при построении факторной модели – выбор факторов и вида уравнения множественной регрессии. Обычно рассматриваются линейные факторные модели, когда миграционный поток определяется взвешенной суммой набора факторов. Весовые коэффициенты уравнения определяются методом наименьших квадратов. Интересной факторной моделью является гравитационная модель. В этой модели миграционный поток пропорционален численности населения региона и факторов, характеризующих силу притяжения населения из региона выбытия в регион прибытия, и обратно пропорционален расстоянию (функции расстояния) между регионами. В качестве факторов, содействующих интенсификации или ослаблению миграционного движения, обычно считаются территориальные, отраслевые и социально-географические различия в уровне материального благосостояния, условиях труда и быта людей. При построении факторных моделей основные трудности заключаются в том, что некоторые существенные факторы не рассчитываются на районном и областном уровнях. Факторные модели, как правило, статические и не учитывают изменения во времени.

Особым видом моделей миграции населения являются демографические таблицы, которые отражают половозрастную

структуру населения в прогнозируемом периоде. Основным показателем таких таблиц служит вероятность мигрировать людям определенной группы в другой регион. Кроме того, таблицы миграции населения могут быть построены по типу таблиц смертности или плодовитости, разработанных Ю.А.Корчак-Чепурковским с учетом доживаемости и интенсивности миграции [24] из направлений совершенствования данных моделей является разработка "чистых" таблиц миграции.. На основе таблиц миграции могут быть построены Марковские модели. Они рассматривают поток как перемещение населения между исследуемым районом и всей окружающей территорией и используются для изучения влияния расстояний на интенсивность миграционных связей. В основе этих моделей лежит использование Марковских цепей, которые основаны на предположении переходов между группами.

Новую модель прогнозирования миграционных процессов была предложена Национальной академии наук США группой ученых под руководством демографа Джоэла Коэна. Данная модель миграционных потоков населения, позволяет прогнозировать перемещение миллионов людей из одной страны в другую на основании исчисления притока и оттока населения в результате международного миграционного обмена. Модель, созданная учеными, принимает во внимание численность населения стран-доноров и стран-реципиентов, плотность населения на квадратный километр в принимающей стране и несколько социальных факторов, в том числе благоприятность иммиграционной политики принимающей страны. Исследователи пришли к выводу, что могут с намного более высокой точностью прогнозировать миграцию людей из одной страны в другую. Учеными сделан прогноз до 2050 года. Джоэл Коэн говорит, что эта модель, которую может взять на вооружение ООН, поможет государствам более успешно осуществлять городское и социальное планирование. «Необходимо планировать системы образования для детей и пенсионные фонды для пожилых, — объясняет Коэн. — Необходимо знать, сколько в стране проживает людей призывного возраста, как обстоят дела с трудоустройством. Вот

почему государства обратились в отдел народонаселения ООН с просьбой составить прогнозы до 2050 года» [25].

Существенный вклад в развитие теоретико- методологических подходов к разработке моделей прогнозирования миграционных процессов внесли диссертационные исследования, выполненные в рамках различных наук за последние годы. Среди них, на наш взгляд, необходимо отметить диссертационные исследование Г.А. Батищевой «Миграционные процессы в России как фактор устойчивого развития экономики регионов» [26] автором предложена теоретическая модель мобильности (взаимозаменяемости) факторов производства (труд, земля, капитал, предпринимательство), структура которой, аккумулируя основные черты моделей мобильности населения, описываемых уравнением Маркова, что позволяет изучить процесс мобильности факторов производства с учетом влияния внешних параметров на вероятности перераспределения факторов производства на основе модели авторегрессии первого порядка и исследовать с ее помощью направления и интенсивность перемещения (взаимозаменяемости) всех факторов производства. Кроме этого автором построены эконометрические модели иммиграционных потоков в Россию из стран-доноров с положительным естественным приростом населения (стран Закавказья и Средней Азии), позволившие выявить определяющее влияние демографических факторов. Построенные модели позволили не только выявить роль внешней миграции в современном демографическом развитии России и ее регионов, но и установить, что из данных стран в Россию в основном едут мигранты с низким уровнем человеческого капитала, занятые на не престижных, низкоквалифицированных работах. Кроме этого Г.А. Батищевой построена авторегрессионная модель внешней миграции России, математически подтвердившая существование устойчивых миграционных связей на постсоветском пространстве, концептуализированных как Евразийская миграционная система. Кроме этого в диссертации определены основные группы факторов миграции, оказывающие влияние на масштабы и направления межрегиональных перемещений населения в России, позволившие выявить закономерности

развития миграционных процессов на разных территориальных уровнях (страны, округа, региона) на основе построенных автором эконометрических моделей зависимости величины внутренних миграционных потоков от факторов миграционного движения.

В диссертационном исследовании на соискание степени кандидата экономических наук Н.Е. Тихомировой «Статистическое исследование миграции населения в регионах Российской Федерации» [27] разработана модель миграционной подвижности населения РФ методами регрессионного анализа с позиций регионального подхода, а в диссертации Ю.С. Юсовой «Влияние трудовой миграции на формирование рынка труда» [28] обоснована целесообразность применения экономико-математических методов и моделей для прогнозирования и регулирования трудовой миграции. Несомненный интерес представляет и диссертационное исследование А.М. Шихалева по теме «Социально-экономические проблемы прогнозирования миграционных процессов в регионах: на материалах Республики Татарстан» [29], в котором автор оценивал социально-экономические аспекты прогнозирования миграционных процессов по результатам имитационного моделирования. Прогнозирование интенсивности миграционных процессов производилось средствами авторской компьютерной модели как набора возможных политических и социально-экономических сценариев на примере государств Средней Азии, что позволило ему оценить нижний предел числа беженцев и вынужденных переселенцев по "оптимистическому" сценарию и верхний предел - по "пессимистическому". Сравнение используемого сценарного метода для Республики Татарстан как одного из регионов РФ с другими методами оценки потенциальной миграции показали, что методы, разработанные для оценки миграционного прироста для России не могут быть непосредственно использованы для расчета миграционного прироста отдельных ее регионов.

Выявлению причинно-факторного механизма взаимодействия миграции и стабильности была посвящена диссертация А.И. Панышина «Миграция и стабильность в современной России: механизмы взаимодействия» [30] на соискание степени

кандидат социологических наук. В результате исследования автором был предложен сценарий миграционного развития в контексте социальной стабильности.

Таким образом, современные методы моделирования миграции содержат, как правило, две составляющие: собственно математические методы моделирования, анализа, расчета моделей и область их применения, то есть конкретные экономические и социальные процессы и объекты, исследуемые с помощью математических методов. Но на наш взгляд, хотя широкое использование экономико-математических моделей, компьютерных и информационных технологий в прогнозировании миграции является перспективным направлением совершенствования управления миграционными процессами, увлечение математическим моделированием миграции ведет к тому, что данный подход к прогнозированию свёл качественные, гуманистические ценности человека к количественным величинам. Поэтому, многие модели рассматривают миграционные потоки как перераспределение товарной массы или домашних животных. Поэтому необходимо с чрезвычайной осторожностью делать прогнозы, основанные на результатах каких-либо математических моделей.

Данные теоретические подходы стали основой прогнозов миграции на различные периоды. Рассмотрим некоторые из них.

Большой интерес, как в теоретическом, так и практическом аспектах, представляет проект «Разработка модели внутренних и внешних миграционных потоков населения для регионов Российской Федерации» [31], выполненный в 2006 году представителями Российской экономической школы Юрием Андриенко и Сергеем Гуриевым, целью которого стало создание статистической модели миграционных потоков населения как внутри России, так и между Россией и странами СНГ. В основу прогноза легла модифицированная гравитационная модель миграционной привлекательности регионов и стран, которая учитывает расстояние между регионами, их размеры и население, а также состояние экономики, рынка труда и социальной инфраструктуры. Модель предназначена для имитационного сценарного анализа и выработки рекомендаций

по проведению миграционной политики и политики в области пространственного развития.

В своем исследовании специалисты РЭШ / ЦЭФИР разработали уникальный прогноз миграционных потоков на ближайшие 20 лет, отражающий переток населения как между Россией и иностранными государствами, так и между отдельными регионами страны. Результаты прогноза впервые позволили оценить, как изменится (по сравнению с инерционным прогнозом Росстата) население России в целом и отдельных ее регионов в случае неограниченного притока мигрантов, а также в случае регулирования государством миграции (например, введения квоты на миграцию в размере 250 тыс человек в год). В основу прогноза легла модифицированная гравитационная модель миграционной привлекательности регионов и стран, которая учитывает расстояние между регионами, их размеры и население, а также состояние экономики, рынка труда и социальной инфраструктуры. Для составления прогноза были использованы данные как демографические показатели, так и данные по росту ВВП, показатели числа врачей и больничных коек на 10 000 человек населения и стационарных квартирных телефонных аппаратов на 1000 человек населения. Разработанная модель позволяет прогнозировать миграционные потоки между любыми двумя регионами/государствами.

Построенный ими прогноз показывал, что объемы миграции как внутри России, так и эмиграции, к 2025 году могут достичь высоких показателей, аналогичных середине 1990-х гг.. Сравнение данных полученных Ю. Андриенко и С. Гуриевым с официальным прогнозом Росстата показывает, что данный прогноз несколько занижает миграционный прирост населения России за счет международной миграции вплоть до 2020 г, но после он начинает превышать прогноз Росстата. Кроме этого, эксперимент, проведенный авторами показывал, что небольшое единовременное увеличение реальных доходов населения в одном регионе имеет положительный эффект на мобильность не только в этом регионе, но в гораздо больших объемах (в примере в восемнадцати кратном) он наблюдается в масштабах всей

страны. Динамичность построенной модели при этом приводит к тому, что долгосрочный положительный эффект оказывается в три раза больше краткосрочного.

Разработанная модель позволяет также ответить на один из ключевых вопросов демографической политики, а именно, какими факторами определяется интенсивность миграции. В результате российские политики получают достаточно четкое представление об имеющихся инструментах воздействия на миграционные потоки. Одновременно модель демонстрирует, как сильно зависят наши представления о будущих миграционных потоках от того, насколько точно измеряются в сопредельных странах социально-экономические тренды.

Результаты их прогнозирования показали, что снятие ограничений на приток мигрантов – единственный способ остановить в обозримом будущем сокращение населения страны. По мнению авторов проекта, разрешение ограниченной иммиграции (введение квоты в размере 250 тыс. человек в год) не позволит решить проблему падения численности населения России – более того, падение численности россиян будет даже еще более ощутимым: в 2026 году их останется лишь 128,9 млн. человек. И лишь в случае снятия ограничений на иммиграцию сокращение населения удастся остановить: прогноз показал, что в 2019 году оно зафиксируется на уровне 134,8 млн. человек, после чего начнет расти и достигнет к 2026 году 139,3 млн. человек.

Разработанная модель позволяет также ответить на один из ключевых вопросов демографической политики, а именно, какими факторами определяется интенсивность миграции. В результате российские политики получают достаточно четкое представление об имеющихся инструментах воздействия на миграционные потоки. Одновременно модель демонстрирует, как сильно зависят наши представления о будущих миграционных потоках от того, насколько точно измеряются в сопредельных странах социально-экономические тренды.

Однако, составленный ими прогноз, однако, касался только легальных мигрантов – тех, кто, переезжая в Россию или из одного региона в другой, проходит предусмотренную законом

процедуру регистрации. Однако огромный поток нелегальных мигрантов остался вне поля зрения исследователей.

В докладе "Политика иммиграции и натурализации в России: состояние дел и направления развития"[32] предложен общий прогноз внешней миграции в Россию до 2020 года. Авторами доклада при прогнозировании были использованы данные текущего учета иммигрантов и эмигрантов, разрабатываемые Росстатом и пересчитанные итоги Всероссийской переписи населения 2002 года. При этом они исходили из невозможности применения методов экстраполяции к имеющимся данным. В результате в докладе было предложено три сценария: два из которых - экстраполяционно-стабилизационные, третий – целевой.

Низкий вариант — инерционный — предполагал стабилизацию миграционного прироста, а также объемов иммиграции и эмиграции на уровне 2001—2003 гг. При этом, авторы предложили разделить его на два сценария в зависимости от базы расчетов: только данные текущего учета населения или данные миграционного прироста от базы переписи населения 2002 г., в соответствии с которыми показатели иммиграции существенно скорректирована в сторону увеличения объемов.

Высокий вариант, рассматриваемый авторами как целевой вариант, предполагал увеличение объемов иммиграции до того уровня, чтобы к 2010 г. обеспечивать миграционный прирост населения в трудоспособном возрасте на уровне 400 тыс в год и увеличение миграционного прироста трудоспособного населения до 600 тысяч в год к 2020 году.

Авторы исходили из необходимости на обеспечение миграционного прироста трудоспособного населения, чтобы предотвратить резкое (или долгое и устойчивое) сокращение трудоресурсного потенциала страны. При этом они считали, что этот показатель — ориентация на объемы трудоспособного возраста, а не просто населения страны — удобен и для расчетов экономического будущего экономики России.

В результате они пришли к следующему заключению, что для того чтобы обеспечить рост населения в трудоспособном возрасте, общий миграционный прирост населения должен быть всегда больше. Для обеспечения в 2010 г. прироста в 400 тыс

человек трудоспособных возрастов необходим миграционный прирост в 577 тысяч человек (400 = 70% от 577); соответственно, в 2020 г. миграционный прирост в 854 тыс обеспечит прирост в трудоспособных возрастах в 600 тыс человек.

Прогноз на основе вероятностной модели миграции, определяющей лишь верхнюю и нижнюю границы некоторой области непрерывных значений соответствующих переменных, то есть характеризующие возможные уровни миграции, был выполнен А.Г. Вишневым и Е.М. Андреевым до 2050 года [33].

Полученный ими прогноз — это объединенный результат серии стохастических имитаций возможных комбинаций сценарных переменных (рождаемости, смертности и миграции). Таким образом, авторы пытались преодолеть субъективизм при объединении различных, нежестко зависящих друг от друга сценариев изменений каждой переменной. Обосновывая свой подход. Они исходили из того, что например, оптимистический вариант традиционного прогноза для России обычно предполагает одновременно и повышение рождаемости, и снижение смертности. Однако мировой опыт показывает, что на практике снижение смертности очень часто не сопровождается ростом рождаемости, скорее напротив, в странах с низкой смертностью рождаемость либо снижается, либо в лучшем случае остается неизменной, но очень низкой. Между тем такое сочетание тенденций в рамках стандартных прогнозов обычно не предполагается. Вероятностный прогноз позволяет, по мнению авторов, избежать такого произвола и рассмотреть все возможные сочетания сценарных переменных. Результаты прогноза указывают не на одну-единственную траекторию развития, а на «пучок» траекторий, каждая из которых может реализоваться с большей или меньшей вероятностью. Все вместе они покрывают область значений, за пределы которой с высокой вероятностью (в нашем прогнозе — с вероятностью 0,95) не выйдут будущие параметры воспроизводства населения России.

Авторы пришли к выводу, что зависимость будущей численности населения России от миграции очевидна, а выполненные ими прогнозные расчеты позволяют оценить,

насколько различны траектории динамики численности населения России зависят от масштабов миграционных потоков и вклада миграционного прироста. Авторами предложены аналитический и нормативные прогнозы. И если первый исходит из более мягких миграционных гипотез, то нормативный предполагает полную компенсацию естественной убыли населения. Авторы приходят к выводу, что реализация нормативного варианта прогноза требует в 1,6-1,8 раза больших объемов миграции, чем аналитический вариант. Если аналитический прогноз предполагает величину миграционного прироста до 2015 года 3,8 млн человек, то чтобы достичь нормативных целей, требуется 6,4 млн. для периода до 2025 соответственно 11,3 млн человек по аналитическому прогнозу против 20,6 млн по нормативному.

Расчеты, выполненные Д.М. Эдиевым [34] на основе прогнозов Бюро цензов США, показывают необходимый объем дополнительной миграции и затраты на миграционную политику. По его данным, чтобы к 2050 г. восстановить демографический потенциал России 1989 г. (211 млн чел.) необходимо, что если бы активная миграционная политика началась в Российской Федерации в 2004 г., то для достижения к 2050 г. численности 211 млн чел. потребовалось бы ежегодно привлекать 2,259 млн иммигрантов, что составило бы в среднем 1,27% общей численности населения и потребовало бы издержек в объеме 100 у.е. Реализация миграционной политики в 2010 г. потребует изменить показатели: соответственно она достигнет 2,581 млн чел., 1,46% и 105 у.е. Если меры принимать начиная с 2030 г., рассчитанные объемы возрастают до 5,208 млн чел., 3,09% и 933 у.е. соответственно. Однако как отмечает автор данного прогноза, Последний вариант практически нельзя реализовать из-за больших денежных затрат, но и первые два следует рассматривать только как гипотетические сценарии. Дело в том, что, кроме финансовых мер, для привлечения иммигрантов необходимо учитывать и многие другие факторы. Отметим, что данный вид прогноза представляет собой аналитический прогноз.

Возможные резервы влияния на динамику численности и изменение возрастного состава населения отражают результаты

демографических прогнозов и заложенные в них экспертами-демографами сценарии изменений уровней миграции до 2030 года, проведенные ИДЕМ НИУ ВШЭ и представленные в семнадцатом ежегодном демографическом докладе «Население России 2009» [35].

Как отмечают авторы Доклада, главные отличия прогнозных оценок численности и состава населения России, выполненных в Росстате, от результатов расчетов Отдела народонаселения ООН и Бюро цenzов США обусловлены кардинально различающимися гипотезами миграции. В прогнозах зарубежных экспертов объем миграционного прироста намного — в 2,5 и более раз — ниже, чем в национальных российских прогнозах. Согласно среднему варианту прогноза Росстата миграционный прирост России с 2010 до 2030 г. составит 6,8 млн человек, высокому варианту — более 10 млн человек, в то время как согласно среднему варианту прогноза ООН он равен 2,7 млн человек, а в прогностических сценариях Бюро цenzов — и того меньше (0,8 млн) (Таблица 1).

Сегодня среди исследователей и на страницах научных и популярных журналов ведется активная дискуссия «Можно ли предсказывать на 100 лет вперед?» [36]. Эта дискуссия базируется на новом прогнозе изменений численности и структуры населения России до 2100 года, разработанном в Центре демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования РАН разработан прогноз изменений численности и структуры населения России до 2100 года [37]. Столь долгосрочный прогноз выполнен впервые, но он служит логическим продолжением серии аналитических прогнозов, разработка которых началась в ЦДЭЧ несколько лет назад и нашла отражение в ряде публикаций [38]. Как отмечают авторы прогноза Е. Андреев и А. Вишневский [39], нельзя относиться к этому прогнозу как к попытке в деталях предвидеть демографическую динамику на 100 лет вперед. Для этого сейчас нет реальных оснований. Смысл такого рода перспективных оценок заключается в том, чтобы получить самое общее представление о возможных изменениях мировой, региональной и страновой демографической ситуации при

определенных допущениях, касающихся базовых демографических процессов, таких, как рождаемость, смертность и миграции.

Таблица 1

**ПЕРСПЕКТИВНЫЕ СЦЕНАРИИ МИГРАЦИИ, ПРИНЯТЫЕ В
РАЗНЫХ ПРОГНОЗАХ**

Показатель	Год/период	Ростат (средний)	Ростат (высокий)	ООН	Бюро цензов
Миграционный прирост за период, тыс. человек	2010—2024	4916,0	7155,0	2181,0	595,0
	2025—2029	1931,0	3035,0	507,0	189,0

Источники: Росстат. Предположительная численность населения до 2030 года (неопуб л. материалы); UN Population Division World Population Prospects The 2010 Revision: <http://www.unpopulation.org>; US Census Bureau: <http://www.census.gov/ipc/www/idb/>.

В данном прогнозе его авторы используются два способа учета миграции при перспективных исчислениях населения России, которые и определяют два варианта предлагаемого прогноза: *экстраполяционный* и *стабилизационный*.

Первый из них основан на экстраполяции нынешних тенденций динамики чистой миграции (разницы между эмиграцией и иммиграцией) в Россию, что не предполагает больших изменений в миграционной политике государства. При этом варианте сценарии прогноза различаются деталями экстраполяции в зависимости от оценки природы сокращения объемов миграции в самые последние годы. При определении верхнего предела возможных объемов чистой миграции это сокращение оценивается как кратковременная флуктуация, и предполагается восстановление уровня, существовавшего до 1998 г. При определении нижнего предела, напротив, это сокращение рассматривается как закономерное и необратимое, так что сам этот предел устанавливается на крайне низком уровне и, в соответствии с настроениями некоторой части российского общества, внешняя миграция перестает играть сколько-нибудь заметную роль в динамике численности

населения России. Второй способ учета внешней миграции в долговременном демографическом прогнозе, дающий основание назвать такой прогноз *стабилизационным*, основан на предположении, что в результате активной миграционной политики государства ежегодные объемы иммиграции в Россию будут резко повышены. Достигнутый при этом уровень чистой миграции позволит полностью компенсировать убыль населения, неизбежную при экстраполяционном прогнозе, и стабилизировать его численность. При таком способе расчета объемы ежегодной чистой миграции определяются в процессе прогнозирования и потому не представляют собой заранее заданной дискретной величины, а принадлежат к области значений, каждое из которых реализуется с той или иной вероятностью. Полученные в ходе прогнозных расчетов объемы чистой миграции, необходимые для поддержания численности населения России на уровне 144 миллионов человек, в зависимости от того, какой сценарий экстраполяционного прогноза, служащего "базовым" для расчета стабилизирующей миграции, реализуется. Расчеты по данному прогнозу приведены в Таблице 2.

Несмотря на разную методику, используемую различными исследователями, по прогнозированию миграции на кратковременный и длительный период времени, миграционный прирост всем прогнозам населения России на ближайшие полвека остается очень низким, ни один из его вариантов не предполагает перелома тенденций и роста миграции. С учетом важности прогнозирования миграционных потоков для России, думаю было бы целесообразно возобновить забытую сегодня инициативу Министерства труда и социального развития Российской Федерации, организовавшего специальный семинар по обсуждению методологии прогнозных расчетов численности населения.

Таблица 2

**ЧИСТАЯ МИГРАЦИЯ В РОССИЮ: ФАКТИЧЕСКАЯ В 1950-1999
И ПО СТАБИЛИЗАЦИОННОМУ ПРОГНОЗУ НА 2000-2099
ГОДЫ ПРИ РАЗНЫХ ДОВЕРИТЕЛЬНЫХ ВЕРОЯТНОСТЯХ, В
СРЕДНЕМ ЗА ГОД, В ТЫС. ЧЕЛОВЕК**

Год	Фактическая	Прогнозируемая при	
	миграция или медианное значение прогноза	60%-м доверительном интервале	95%-м доверительном интервале
1950-1974	-114		
1975-1999	229		
2000-2024	879	615-1170	307-1536
2025-2049	1222	778-1730	291-2458
2050-2074	1160	561-1789	52-2750
2075-2099	841	178-1501	24-2591

Литература:

1. Дмитриев А.В., Слепцов Н.С. Конфликты миграции. М.: Альфа-М, 2004. С.22/
2. Тарасова Н.В., Гришанова А.Г. Социально-демографические проблемы миграции населения в 90-е. М.: 1997.. С.325.
3. См. *М. Л. Лифшиц* Миграционный прирост населения в России: факторы, перспективы, выводы для миграционной политики/ *ПРИКЛАДНАЯ ЭКОНОМЕТРИКА*, № 2 (18) 2010.
4. Lawry I. Migration and Metropolitan Growth: Two Analytical Models.- San-Francisco. 1966.
5. Rogers A. (1967). A regression analysis of interregional migration in California. *The Review of Economics and Statistics*, 49 (2), 262–267.

6. Alonso W. (1978). A Theory of movement. In: *Human Settlement Systems: International Perspective on Structure, Change and Public Policy*. Ed. N. M. Hansen. Cambridge, Massachusetts, Ballinger Publ. Comp., 197–211.
7. Lee E. A Theory of Migration, 1966, *Demography*, 3 (1), 47–57.
8. Tilly C., Brown C.H. On uprooting, kinship and auspices of migration. *International Journal of Comparative Sociology*, 1967, 8, 139–64.
9. Levy M.B., Wadycki W.J. The influence of family and friends on geographic labor mobility: An intercensal comparison. *The Review of Economics and Statistics*, 1973, 55, 198–203/
10. MacDonald J.S., MacDonald L.D. Chain migration, ethnic neighborhood formation and social networks. In: Charles Tilly, ed. *An Urban World.*, 1974, Boston: Little, Brown, 226–36.
11. Рыбаковский Л.Л. . Региональный анализ миграции. М.: Статистика, 1973.
12. Greenwood M., Hunt G. The early history of migration research. *International Regional Scientific Review*, 2003, 26 (1), 3–37.
13. Денисенко М.Б. Математические модели миграции населения. В кн.: *Современная демография*. Под ред. А. Я. Кваши, В. А. Ионцева. М.: Издательство МГУ, 1995.
14. Greenwood M., Hunt G.. The early history of migration research. *International Regional Scientific Review*, 2003, 26 (1), 3–37.
15. Алешковский И. А. Моделирование миграционных процессов. *Экономические исследования молодых ученых*, 2005, №3. М.: ТЕИС, 3–32.
16. Массей Д. С. На пути к всеобъемлющей модели международной миграции. *Миграция и развитие*. Сб. докладов Международной конференции «Миграция и развитие». Москва. 13–15 сент. 2007 г., ред. В. А. Ионцева. *Научная серия. Международная*

- миграция населения: Россия и современный мир.* 20, 146–171. М.: СП Мысль, Би-эль Принт.
17. Е. Андреев Будущее населения стран СНГ глазами экспертов ООН/Демоскоп Weekly., №51-52 Споры о прогнозах.
 18. Денисенко М.Б. Математические модели миграции населения. В кн.: *Современная демография*. Под ред. А. Я. Кваши, В. А. Ионцева. М.: Издательство МГУ, 1995.
 19. А.В. Позняк. Прогнозирование внешних миграций населения Украины.
 20. См. А. Ягельский. География населения. Раздел III. М., 1982., С.49.
 21. См. Денисенко М.Б. Математические модели миграции населения. В кн.: *Современная демография*. Под ред. А. Я. Кваши, В. А. Ионцева. М.: Издательство МГУ, 1995. С.134-151.
 22. А.И. Рюмкин, Е.С. Тябаев О моделировании расселения населения/ «Информатика», Томский государственный университет, 2005.
 23. См. Староверов О.В. Модели движения населения. М.: Наука, 1979.
 24. См. Корчак-Чепурковский Ю. А.Избранные демографические исследования, Издательство: Статистика, 1970.
 25. См. Берман Дж. Новая модель прогнозирования миграции/voanews.com.
 26. Батищева Галина Андреевна, Миграционные процессы в России как фактор устойчивого развития экономики регионов». Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. 08.00.05 - Специальность: Экономика и управление народным хозяйством (по отраслям и сферам деятельности), Ростов-на-Дону, 2011.
 27. Тихомирова Надежда Евгеньевна, Статистическое исследование миграции населения в регионах Российской Федерации. Автореферат диссертации на

- соискание ученой степени кандидата экономических наук. Специальность 08.00.12.- Специальность: Демография -- Народонаселение -- Миграция населения, Самара, 2008 г.
28. Юсова Юлия Станиславовна, Влияние трудовой миграции на формирование рынка труда. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. 08.00.05. -Специальность: Экономика и управление народным хозяйством (по отраслям и сферам деятельности в т. ч.: теория управления экономическими системами; макроэкономика; экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами; управление инновациями; региональная экономика; логистика; экономика труда; экономика народонаселения и демография; экономика природопользования; землеустройство и др.), Омск, 2003г.
 29. Шихалев Анатолий Михайлович, Социально-экономические проблемы прогнозирования миграционных процессов в регионах: на материалах Республики Татарстан». Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. 08.00.18 - Специальность: Экономика народонаселения и демография, Москва, 1999 г.
 30. Паньшин Александр Игоревич, Миграция и стабильность в современной России: механизмы взаимодействия. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата социологических наук. 22.00.08.- Специальность: Социология управления, Москва, 2005.
 31. Ю.Андриенко, С. Гуриев, Разработка модели внутренних и внешних миграционных потоков населения для регионов Российской Федерации, М., 2006.
 32. См. Аналитический доклад Политика иммиграции и натурализации в России: состоянии дел и направления развития, М., 2005., С. 57- 64.
 33. См. Население России 2006, Четырнадцатый ежегодный демографический доклад. Ответственный редактор А.Г.

- Вишневский. Издательский дом ГУ ВШЭ, Москва, 2008. С.265- 288.
34. Эдиев Д. Международная миграция как фактор преодоления депопуляции России / Миграция и национальная безопасность / Гл. ред. В. А. Ионцев. М.: МАКС Пресс, 2000. С. 62—72.
 35. Население России 2009. Семнадцатый ежегодный демографический доклад/ Ответственный редактор А.Г. Вишневский. М., Изд. дом ГУ ВШЭ, 2011.
 36. Вишневский А.Г., Андреев Е.М. Население России через 100 лет/Демоскоп/ № 151 – 152. 22 марта - 4 апреля 2004.
 37. Прогноз разработан в рамках проекта «Демографическое развитие России в глобальном контексте: анализ и прогноз», поддержанного Российским Фондом фундаментальных исследований (грант № 02-06-80242).
 38. Эдиев Д. Международная миграция как фактор преодоления депопуляции России / Миграция и национальная безопасность / Гл. ред. В. А. Ионцев. М.: МАКС Пресс, 2000. С. 62—72.
 39. Вишневский А.Г., Андреев Е.М. Население России в первой половине нового века // Вопросы экономики, 2001, № 1, с. 27-44; Население России 2000. Восьмой ежегодный демографический доклад. М., 2001, с. 136-151; Население России 2001. Девятый ежегодный демографический доклад. М., 2002, с. 151-193.

Tatiana Yudina

*Doctor of sociological sciences, professor
Russian State Social University*

**PREDICTIVE MODELS OF MIGRATION TO RUSSIA:
APPROACHES TO CONSTRUCTION AND THE ANALYSIS
(Abstract)**

The article substantiates needs of studying dynamics of migratory processes, especially in the states with high level of immigration, because of its influence on development of economy, planning of social infrastructure and the sphere of social services, future placement of the population on regions, etc. Different theoretical models of migration, which based on forecasting of migratory processes for the various periods are critically analysed.

Comparative analysis of migratory forecasts of Russia by the techniques, used by various researchers on forecasting of migration for the short-term and long period of time is carried out. The conclusion is drawn that the migratory gain according to all forecasts of the population of Russia for the next half a century remains very low. None of them do assume a change of tendencies and migration growth.

Keywords: migration, migratory processes, migratory models, forecasting and modeling of migratory processes.

Irina Badurashvili
Georgian Centre of Population Research
Academic Doctor of Economic Science

MAIN EMIGRATION AND INTERNAL MIGRATION TRENDS IN GEORGIA SINCE INDEPENDENCE

National system of official statistics on migration in Georgia brief overview

During the Soviet era, out-migration from the USSR was practically impossible and all changes of residence were subject to out- and in-registration. As a consequence, it was believed that relatively good-quality statistics of migration flows were available, especially for inflows. However, in the opinion of some authors, the Soviet migration registration system was far to be perfect (Anderson et al., 1994). In particular, rural-rural migration flows were poorly registered, and persons migrating within the same administrative unit (so called “rayon”) from one rural settlement to another were not the subject of statistical registration. Nevertheless, it seems that migration statistics of that time covered inter-Republic flows rather well for rural-urban, urban-rural and urban-urban migration, which made possible reasonable estimates for the total internal migration.

Concerning the so called “inter-republican” migration, the USSR Goskomstat (the statistical office of the Soviet Union) centralized information from local authorities (republican statistical offices) and established a complete matrix of inter-republic migration flows based on entries, as it was believed that the registration of persons at the place of their new residence in the condition of strike “propiska” system works quite properly. Hence, each Soviet republic used the data on out-migration received from the central statistical authorities in Moscow and on in-migration – based on the own statistics, either for internal or external movements.

With the collapse of the USSR, migration statistics in Georgia deteriorated for three main reasons: migration outside of the former Soviet Union became possible, inter-republic collaboration to produce a general matrix ceased, and the quality of in- and out-

registration declined. Hence, the accurate assessment of migration in Georgia since the 1990s became quite a problematic issue due to the lack of reliable statistics on it.

In 1992 the old “Soviet” so called “propiska” system in Georgia has been cancelled and replaced by the system of registration of citizens by their place of permanent residence. Statistical registration of migrants in this case was kept the same as before: a special statistical form had to be filled out by the local administrative body on each person declaring a residence change and these individual forms were sent on monthly basis to the Georgian statistical office for statistical data-processing. Persons migrated in the frame of the rural settlements of the same “rayon” again were not the subject of statistical registration.

On the basis of this administrative data a Georgian statistical office on an annual basis produced the official statistics on external and internal migration flows in Georgia, on the distribution of total number of migrants by age and sex and by countries of destination. But of course, the abovementioned system cached only those migrants who were willing or in need to state their new place of residence and applied to local authorities officially. In case of external migration – some people left Georgia permanently at that time – someone needed the incentive to pass this procedure of registration as well as some country-recipients, as for example Russia and Israel required from immigrants official documents confirming the fact of off-registration in the country of origin.

At the same time in the conditions of “open” borders inside of Commonwealth of New Independent States a majority of migrants were leaving Georgia without any official application to local authorities. That is why the official statistics on migration published at that time by the national statistical office, which was based on the administrative system of population registration, were insignificant in terms of numbers and did not represent the real scope of these migration movements (e.g. State Department for Statistics of Georgia, 2002),.

For this reason, starting in 2003, the Georgian statistical office finally decided not to use the abovementioned source of information for its estimation of out-migration and did not publish these data anymore. Moreover, since 2005 the National Statistical Office of

Georgia does not receive anymore the information on population movements from the local registers and consequently does not have any statistical information on migration based on administrative data on population registration. Some limited statistics on flows of registration changes in Georgia for the recent period are now available on the web-site of the Georgian Civil Register:

http://www.cra.gov.ge/index.php?sec_id=45&lang_id=ENG.

Concerning out-migration statistics on Georgia since 2004 the official statistical estimations on it is based on the data on passenger-flows provided to the National Statistics Office by the Georgian Border Department. This data informs only about the gross numbers of entries and exits and there is still no way to track individual comings and goings in order to distinguish migrants from other passengers. Consequently, the annual population estimates in Georgia are produced on the basis of data on cross border flows. No other official statistics on migration in Georgia were published since 2003 aside of yearly updating figures on net migration flows and corresponding rates calculated on the base of data from the Georgian Border Department. In this regard it should be mentioned that the methodology of producing the migration data since 2006 has been changed: while for 2003-2005 net migration is based on the balance between passengers' in- and out-flows (Georgian citizens only), for the later period the balance is done on stock of all passengers. In this regard it should be mentioned that no posterior changes to existing migration statistics for 2003-2005 were made for insuring the comparability of statistical data-series on migration.

The population census held in Georgia in 2002 allowed the statistical office to reassess the inter-census population accounts for the 1990s and to provide more reliable estimates of migration flows between 1989 and 2002 (State Department for Statistics in Georgia, 2003, p. 67). The methodology of these estimations was not published. As we have concluded from the discussions with its authors, total net-migration is calculated on the basis of the total population change in the period between two population censuses excluding the total natural increase for the corresponding time-period. Then a total net-migration is interpolated on the annual basis according to the

experts' opinion concerning migration trends between 1989 and 2002.

In general, the Georgian official statistics on migration, particularly those before 2002, are viewed with scepticism (Badurashvili et al., 2001, 2003; Gachechiladze, 1997; Meladze and Tsuladze, 1997; Tsuladze, 2005). Some alternative estimates on out-migration from Georgia may be found in the publications of independent experts (Badurashvili, 2009; Gachechiladze, 1997; Gugushvili, 1998; Tsuladze et.al., 2009; Duthe et al., 2009) and in regular publications of international organizations, such as in the annual "World Population Prospects" by the United Nations and others.

Main emigration trends in Georgia

More than one million people born in Georgia or 25% of its recent population (World Bank, 2011) live outside of the country. According to the above mentioned estimates two thirds of international migrants from Georgia have settled at the territory of Commonwealth of Independent States, the majority of the total number of migrants (over 60%) resides in the Russian Federation. However, a significant part of the migration to the Russian Federation is irregular with estimates ranging from 200,000 to as much as 1,000,000 of both legal and undocumented migrants from Georgia (IOM, 2008b, p.11).

The International Organization of Migration confirms that the Russian Federation is the main destination country for migrants from Georgia followed by the United States, Greece, Germany, Turkey, Austria, and other EU member states such as Spain (IOM, 2008b, p.11).

The easy entry due to the lack of a visa regime (before 2000) as well as pre-existing linkages, historical and economic ties, geographical and cultural proximity and knowledge of Russian language made Russia an attractive place to go. However, due to changes in Georgia's geopolitical orientation and its standoff with Russia, followed by introduction of visa regime in 2000 and armed conflict and border closure in 2008, the latter started losing its attraction as the main destination for Georgian migrants. Meanwhile, Greece and Turkey have become important destinations for Georgians as well. According to OECD data, the stock of Georgian labour in Greece constantly increased during the last ten years and almost multiplied

tenfold until 2009 with 25,631 Georgians (OECD). After the abolition of Turkey's visa requirements for Georgian citizens in 2006 and the closure of borders with the Russian Federation in 2008, Turkey has become one of the major destination countries for Georgians (IOM, 2008b, p.12). Moreover, there is evidence of transit migration from Armenia, Iran, the Russian Federation and Ukraine towards Turkey and the European Union via Georgia. However, Georgia is not a key country for transit migration since its transportation system is underdeveloped and the country is not located on the most direct route between the countries of origin and the destinations of migration.

The massive out-migration is a new phenomenon for Georgia. Before the collapse of the USSR, migration between Georgia and the other republics of the Soviet Union was internal migration, undertaken mainly for economic or private purposes, but also strongly regulated by the Soviet rules. During the Soviet period ethnic Georgians tended to remain in Georgia. More than 95% of them lived on the territory of Georgia. Their migration was primarily within the republic towards its capital city Tbilisi.

When the Soviet Union collapsed, the creation of new international borders changed the situation radically and many people belonging to minorities or suffering from economic hardship felt trapped inside the new independent countries and were eager to get out (Tishkov et al., 2005). Furthermore, while crossing the international borders of the former Soviet Union without special permission was forbidden, new opportunities for emigration towards Western countries or Israel emerged.

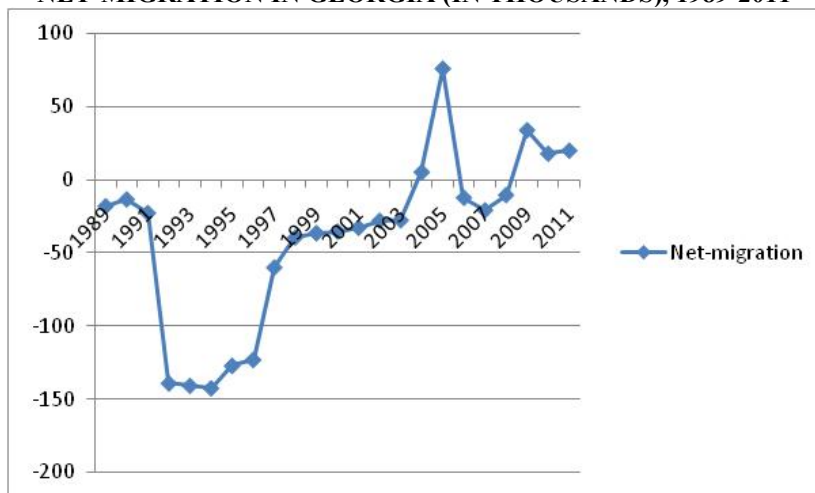
Thus, as a typical post-Soviet country Georgia has been seriously affected by out-migration after its independence proclaimed in 1991. The last 2002 population census in Georgia registered a drop of some 20% from the number of population registered in the 1989 census (Badurashvili, 2011). Part of this drop is due to the decline of fertility but the largest part is due to emigration. Georgia has the second highest net migration proportion after Kazakhstan in the Commonwealth of Independent States (CIS) (Mansoor and Quillin, 2007).

The official statistics on migration in Georgia characterizing in figures the size of phenomenon is presented in the Figure below. As it seems from the statistical data, a sharp increase in out-migration

from Georgia occurred in the 1990s. The migration out-flow became even greater after 1991 and remained at the high level during the whole period of 1992-1996. Later in the 1990s, international migration flows from Georgia somehow stabilized with the negative net migration not exceeding 30,000 persons per year. Since 2004 a reverse trend in net migration is observed in Georgia with some fluctuations in subsequent years and positive balance between in- and out- migrants' flows for most recent period.

Figure 1

NET-MIGRATION IN GEORGIA (IN THOUSANDS), 1989-2011

Source: 1989-1999: State Department for Statistics of Georgia, 2003, p. 67; 2000-2011: National Statistics Office of Georgia, http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=173&lang=en - assessed on 23 August 2012.

Some researchers (CRRC, 2007, p.7) have classified Georgia's external migration as occurring in three waves:

1. Collapse and conflict – corresponding to period of 1990-1995
2. Economic struggle – 1996 to 2004
3. Hope and economic rebuilding – after 2004

Each period under scrutiny has its specific characteristics and implications resulted from the peculiarities of political and socio-economic developments of Georgia in the definite time-periods.

Similar to many post-Soviet republics, non-Georgians constituted the biggest flow of emigrants from Georgia in the first half of the 1990s. Georgia was historically a place of considerable ethnic diversity, and when Soviet-era restrictions on migration eased, migration among Georgia's ethnic minorities grew. In the late 1980s, Greece offered residency to anyone proving Greek descent, leading about one third of Georgia's approximately 95,000 ethnic Greeks to emigrate by 1993 (de Waal, 1994). Similarly, large-scale migration of Soviet Jews to Israel included many Georgian Jews. These ethnically-motivated migration flows created social networks linking Georgians to former compatriots in Israel, Greece, and other countries.

As a result, the share of ethnic minorities in Georgia shrank from 29.9% in 1989 to 16.2% in 2002. By 2002, Greeks, Ukrainians and Jews had all disappeared, while 80% of ethnic Russians and more than half of the substantial ethnic Armenian population had departed from Georgia. Some western authors use this fact as an outstanding example of ethnic intolerance which has taken place in Georgia in that period (Beissinger, 1996, p. 158). In this regard the specialists in Georgia point that "...on the eve of dissolution of USSR Georgia was being led by political newcomers, inexperienced elite who tried to establish themselves at the helm using the easiest possible way – political slogans. But some influential representatives of political elite managed to use the slogans so that patriotism became perceived as unrestrained nationalism. In those days several statements made by political figures concerning ethnic non-native population, which influenced mass consciousness, caused the feeling that a sharp rise in intolerance was happened. Uncertain and anxious, the people of different ethnic groups who did not feel themselves as "native" decided to emigrate" (Gachechiladze, 1997, p. 27).

The migrant flows from Georgia towards the Russian Federation immediately following Georgia's independence were also of ethnic character. They comprised mainly ethnic Russians who had previously moved to Georgia from Russia or were born to Russian immigrants. But, gradually, the share of ethnic Georgians moving

into the Russian Federation increased due to economic motivation, as life in Georgia grew substantially worse than in Russia.

The deep economic collapse of Georgia during the first years of transition continued with the phenomena of inflation, corruption, unemployment and poverty. They contributed to the deep social crisis in the country. The chaos Georgia endured in the early 1990s spurred also the emigration of ethnic Georgians due to the social and economic crisis and the dramatic deterioration in living conditions in Georgia. These flows were represented by particularly highly-skilled and/or elites moving primarily to neighbouring Russia, which had no visa regime with Georgia at that time.

Due to the prolonged social-economic crisis and the lack of prospects for improvement in the near future many Georgians continued to migrate abroad for temporary or even permanent settlement. The result was the intensive emigration flows of Georgians during the whole period of "economic struggle" - 1996 to 2004. Experts agree that migration from Georgia since the mid-1990s became primarily economically-driven and temporary, and continued at an increasingly brisk pace (Badurashvili, 2004, p. 11; CRRC, 2007, p. 7). Europe and North America became increasingly popular destination countries for Georgians, although Russia remained to be the primary destination country. By the opinion of experts "...external migration became a nationwide strategy" in Georgia (CRRC, 2007, p. 10) and the overall rate of migration fluctuating between 6-10% of the population has remained relatively stable over the past few years (Ibid, p. 21).

At the same time Georgian official statistics insist on the point that there is no evidence of large scale emigration from Georgia after 2000: "Since 2000 there is no evidence of further large scale migration, implying that those who wished to leave have done so and those who are left are content to remain where they are. There is a steady stream of Georgians flowing out of the country but this is more than balanced by a net inflow of foreign nationals. On this evidence the population is now increasing rather than decreasing..." (National Statistics Office of Georgia, 2006, p. 10).

However, a different picture is revealed if the numbers of asylum applicants are compared: emigrants from Georgia continuously apply for political asylum in third countries. The number of asylum applications by Georgians has increased steadily since 2000 and this

development so far peaked in 2009, when 11,000 nationals of Georgia applied for political asylum abroad, that Georgia moved from the 21st place of source countries of asylum-seekers (2006) in 44 selected industrialized countries to the 10th place (2009) in only four years (UNHCR, 2010, p. 12).

As it was already mentioned, the recent emigration flows from Georgia are mainly directed to labour migration and they are temporary. The duration of stay of Georgian labour migrants abroad is on average around 3 years (National Statistics Office of Georgia, 2006; CRRC/ISET, 2010). According to the last nationally representative survey on migration¹ the number of migrants from Georgia currently abroad is estimated somewhere around 140,000 people; another 138,000 are estimated to be returnees. Hence, between 7% and 8% of current Georgian population has experienced some kind of migration, i.e., either they are absent migrants or they have migrated and returned (CRRC/ISET, 2010, p. 9).

The surveys on returnees² show that only a minor number of Georgian migrants return to homeland after succeeding the goal of staying abroad. The most of them returned to Georgia due to specific private reasons such as family problems in Georgia (Badurashvili, 2005, p. 27; National Statistics Office of Georgia, 2006, p. 30).

Internal migration in Georgia

As it was already mentioned, an official statistics on internal migration in Georgia do not exist since 2005 and available data for the period before is also very poor and unreliable. So its usage for our analysis of main internal migration trends in Georgia is very limited.

However, some analysis of internal migration trends and features for the period until the beginning of the 2000s may be conducted on the base of the results of the last Georgian population cen-

¹ Survey of up to 1500 households of three categories (households with no migrants, households with currently absent migrants and households with returned migrants) conducted by CRRC at the end of 2008.

² Survey of 960 returned migrants conducted by Georgian Centre of Population research in 2003 and 329 returnees interviewed by Georgian statistical office in 2006.

sus of 2002. The census questionnaire included a special question that has been posed concerning each household member: “Does person live in this settlement since birth or not, and if not from which settlement did he/she move?” So the census data contains information on current and previous residence of people covered by population census, but obviously it does not include information on households migrated by whole composition before census of 2002 and did not interviewed in 2002.

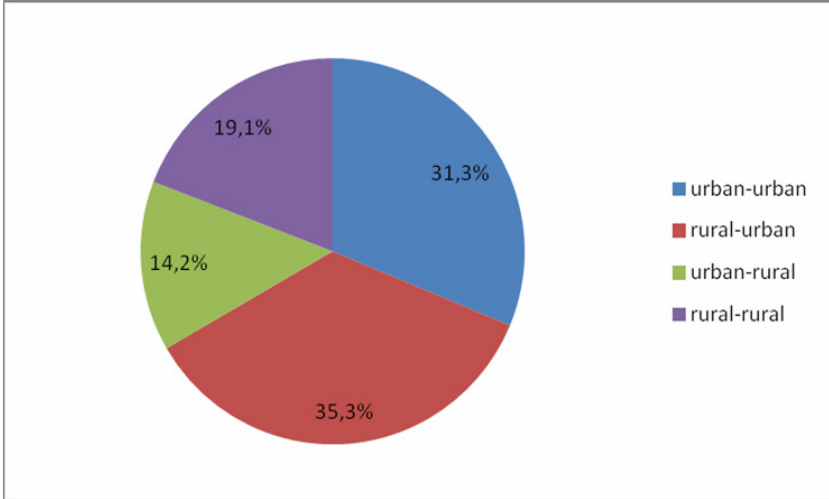
According to the abovementioned information, 27.4% of the total Georgian population does not live at their place of birth³. The majority of the migrants (92.3%) changed the place of residence inside the country: every fourth person has moved from one settlement to another within the territory of Georgia. The share of internal migrants is higher in urban population: 32.2% compared to 17.9% in the rural population of country. Especially higher it is in the capital city, Tbilisi where each third resident arrived from other Georgian settlements. However, as we can see from the Figure 2 there were also some flows directed to rural areas of Georgia in the 1990s both from urban and other rural settlements. Figure 2 presents the data on percentage distribution of total number of persons, who changed their place of residence since birth within the territory of Georgia by the results of population census of 2002. Thus, these data unfortunately do not distinguish international migration flows for the period since 1990s.

This period was characterized by the large-scale forced migration of native population from the territories of Abkhazia and former Soviet Ossetia due to military conflicts at the beginning of the 1990s. Thus, considerable shares of total migrants (around 35% by population census in 2002) were IDPs. The flows of internal migrants since the beginning of the 1990s up to 2001 were also more directed toward urban areas, as the proportion of migrants among residents of cities is as much as twice higher than among rural citizens (see Table 1).

³ Statistical tables processed on the results of population census of 2002 provide information on migrants by duration of living in residence specified up to a time-period of 10 years, which gives possibility to calculate migration stocks and rates for the period 1992-2001.

Figure 2

DIRECTIONS OF INTERNAL MIGRATION IN GEORGIA BETWEEN 1992 AND 2001 (in % to total stock of internal migrants)

Source: Calculated by author on the base of data by Georgian population census of 2002.

Census data gives some possibilities to analyze the internal migration trend in Georgia during the period of 1995-2001⁴ on annual basis (see Figure 3). In order to distinguish the voluntary and forced migration flows in the total migrants stock we have calculated the internal migration rates in Georgia without taking into account the flows of IDPs in the migration movements inside Georgia, as in 1995 there were still many IDPs flows between different regions of Georgia.

⁴ Statistical tables processed on the results of population census of 2002 provide with information on migrants by duration of living in residence specified by single years only up to 5 years of duration of living in this residence. Then the aggregated data on number of migrants living here during 6-9 years is presented. Hence, the number of persons living in the residence during 6 years was calculated by authors as an annual average of number of migrants for the period 6-9 years, or total number of migrants divided on 4.

Table 1

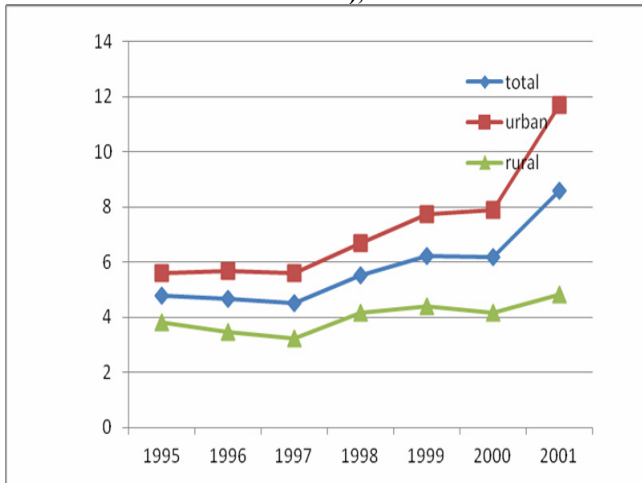
INTERNAL MIGRATION IN GEORGIA IN 1992-2001

	Number of persons changed the residence during last 10 years			In percentage to population number		
	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural
Total migrant stock	463,017	320,791	142,226	10.1	13.3	6.5
Migrants without IDPs	301,215	202,696	98,519	6.6	8.4	4.5

Source: Calculated by author on the base of data by Georgian population census of 2002.

Figure 3

INTERNAL MIGRATION RATES IN GEORGIA (PER 1,000 OF POPULATION), 1995-2001

Source: Calculated by author on the base of data by Georgian population census of 2002.

The presented data shows the diminishing of urbanization’s process in Georgia during the period of “collapse and conflict” in the

early 1990s, its revival in the period of “economic struggle” (since the mid-1990s) and promising developments for the future after 2003 Georgian “Rose Revolution”. Hence, the instable political and socio-economic developments in Georgia after independence from one side have pushed the external migration flows from Georgia, described in details in the paragraph above and from the other - caused the stagnation of the urbanization process in the country.

The economic crisis that took place in Georgia in the 1990s caused the enormous changes in the whole structure of Georgian economy and the reduction of available employment opportunities at the factories and industries located in urban areas of the country. This led to a decrease of rural-urban migration, and even the opposite flows of people moving from cities to rural areas have been noted. These processes became more apparent since initiation of privatization of land in Georgia in 1993, when many residents of Tbilisi (capital-city) originally being from rural settlements returned to their place of origin and tried to become farmers (Tukhashvili, 1996, p. 33). The same conclusions are made on the base of results of migration research focused on the region Imereti in the West of Georgia, describing that with the socio-economic crisis of 1990s not only rural-urban migration flows have been diminished, but reverse flows to rural area of region have been mentioned in this period as well. Authors of the study note that 86.5% of migrants who moved to rural areas of Imereti in the 1990s were from Tbilisi and other urban areas of Georgia (Beridze and Chipashvili, 2001, p. 171).

After stabilizing the political situation in Georgia in the second half of the 1990s migration flows directed to urban areas of country again started to grow. Data extracted by us from Integrated Household Survey of Georgian statistical office for 1996-2008 confirm this trend. According to this source of information, the peak of rural-urban migration in Georgia was at the end of the year 2003, immediately after the Georgian “Rose revolution”, when the highest numbers of rural citizens moved to Tbilisi. According to abovementioned source of information, the most recent internal migration flows in Georgia are still directed from rural to urban areas, but the trend seems to be more or less stabilized.

Internal migration caused by the desire to have access to higher education is also significant for Georgia. Universities are naturally

concentrated in big cities, that motivates younger generation to migrate to urban areas (especially in Tbilisi, where the majority of universities is located) in order to get higher education. After their termination of studies people often apply for a job in the city where they have graduated as there are more chances to find a professional job linked to their studies. Sometimes whole families migrate with the students for better opportunities.

According to the data from Georgia Civil Register for 2006-2009, each year around 8-9 thousands persons from rural and other urban settlements of Georgia arrived in Tbilisi for permanent residence. That means that the population of Tbilisi grows by almost 1% per year due to new arrivals⁵. Keeping in mind that these figures represent only those who officially declared their change of permanent place of residence, the real scales of urbanization in Georgia might be significantly higher.

References:

- Anderson, B., Katus, K., Silver, B., (1994): *Developments and Prospects for Population Statistics in Countries of the Former Soviet Union*, in: Population Index, 60(1), Princeton, New Jersey, pp. 4-20
- Badurashvili, I., (2001): *Problemi nepravliaemoi trudovoi migracii v Gruzii (Problems of irregular labour migration of the Georgian population)*, in: Demography of Armenia at the threshold of the millennium, UNFPA, Yerevan, pp. 5-9. In Russian
- Badurashvili, I., Kapanadze, E., Cheishvili, R., (2001): *Some issues of recent migration processes in Georgia*. Central Asia and the Caucasus, 2(14), pp. 220-224
- Badurashvili, I., Kapanadze, E., (2003): *South-Caucasian Region: Armenia, Azerbaijan and Georgia*, in: Katus, K., Puur, A. (ed.), Unity and Diversity of Population Development: Baltic and South-Caucasian Regions, Estonian Interuniversity Population Research Centre, Tallinn, pp. 1-48

⁵ Population of Tbilisi is slightly more than 1 million persons.

- Badurashvili, I., (2004): *Determinants and Consequences of Irregular Migration in a Society under Transition. The Case of Georgia*,
<http://paa2004.princeton.edu/download.asp?submissionId=41960#search=%22%22Iri%20Badurashvili%22%22>
- Badurashvili, I., (2005): *Illegal migrants from Georgia: labour market experiences and remittance behaviour*,
<http://iussp2005.princeton.edu/download.asp?submissionId=51259>
- Badurashvili, I., Cheishvili, R., Kapanadze, E., Tsiklauri, S. and Sirbiladze, M., (2008): *Gender Relations in Modern Georgian Society*, UNFPA- Georgian Centre of Population Research, Tbilisi,
<http://gcpr.ge/Files/bc9e4485-e400-4e3c-bf19-05a85015478aGENDER%20ENG.pdf>
- Badurashvili, I., (2009): *Out migration from Georgia after 1990*, in: Savvidis, T., (ed.), *International Migration, Local Conditions and Effects*, Berlin, pp. 80-108
- Badurashvili, I., (2011): *Out-Migration from Georgia to Moscow and Other Destinations*, in: Genov, N., Savvidis, T. (ed.), *Transboundary Migration in the Post-Soviet Space: Three comparative case studies*, Peter Lang, Frankfurt/Main, pp. 79-122
- Beissinger, M. R., (1996): *State building in the Shadow of an Empire-State: The Soviet Legacy in Post-Soviet Politics*, in: Karen Dawisha & Bruce Parrot (ed.), *The end of Empire? The Transformation of the USSR in Comparative Perspectives*, The International Politics of Eurasia, 9, M. E. Sharpe, London, New York
- Beridze, L., Chipashvili, M., (2001): *migraciuli procesebi imeretshi (Migration Processes in Imereti)*, in: *Problems of Demography and Sociology*, Mecniereba, Tbilisi, pp. 168-177. In Georgian
- Caucasus Research Resource Centres (CRRC), (2007): *Migration and Return in Georgia: Trends, Assessments, and Potential. A report submitted to the Danish Refugee Council by Caucasus Research Resource Centres*, Tbilisi
- CRRC/ISET, (2010): *Development on the Move: Measuring and Optimising Migration's Economic and Social Impacts in Georgia*, Tbilisi,
[http://www.ippr.org/uploadedFiles/research_teams_2009/Projects/Global_Change/Georgia%20FINAL%20\(April%202010\).pdf](http://www.ippr.org/uploadedFiles/research_teams_2009/Projects/Global_Change/Georgia%20FINAL%20(April%202010).pdf)

- Duthé, G., Badurashvili, I., Kuyumjyan, K., Meslé, F., Vallin, J., (2009): *An attempt to re-estimate recent mortality trends in Armenia and Georgia*, Demographic Research, 22, pp. 691-732, <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol22/23/22-23.pdf>
- Gachechiladze, R., (1997): *Population Migration in Georgia and Its Socio-Economic Consequences*, United Nations Development Programme-Georgia, Tbilisi
- Gugushvili, T., (1998): *saqartvelos gare migraciul-demografiuli problemebi (The Problems of External Migration and Demographic Processes in Georgia)*, Georgian Centre of Population Research, Tbilisi. In Georgian
- International Migration Database OECD:* <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MIG>
- IOM, (2008b): *Migration in Georgia: A Country Profile – 2008*, http://publications.iom.int/bookstore/free/Georgia_Profile2008.pdf
- Meladze, G., Tsuladze, G., (1997): *saqartvelos mosakhleoba da demographiuli protsesebi (Population of Georgia and Demographic Processes)*, The Institute of Demography and Sociological Research of the Academy of Science of Georgia, Tbilisi. In Georgian
- National Statistics Office of Georgia: <http://geostat.ge/>
- National Statistics Office of Georgia, (2006): *Migration in Georgia. Survey Report by project component GEc1502 : Reform of Official Statistics – Statistics 8. Armenia, Azerbaijan and Georgia – EuropeAid/120571/C/SV/Multi*, Available upon request at the National Statistics Office of Georgia
- National Statistics Office of Georgia, (2008): *Migratciis gamokvlevis angarishi (Report on migration survey)*, Available upon request at the National Statistics Office of Georgia. In Georgian
- Mansoor, A., Quillin, B. (ed.), (2007): *Eastern Europe and the Former Soviet Union*, The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, Washington
- State Department for Statistics of Georgia, (2003): *Population of Georgia. Statistical abstract*, Tbilisi
- Tishkov, V., Zayonchkovskaya, Zh., Vitkovskaya, G., (2005): *Migration in the Countries of the Former Soviet Union*, Global

- Commission on International Migration, <http://www.gcim.org/attachements/RS3.pdf>
- The Social Service Agency of Georgia: <http://ssa.gov.ge/index.php?id=32&lang=1>
- Tsuladze, G., (2005): *Emigration from Georgia by the results of population census of 2002*, Caucasus Resource Research Centres (CRRC), Tbilisi. In Georgian
- Tsuladze, G., Maglaperidze, N., Vadachkoria, A., (2009): *Demographic Yearbook of Georgia- 2008*, UNFPA-Georgia and Institute of Demography and Sociology, Tbilisi
- Tukhashvil, M., (1996): *saqartvelos mosakhleobis migratsia (Migration of Georgian Population)*, Tbilisi. In Georgian
- Tukhashvili, M., (1998): *saqartvelos shromiti potenciali (Labour Potential of Georgia)*, Tbilisi State University, Tbilisi. In Georgian
- UNHCR, (2010): *Asylum Levels and Trends in Industrialized Countries 2009: Statistical Overview of Asylum Applications Lodged in Europe and Selected non-European Countries*, <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/opendocPDFViewer.html?docid=4ba7341a9&query=2010>
- World Bank, (2011): *World Bank Factbook on Migration and Remittances*

Тамара Зурабишвили, ксн
Тинатин Зурабишвили, кфн

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ЦЕНА МИГРАЦИИ ЖЕНЩИН-МИГРАНТОВ ИЗ ТИАНЕТИ⁶

Введение

Как и в большинстве бывших Советских республиках, в Грузии массовая трудовая эмиграция началась после распада Союза, и, в первые годы независимости была направлена почти исключительно на Россию⁷. Однако уже к концу "нулевых", миграционные потоки грузинских эмигрантов диверсифицировались и перенаправились в сторону стран Западной Европы и Северной Америки. Хотя эмиграция "на Запад" требовала гораздо более серьезных финансовых ресурсов, чем в Россию, все больше и больше потенциальных мигрантов стали выбирать Европу и Америку, особенно, после введения Россией визового режима в 2000 году⁸.

⁶ ჟურნალ «Диаспоры»-ში გამოქვეყნებული ნაშრომის შევსებული და გადაამუშავებული ვერსია (რედ.).

Авторы статьи выражают благодарность профессору Тбилисского Государственного университета Лие Цуладзе, директору Центра Независимых Социологических Исследований В.М.Воронкову, доктору А.-Г. Мугалу, и ректору и профессору Государственного Университета им. Ильи Чавчавадзе Гиги Тевзадзе, за их поддержку и помощь в ходе подготовки исследования и анализа данных. Исследовательская группа состояла из Тинатин Зурабишвили, Тамары Зурабишвили и Георгия Тавберидзе. Большую помощь в проведении как количественной, так и качественной частей исследования оказали жительницы Даба Тианети Наталья Гонджилашвили, Нино Чихрадзе, Тамар Куршавишвили и Ирма Туркиашвили.

⁷ Зайончковская Ж.А. *Миграционные процессы после распада СССР*. М.: ИНП. 1994. Вып. 5, 4.

⁸ В условиях отсутствия достоверной миграционной статистики, трудно сказать, сколько всего человек эмигрировало из Грузии после распада Советского Союза, сколько из них находится в России, и

Феминизация миграции из Грузии является относительно новым явлением, и, соответственно, миграционный опыт вернувшихся женщин-мигрантов до сих пор остается относительно малоисследованным. Данная статья является попыткой восполнить существующий пробел и проанализировать миграционный опыт женщин-мигрантов на примере мигранток из маленького горного поселка Тианети (в дальнейшем - Тианети), который оказался вовлечен в международные миграционные процессы с середины девяностых годов. Опыт мигранток тем более интересен, что значительная часть из них въезжает в страны назначения нелегально, многие из них вынуждены оставаться там и жить, опасаясь депортации, что накладывает особый отпечаток на их жизнь в эмиграции.

Эмпирической базой для анализа служат два исследования международной трудовой миграции, проведенные в Тианети. Как объект для исследования, Тианети в первую очередь интересен тем, что до распада Советского Союза из Тианети в основном мигрировало мужское население, которое ездило на сезонные работы в Россию, и женщины не были включены в миграционные процессы. Более того, на время проведения исследования в 2006 году, Тианети относился к числу самых бедных районов Грузии, где уровень бедности был на 16% выше среднего показателя по Грузии, т.е. доходы 63% населения

сколько в других странах. Также нет достоверной информации о миграционных потоках из Грузии, во многом из-за того, что значительная часть мигрантов выбирает нелегальные методы эмиграции. Тем не менее, одним из косвенных фактов, подтверждающих, что все больше мигрантов уезжают на Запад, свидетельствует и то, что объемы денежных переводов из стран Западной Европы и США растут. Если в 2000 годы переводы из России составляли примерно 60-63% от общего объема переводов, то сегодня они снизились до 52-55% Национальный Банк Грузии, таблицы REMC и REMM (на грузинском), <http://www.nbg.gov.ge/index.php?m=306>.

района были ниже прожиточного минимума (по сравнению с 46.6% в среднем по Грузии)⁹.

Первое исследование трудовой эмиграции из Тианети - перепись всего населения Тианети (1062 домохозяйств) и 23 углубленных интервью с вернувшимися мигрантами, членами семей эмигрантов, и потенциальными эмигрантами было проведено весной и осенью 2006 года¹⁰. Вторая волна исследования была проведена в Тианети в 2008 году и включала в себя перепись всех домохозяйств Тианети (956 домохозяйств) и опрос мигрантов из Тианети в Греции¹¹. Данная статья основана на анализе углубленных интервью с вернувшимися мигрантками из Тианети (10 интервью) и членами семей мигранток (2 интервью), проведенными весной и осенью 2006 года¹², и на данных количественных опросов 2006 и 2008 годов. Все респондентки-мигрантки были замужем на время эмиграции. Трое из них успели побывать в двух странах - Греции и Израиле, двое - два раза в Грецию. Из семерых, кто мигрировал только один раз, пятеро уехали в Грецию, и двое - в Израиль.

Исследования 2006 и 2008 годов подтвердили, что характер эмиграции из Тианети по нескольким параметрам отличается от общегрузинских данных. Во-первых, из Тианети в основном

⁹ *Labbate G., Jamburia L., and Mirzashvili G. Improving Targeting of Poor and Extremely Poor Families in Georgia: The Construction of Poverty Maps at the Districts Level. Tbilisi, UNDP, 2003. Стр. 6-18.*

http://www.undp.org.ge/files/24_245_823751_povertymaps2003.pdf

¹⁰ Исследование было проведено в рамках стипендии Фонда Генриха Бёлля на Южном Кавказе и исследовательской стипендии Кавказского Исследовательского Ресурсного Центра (Caucasus Research Resource Center - CRRC).

¹¹ Исследование было проведено Международной Организации Миграции в Грузии в рамках проекта "Testing New Channels and Products to Maximize the Development Impact of Remittances for the Rural Poor in Georgia". Результаты исследования опубликованы в отчете "Tianeti Household Census and Tianeti Emigrants to Greece, 2008, Fieldwork Report", 2008. <http://jcp.ge/iom/pdf/tianeti.pdf>.

¹² В статье приводятся только измененные инициалы респонденток и страны, в которых они работали в эмиграции.

эмигрировали женщины. Так, если данные по Грузии показывали, что среди мигрантов преобладает мужское население¹³, в случае Тианети, женщины составляли около 70% от всех мигрантов. Во-вторых, согласно общегрузинским данным, большая часть мигрантов из Грузии находилась в России, тогда как из Тианети миграционные потоки были направлены на страны Западной Европы и Северной Америки, а не на Россию¹⁴. В 2006 году мигрантов из Тианети можно было чаще всего встретить в Греции (около 60% от всех мигрантов, в основном, женщины), в Ирландии, в Германии, Италии или Израиле. В третьих - уровень миграции из Тианети составлял 28% в 2006 и 31% в 2008 году от всех опрошенных домохозяйств, что также почти в три раза превышает общегрузинские данные по уровню миграции, по сравнению с данными исследований 2003-2004 годов¹⁵. Таким образом, в Тианети почти в каждой третьей семье был хотя бы один мигрант, а иногда, и несколько мигрантов.

В случае Тианети мы имеем дело с трудовой миграцией, и, естественно, что мигранты посылают домой денежные переводы, продукты, одежду и технику. Объем ежемесячных

¹³ Например, Дершем и Хоперия по результатам своего исследования утверждают, что среди мигрантов из Грузии 65% составляют мужчины, а согласно Целадзе, который основывается на анализе данных переписи 2002 года, мужчины составляют 59% от всех эмигрантов. См: *Dershem L., Khoperia T. The Status of Households in Georgia. Final Report: Tbilisi, 2004. P. 45.* и *Цуладзе Г. Эмиграция из Грузии, по данным переписи 2002 года. Тбилиси 2005 С. 24, 33* (на груз. языке).

¹⁴ Например, Дершем и Хоперия утверждают, что 48,2% среди городских и 59,7% среди сельских мигрантов проживало в России. *Dershem L., Khoperia T., Op. cit. p. 44.* По данным Международной Организации Миграции (2003) году миграционные потоки в основном были направлены на 4 страны: Россия (39%), США и Греция (по 14%), и Германия (13%). *ИОМ. Labor Migration from Georgia. 2003. P. 20.*

¹⁵ *Badurashvili I. Illegal Migrants from Georgia: Labor Market Experiences and Remittance Behavior. 2005.*

<http://iussp2005.princeton.edu/papers/51259>. *Dershem L., Khoperia T., Op. cit. P.42.*

денежных переводов в 2008 году составлял примерно 190 долларов США на семью мигранта, т.е. мигранты из Тианети переводили своим семьям примерно 510,000 долларов США за год¹⁶. Эти деньги в основном тратились на каждодневные нужды, образование, лечение. Очень незначительная часть денежных переводов вкладывалась в производство, но покупка и/или ремонт квартир и домов в Тианети и/или Тбилиси были нередки среди семей с мигрантами.

Миграционный опыт

В настоящей статье оценка миграционного опыта вернувшихся женщин-мигрантов из Тианети основывается на их субъективном восприятии. Теоретическая типология "успешной" и "неудачной" миграции нередко может не совпадать с субъективным восприятием мигрантов, исходя из того, в какой теоретической парадигме мы рассматриваем возвратную миграцию. Так, в неоклассической перспективе, любая возвратная миграция рассматривается как результат "неудачной" миграции, так как исходит из предпосылки, что миграция имеет постоянный характер и мигранты уезжают с намерением навсегда остаться в принимающей стране. Напротив, для новой экономической теории трудовой миграции возвращение является составной частью самого процесса миграции, и, зачастую, рассматривается как манифестация успешной миграции¹⁷. Классическая структурная классификация возвратной миграции, разработанная Франческо Черазе основана на анализе вернувшихся итальянских мигрантов из США. Она указывает насколько важен контекст, в котором принимается решение о возвращении, каково положение мигранта в стране миграции, какая ситуация в родной стране мигранта, куда он или она собирается вернуться, и, каковы ее/его перспективы и ожидания по возвращении, и, с чем им в

¹⁶ ИОМ, Tianeti Household Census and Tianeti Emigrants to Greece, 2008. P.21.

¹⁷ Cassarino, Jean-Pierre. Theorising Return Migration: the Conceptual Approach to Return Migrants Revisited // *International Journal on Multicultural Societies*. 2004, vol. 6, no.2. Pp. 253-279.

реальности приходится сталкиваться¹⁸. Более того, вопрос, когда более вероятна возвратная миграция - в случае "успешной" или "неудачной" миграции - остается открытым¹⁹.

Оценка миграционного опыта зачастую зависит от миграционных планов мигрантов и, соответственно, от того, насколько им удалось достичь тех целей, которые они ставили перед миграцией. Вместе с этим, необходимо отметить, что миграционные цели мигрантов меняются со временем, что нередко заставляет их оставаться за границей дольше, чем они изначально планировали. Изменившиеся миграционные планы также оказывают влияние на оценку миграционного опыта.

На основании анализа интервью, мы утверждаем, что независимо от того, как вернувшиеся женщины-мигранты из Тианети оценивают свой миграционный опыт, он связан с серьезными психологическими трудностями, которые мигранты испытывают время эмиграции. Ниже выделены несколько факторов, которые зачастую служат причиной психологических проблем, которые женщины-мигрантки испытывают находясь за границей, и которые, нередко, делают их пребывание за границей труднопереносимым испытанием.

Неготовность к эмиграции

Для жителей Тианети, в особенности, для его жительниц, эмиграция стала частью повседневной жизни только за последние 10-15 лет. До этого, у мужского населения поселка миграционный опыт ограничивался сезонными работами в России. Естественно, что при всех отличиях между Грузией и Россией, жизнь и работа в России времен Советского Союза, когда существовало единое культурное поле, знание языка и культуры, наличие социальных связей, и возможность свободно передвигаться, делало миграционный опыт менее стрессовым. В случае эмиграции в страны Западной Европы, где гораздо больше культурных и статусных отличий, мигранты оказываются перед необходимостью не только справиться с ностальгией по дому и семье, но и адаптироваться к чужой

¹⁸ *Cassarino, Jean-Pierre*. Theorising Return Migration.

¹⁹ *Cassarino, Jean-Pierre*. Theorising Return Migration.

культуре и к новым для себя социальным ролям. И, как правило, они оказываются к этому не готовы. Более того, все десять опрошенных женщин-мигранток из Тианети на момент эмиграции были замужем и/или имели детей. Уезжая, они, как правило, оставляли своих детей на попечении других членов семьи, становясь "транснациональными матерями"²⁰, но тревога за них, как они утверждают, не покидала их за все время эмиграции.

Практически все респондентки отмечали, что первые дни, месяцы эмиграции - самые трудные, они ностальгируют по дому, детям, родственникам и друзьям. Рассказывая об эмиграции своей дочки в США, которой пришлось оставить своего маленького ребенка, В. (72 года) говорит, что она, фактически, потеряла свою первую работу из-за того, что очень сильно переживала:

оказывается, она все время плакала, <...> все время плакала, а у них [работодателей] была установлена аппаратура [в детской] - и потом, когда они посмотрели, ей сказали, что это очень действует на ребенка что она все время плачет. Конечно действует, я тоже это знаю, настроение воспитателя действует на детей, которые находятся в непосредственном контакте. И ей сказала, [работодательница] что ее мама приезжает, и что ей больше не понадобятся услуги моей дочери, вот, когда она увидела, что она все плачет и плачет...

(В. 72 года)

Со временем большинство из них привыкает и учится справляться со своими переживаниями. Большинство, но не все. Рассказ М. о том, что она чувствовала во время ее первой эмиграции в Грецию хорошо передает те трудности, с которыми ей пришлось столкнуться, и с которыми, она, в конечном счете,

²⁰ См., например, *Pessar, Patricia R. The Role of Gender, Households, and Social Networks in the Migration Process: A Review and Appraisal. Pp. 53-70 // Charles Hirschman, Philip Kasinitz, and Joshua DeWind (eds.). The Handbook of International Migration: The American Experience. New York: 1999.*

не смогла справиться. Этот опыт, тем не менее, не помешал ей во второй раз эмигрировать в ту же Грецию через три года после возвращения в Тианети. Сама М. отмечает, что не смотря на то, что во второй раз она ехала уже по-другому настроенная, ей все равно было трудно приспособиться:

Сначала я не знала, как я все это вынесу, была настроена по-боевому, но со временем, мне становилось все труднее и труднее, так что, я помнила каждые пять минут, которые прошли. Я заходила на кухню - прошло пять минут, еще пять минут, и так проходили дни. Я продержалась один год, а потом я сказала, ну, что мне делать, привезла с собой 3000 долларов за тот один год, я прожила с большой экономией.<...>Потом я сказала, нет, как я еще раз туда поеду, я все время помнила как я плакала целые месяцы, и прошли годы, моя дочка, закончила университет, и потом захотела получить второе образование, и там было почти невозможно попасть на бюджетное отделение, нам так сказали, и она поступила на платное, юридическое, и то, это было большое чудо [что она поступила] она хорошая девочка, хорошо училась, и я поехала поэтому, мы бы никогда не смогли платить плату за обучение, 1200 лари. Еще автобус [муж М. работал шофером на автобусе] моего мужа разбился и совсем никакого дохода у нас не было. <...> [Во второй раз] Но я уже ехала с боевым настроем, я уже знала, что в конце каждого месяца у меня будет зарплата, и говорила себе, как хорошо, как хорошо. Но я попала в еще большую, большую беду - за один месяц я похудела на 13 килограммов, я порхала, вот такая я была. На самом деле, не всем так трудно, как мне было, вот, многие и не возвращаются уже сюда, нет у них желания вернуться. Но мне было трудно с первого дня до последнего. Я эмоциональная, к тому же я переживала за маму, за дом, за детей, ну, не знаю...

(М. 49 лет, Греция)

Чтобы справиться с ностальгией, мигрантки старались общаться друг с другом - как правило, за неделю у них был один

выходной день, воскресенье. В случае Греции и Афин, они встречались на одной из площадей, которое превратилось в место сбора мигрантов из Тианети, где они получали и отправляли посылки и письма и деньги; обменивались новостями и посещали службу в местном храме. Мигрантки старались максимально быть в курсе дел своих семей домой, регулярно звонят, писали письма²¹.

Дело не только в том, что потенциальные эмигранты из Тианети - по крайней мере, на время первой эмиграции - не знают языка принимающей страны, что мешает им эффективно устанавливать новые социальные контакты, но и в том, что они не готовы к тому, что им придется жить в "чужих" семьях на правах наемного работника. Хотя, как отмечают сами мигрантки, жить в семьях выгодно как с материальной точки зрения, (им не приходится платить на квартиру и еду, что позволяет им откладывать почти всю свою зарплату), так и с точки зрения безопасности (в случае нелегальной миграции, им не приходится без лишней необходимости выходить на улицу, где больше шанс стать объектом полицейской проверки), сам факт проживания в "чужом" доме, где все приходится делать так, как требует "хозяйка", порой также становится причиной дискомфорта и стресса.

Вот только она [хозяйка] была очень трудной женщиной, это был частный дом, и она беспокоилась за каждую стену, каждый угол. Я должна была убирать дом точно так, как она хотела, в точно такой последовательности, с таким качеством, и это было, ну, очень, очень трудно вынести.

(Ц. 45 лет, Греция)

Ответ: *Я весила 70 килограммов когда уехала из Грузии, и через три месяца - я весила 56 - очень быстро потеряла в весе, и еды у меня не было. Когда хозяйка забирала большого ребенка, которому было полтора*

²¹ В 2006 году, когда проводились углубленные интервью, в Тианети не был развит интернет, и соответственно, общение между мигрантами и их семьями происходило путем телефонных звонков и писем.

года, я так стояла у окна и смотрела, когда она вернется, чтобы успеть прекратить есть. Ела быстро-быстро и все смотрела в окно, когда она вернется, вернулась ли - сколько раз я выбрасывала салат - помидоры-огрурцы - чтобы она не увидела, что я ем... Да и так еды у них никакой не было...

Вопрос: Вы были ограничены там как-то?

Ответ: Да, да, ограничена, очень ограничена у этой женщины...

Вопрос: Вы не могли кушать, не ...?

Ответ: Нет, она не то чтобы мне запрещала, но может быть исходя из моей психологии, я была сама такая, но она была таким человеком, что не могла я, не могла я есть когда она смотрела...

(Г. 49 лет, Греция)

В отличие от Г., пожилая гречанка, у которой работала Л. сама отмеряла ей еды, и даже котролировала количество воды, которое Л. использовала, принимая ванну. В результате Л. за первые две недели работы так ослабла, что упала и потеряла сознание:

...я встала, сделала холодный компресс, и сказала себе - ешь, чтобы иметь энергию чтобы работать, не станет же она изо рта вынимать еду. Потом, знаете, эта женщина тоже ко мне привыкла и уже через месяц я ей сказала, что я хочу уйти, и она, знаете, испугалась - я уже язык выучила, то, что мне нужно было, разговорный. "Почему?" [спросила работодательница Л.] Я сказала: "я здесь как заключенная, говоришь, не выходи на балкон, нельзя, туда не ходи, сюда не ходи, не мойся, не ешь", я сказала, "я человек, а не животное, я не привыкла к такой жизни"...

(Л. 52 года, Греция, Израиль)

Естественно, не все мигрантки были способны, как Л. хотя бы попробовать защитить свои права, и им нередко приходилось терпеть к себе пренебрежительное отношение. Терпеть, потому что те деньги, которые они зарабатывали и посылали своим семьям в Тианети, зачастую были единственным источником

дохода для них. Остаться без работы было бы для них непростительной роскошью.

Единственные кормильцы

Как рассказывают респондентки из Тианети, в Советские времена в поселке практически отсутствовала безработица - большая часть населения была занята на паркетном или асфальтном заводе, фабриках, перерабатывавших продукты сельского хозяйства, животноводческих фермах; функционировали школы, детсады, больница, магазины, местный музей. Таким образом, несмотря на то, что из Тианети мигранты ездили в Россию из-за желания улучшить свое экономическое положение, ни в Грузии, ни в Тианети оно не было очень низким - практически повсеместная занятость создавала возможности для небедного проживания. В Советское время перед мигрантами из Тианети и их семьями миграция не являлась единственной возможностью, которая могла их спасти от безработицы и бедности, а скорее как стратегия для получения более высокого дохода.

После распада Советского Союза, который в случае Грузии вызвал потерю экономических связей и спад производства, рост безработицы, снижение доходов населения и рост бедности, характер трудовой эмиграции из Грузии изменился. Многим грузинским семьям, в том числе и в Тианети, не понаслышке пришлось столкнуться с экономическими трудностями и трудовая эмиграция постепенно стала одной из стратегий выживания.

Ну, не знаю, когда я в первый раз уехала, для меня было очень трудно оставить семью, детей. Но я думала, что я, один человек, спасу жизни и нервы нескольких людей. Бедность - враг и того и этого.

(Л. 52 года, Греция, Израиль)

У меня был сын, ему исполнилось 6 лет и он должен был идти в школу в том году, это был 1996, был очень большой кризис, вот, начало большого кризиса, когда не знаешь, кто что делал и как нам поступить. Семье

было очень трудно экономически, потому что и у мужа не было никакого дохода, а нам по 6-7 месяцев не платили зарплату, да и зарплата была очень маленькая <...> И я была вынуждена уехать, оставить единственного ребенка, чтобы купить ему школьные вещи, даже только чтобы купить тетрадь у меня не было денег, а ребенок уже в школу шел и ему нужно было все. Поэтому я уехала в Грецию.

(Ц. 45 лет, Греция)

Чтобы помогать своим семьям, мигрантки регулярно посылают им деньги, продукты, одежду, вещи для дома. Причем, как показало исследование 2008 года, проведенное Международной Организацией Миграции в Тианети, мигрантки чаще, чем мигранты оказывают помощь своим семьям. Так, если из всех мигрантов из Тианети, находившихся на момент исследования за границей (396 человек), 61% (240 человек) оказало своим семьям какую-либо помощь в течение последних 6 месяцев, среди мигранток таковых было 68%, тогда как среди мигрантов - 46%²². В целом, в 2008 году помощь в Тианети получали 75% от всех семей с мигрантами, что составляло 23% от всех домохозяйств в Тианети²³.

Следовательно, осознание того, что вся семья зависит только от дохода, который мигрант получает за свою работу за границей, и посылает семье, представляется дополнительным фактором, который способен вызвать у мигрантов психологические проблемы. Как видно из приведенной ниже цитаты, потеря работы оказалась трудным испытанием для респондентки:

В то время, когда я была безработной, у меня были кое-какие сбережения накопленные с трудом, но все равно, мне было очень трудно психологически, потому что я была домохозяйкой, у меня были свои обязательства и я не могла вынести, что я была безработной. Я очень

²² IOM, Tianeti Household Census and Tianeti Emigrants to Greece, 2008. P.18.

²³ IOM, Tianeti Household Census and Tianeti Emigrants to Greece, 2008. P.3.

много нервничала, почти заболела психически, так это все на меня подействовало, эта безработица, но, потом, как-то, все прошло...

(Б. 46 лет, Израиль, Италия)

Но я из-за своего ребенка старалась как могла, чтобы сделать все, чтобы не остаться без работы - если бы я попала в гостиницу, у меня пропали бы дни, я должна была тогда думать о том, как себя прокормить. А я думала как-то сделать сбережения, потому что я оставила ребенка, чтобы я не вернулась ни с чем и смогла как-то помочь семье.

(Ц. 45 лет, Греция)

Желая как можно скорее сделать сбережения, выплатить долги, или сделать инвестиции - как правило - в недвижимость, некоторые женщины-мигрантки нередко работают на нескольких работах, доводя себя до физического изнеможения. Ниже представленные отрывки из интервью показывают, что мигрантки, зачастую, переоценивают свои силы, они нередко серьезно заболевают, так что им приходится возвращаться в Грузию, лечиться, делать операции. Так случилось и с Г., и с Л - они обе работали в семьях, Г. ухаживала за двумя детьми, а Л - за пожилым дедушкой, и, чтобы заработать побольше, они находили себе "подработки" - убирала дома по выходным:

... потом уже мне нехватало зарплаты, у меня была зарплата 800 долларов, и потом я начала дополнительно работать в выходные кроме работы на дому, чтобы как-то, как-то купить квартиру в Тбилиси. Моя дочка училась, и, вы понимаете, как много нужно студентке, и не знаю, у меня не было ни дня отдыха, я так уставала, когда я приходила с работы я чувствовала как кровь двигалась в теле, так сильно я уставала, ничего не могла делать, ни есть, ничего, так сильно уставшей я приходила...

(Г. 49 лет, Израиль)

Я жила в доме, но у меня получалось работать уборщицей, за один день убирала три дома. Мне нужно было ездить в другие города, вот, если утром я убирала в [условно] "Тианети", вечером или в полдень мне надо

*было убирать "Душети", вечером - "Тбилиси" и из "Тбилиси" я должна была вернуться сюда - только 6 часов уходило на дорогу, еще по 4 часа на уборку, и получалось 13-14 часов работы за день. Я хорошо зарабатывала, но я уже не смогла, моя рука [которую раньше она оперировала] опять заболела из-за нагрузок, потом, вторая рука заболела, и ее надо было оперировать, и я была вынуждена вернуться. ... Я заболела из-за физической работы. Вернулась, сделала операцию, и вот сейчас, опять собираюсь уехать.
(Л. 52 лет, Греция, Израиль)*

Как и Л., Г. тоже заболела, и, в условиях, когда отсутствуют формальные организации, которые могли бы оказывать помощь грузинским мигрантам, единственная, на чью помощь она могла рассчитывать, была ее подруга, которая, по словам Г. буквально спасла ей жизнь. Можно утверждать, что неформальные связи грузинских мигрантов за границей играют роль своеобразной страховки, к которой мигранты обращаются в случае необходимости. Мигрантки рассказывают истории, когда друзья и родственники помогали им выплатить долги, собрать нужную сумму для покупки квартиры, давали займы, укрывали у себя если им негде было жить, помогали находить работу, чтобы максимизировать их пребывание за границей.

Социальный статус

Социальный статус мигранток за границей является еще одним фактором, который оказывает воздействие на их самочувствие. Восприятие и принятие своего нового статуса нередко вызывает трудности и становится причиной психологических проблем. Как бы то ни было, но в Тианети, в особенности, если сравнивать с Советским периодом, они занимали не самую последнюю ступень в социальной иерархии - фармацевт, учительница, медсестра, врач, сотрудница музея. Даже в случае, если мигрантка до эмиграции была домохозяйкой, она, как правило, занималась домашним хозяйством, домом, детьми, огородом, нередко, ухаживала за животными и домашней птицей, у нее были социальные роли, которые определяли ее социальное положение.

Уезжая за границу, мигрантки вынуждены приспособляться к новым для себя реалиям. Там они, как правило, оказываются на одной из самых низких ступеней в социальной иерархии принимающей страны. Их новый статус домашнего наемного работника, их готовность заниматься неквалифицированной, низкооплачиваемой работой, в определенной мере определяют то, как они воспринимаются работодателями, которым редко бывает интересно вдаваться в подробности и узнавать, кем был человек до миграции и какой у него человеческий капитал. Как без излишней дипломатии отмечает одна из респонденток, чья дочь уехала работать в США, *"когда моя дочь уезжала отсюда, она ничего не знала. Сегодня надо обязательно подготовиться психологически, что ты уезжаешь как домработница, и твой диплом там тоже самое, что и туалетная бумага. Все должны это знать, кто бы ты ни был"*. (В. 72 года).

Вместе с этим, некоторые мигрантки отмечают, что в конечном счете с нанимателями у них сложились уважительные отношения, их работу ценили, им дарили подарки, а в некоторых случаях, им доплачивали за дополнительные услуги, как занятия с детьми, помощь в проведении семейных праздников и т.д. Профессиональная деквалификация мигранток из Тианети, естественно, обусловлена многими причинами - нелегальный статус, незнание языка, проблемы признания профессиональных квалификаций, но на индивидуальном уровне она переживается довольно остро:

Нет, ничего не сравнится с тем, когда ты в своей стране и живешь в своей стране и используешь знания, которые есть у человека, на пользу своей страны. Очень трудно, когда эта профессия - веник и тряпки - не твоя профессия, и что ты обслуживаешь других вот так. Вот это очень трудно, очень. Но когда голодно, замерзаешь, нет элементарных условий для жизни, человек вынужден, вынужден уехать.

(Г. 49 лет, Израиль)

Одна из главных причин, по которой мигрантки из Тианети соглашаются на низкооплачиваемую работу, является то, что многие из них находятся за границей нелегально. Некоторые

приезжают по туристическим визам и остаются, а некоторые и вовсе нелегально пересекают границу (из Турции/Болгарии в Грецию, из Египта в Израиль). Несмотря на то, что проживая в семьях, они относительно защищены от полиции, страх от того, что их может остановить полиция в любой момент, когда они на улице, оказывает влияние на их самочувствие и психологический настрой. Среди опрошенных респонденток из Тианети было несколько, которых депортировали. Сам факт депортации и чувство стыда и унижения, которые они испытали, даже по прошествии нескольких лет, для них было все также острым, как и на момент задержания.

Все время страх, вайме, я от него устала. Да, я не могла не выходить каждую неделю когда у меня был выходной. И я молила Бога, чтобы милиция меня не задержала. Еще у меня были собраны мои сумки, собраны вещи, чтобы не нужно было их собирать, и сразу бы мне их выслали [на случай, если бы ее депортировали] я все время была готова, чтобы милиция не задержала, такой страх. И я молила Бога, чтобы так у нас пошло дело, чтобы мы хотя бы не боялись, мы же ничего плохого не делаем, работаем на кого-то, и почему нам надо бояться, что милиция может нас задержать когда мы мусор выносим. Вот, сейчас, одну мою родственницу задержали тоже, она вышла позвонить из телефона-автомата и ее милиция задержала...

(М. 49 лет, Греция)

М. удалось избежать депортации, но Б (49 лет, Израиль), и ее сестру, вместе с которой она уехала работать в Израиль, обеих задержали в один и тот же день, когда они ждали автобуса на остановке. В то время Б. и ее сестра уже около полутора лет снимали жилье и зарабатывали тем, что убрали дома и организации. "Они, полицейские обращались с нами очень вежливо, ничего себе не позволяли, но зачем тебе нужна была их вежливость. В тот момент думаешь обо всем, и это такое оскорбление...". Г. (49 лет, Израиль), состояние здоровья которой было уже довольно серьезным, тоже депортировали. Интересно, что рассказывая о том, как ее задержали, Г. несколько раз повторяла и подчеркивала тот факт, что она уже

"не так была осторожна", как прежде, потому что уже была готова к тому, чтобы скоро вернуться в Грузию:

Знаете, не могу сказать что я была очень осторожна, я могла пойти [работать в] семью и вообще там спрятаться, но я уже нет... Позвонил мой ребенок и сказал мне: "Мама, мне не нужны твои деньги, мне ничего не нужно, мне нужна мама". Вот так, позвонил, тот, который говорил, что лучше умереть, чем так жить, потом уже нужна была мама. И я уже, и так была очень больная, и ребенок так говорит, и перестала уже быть очень осторожной, т.е. я была осторожна, но уже не так сильно.

(Г. 49 лет, Израиль)

Необходимость быть начеку каждую минуту, когда ты на улице, стараться не попадаться на глаза полицейским, бояться выносить мусор - контекст, в котором живут многие мигранты, не имеющие соответствующих документов. Хотя, можно говорить и о том, что по прошествии нескольких лет в эмиграции мигрантки привыкают к новой жизни, учат язык, создают новые социальные связи, некоторые легализуют свой статус, получают сертификаты и находят официальную работу. Тот факт, что в эмиграции у них есть работа и финансовые возможности, которых у них в Тианети не было является важным фактором, который перевешивает те трудности, которые они испытывают за границей. Вера в то, что они своей "жертвой", как некоторые эмигрантки определяют свою эмиграцию, они "спасли" и "спасают" свои семьи и детей, в конечном счете приводит к тому, что несмотря на вышперечисленные трудности и проблемы, большинство из них решило бы эмигрировать, если бы они принимали решение о миграции на момент проведения интервью.

Как преодолеваются психологические проблемы

Попад в непривычную для себя среду, мигрантки - каждая по своему - пытаются к ней адаптироваться, и тем самым, вырабатывают определенные механизмы для преодоления психологических проблем. Некоторые, как в случае Ц.,

изобретают своеобразные психологические приемы, которые помогают им легче перенести разлуку с семьей:

У меня на календаре было отмечено - значит, я все эти два года и пять месяцев провела там обманом - себя обманывала, что я остаюсь только на три месяца. Отмечала на календаре три месяца, ну и говорила себе, ну что там, три месяца, можно выдержать, и я отмечала каждый день, прошла неделя и так вот, проходили эти три месяца, и я говорила себе, как эти три месяца прошли, так еще останусь на три месяца [смеется] - вот так я и "провела" все это время.

(Ц. 45 лет, Греция)

Можно предположить, что таким или другим "обманным" путем, пользовалась не только Ц., но и другие мигрантки.

Как мы уже отмечали выше, социальные связи мигранток оказываются весьма эффективными - это своеобразная служба взаимопомощи, которая может решать проблемы начиная от поиска работы и жилья до серьезных финансовых операций. Очевидно, что без существования подобных неформальных связей и систем, жизнь мигранток за границей была бы намного труднее. Рассказывая о своей дочке, которая уже больше пяти лет учится в Германии, Г. (60 лет) говорит о том, что несмотря на то, что ее дочка там хорошо устроилась, учится, ей нравится там *"но вот эта ностальгия, что она находится далеко от родных, это ей не нравится, и я ей говорю, не оставайся там, не заводи там семью - что будет, не знаю"*. Племянница Г. также уехала в Германию и жила на момент интервью недалеко от дочки Г.: *"они близко [живут]. Встречаются по воскресеньям, если не получится в одно воскресенье - обязательно встретятся в следующее воскресенье. Могут и каждое воскресенье встретиться, если ничего им не мешает, и это обоим помогает справляться с ностальгией, что-то значит"*. В этом отношении повезло Н. (50 лет, Греция) которая работала в Греции - ее племянница, жена ее двоюродного брата и она работали на одной улице. Именно они нашли для нее эту работу, им удавалось общаться очень часто и, именно поэтому, ее жизнь там *"не была невыносимой"*.

В случаях, когда мигрантка чувствует себя некомфортно в доме, где она работает, немногие мигрантки способны поговорить со своими работодателями и высказать свои претензии, они предпочитают найти другую работу, в надежде, что им повезет и у них будут лучшие условия. Несмотря на риски, связанные с работой вне дома - в данной случае мигрантки снимают квартиры и ездят убирать дома и учреждения - они готовы идти на них, поскольку тот факт, что они не живут в "чужом" доме и не прислуживают все время - становится важнее вопросов безопасности. Вместе с этим, необходимо отметить, что, как правило, зарплата мигранток, которые занимаются уборками выше, чем у тех мигранток, которые живут в домах, и это также может служить стимулом для смены рода деятельности.

Частое общение с семьей также позволяет мигранткам справляться с ностальгией. Несмотря на то, что они находятся далеко, они стремятся быть в курсе ежедневных дел и принимать участие в решении семейных проблем. Сегодня, с развитием интернет технологий и снижением цен на телефонные тарифы, мигранты оказываются все "ближе" и "ближе" к своим семьям, могут дистанционно участвовать в семейных торжествах, что также может помочь им легче перенести разлуку с родными.

Заключение

Естественно, не все мигранты испытывают те психологические проблемы, которые мы рассмотрели выше. Некоторые оказываются готовыми к принятию своей новой социальной роли, некоторым не свойственно ностальгировать, некоторые легче приспосабливаются к новым реалиям, и, как отметила одна из респонденток, уже и не хотят возвращаться обратно в Тианети и стремятся остаться за границей. Однако, в нашем случае ни одна из опрошенных нами респонденток не попала в эту категорию - все - кто в большей мере, кто в меньшей мере - испытывали психологические проблемы за границей, что, как нам представляется, было в основном вызвано тем обстоятельством, что ни для кого из них миграция не являлась "добровольным" выбором. Хотя случай трудовых

мигрантов технически не попадает в категорию "вынужденной" миграции, мигрантки из Тианети воспринимают свою миграцию именно как вынужденную, когда те или иные обстоятельства не оставляют им иного выбора, кроме как мигрировать, чтобы решить свои проблемы дома, как-то избежать бедности, оплатить обучение, обустроить дом и т.д. Мигрантки по-разному пытаются справиться со своими психологическими проблемами, но как нам представляется, важным фактором являются социальные связи мигранток, возможность общения с другими мигрантами - своими знакомыми, друзьями и нередко, родственниками. В интервью многие из них отмечали не только то, как их друзья и знакомые оказывали им помощь в случае необходимости, но и то, что нередко именно простое общение с ними помогало им справляться с психологическими трудностями и преодолеть ностальгию.

При оценке миграционного опыта мигранты, как правило, говорят о том, удалось ли им выполнить свои планы, акцентируя внимание на материальных факторах - купила дом, сделала ремонт, оплатила учебу детей или расходы на лечение родственников. То, какой ценой им удалось все это сделать, зачастую, остается "за кадром", о котором некоторые из них иногда не рассказывают даже своим самым близким родственникам, плачут, вспоминая свое пребывание за границей. После интервью создавалось впечатление, что даже после нескольких лет после возвращения, многие из их нуждались в психологической помощи, чтобы заново приспособиться к жизни в Тианети, и справиться с последствиями миграции. К сожалению, не только в Тианети, но и в Грузии в целом, не существуют подобных консультационных услуг, которые были бы нацелены на психологическую поддержку вернувшихся мигрантов.

Неготовность к эмиграции, трудности с принятием нового социального статуса, чувство ответственности по отношению к семье приводит к тому, что мигрантки из Тианети сталкиваются с серьезными психологическими трудностями. В отличие от, например, Филиппин, Шри-Ланка или Бангладеш, где государство и неправительственные организации активно включены в программы инструктажа потенциальных мигрантов в пре-миграционный период, которые подготавливают их к жизни за

границей, в Грузии подобная практика отсутствует²⁴. Естественно, прохождение подобных тренингов не является гарантией, что у мигранта за границей не будет проблем, но оно, по крайней мере даст более трезвое представление о возможных трудностях, и мигрант будет более подготовлен к ним, будет знать, как можно с ними справиться, к кому обратиться и что делать, если его или ее права нарушаются.

Находясь за границей, мигрантки зачастую не заботятся о своем здоровье, а их обостренное чувство ответственности за свои семьи и детей нередко заставляет их взваливать на себя серьезные физические нагрузки. Ради своих семей они готовы терпеть лишения и унижения, связанные со своим новым социальным статусом, только бы "*дома все было хорошо*".

²⁴ См., например: Development Research Centre on Migration, Globalisation and Poverty, Information Campaigns on Safe Migration and Pre-Departure Training. 2008.

http://www.migrationdrc.org/publications/research_reports/Information_Campaigns_and_Pre_Departure_Training.pdf.

Tamara Zurabishvili, *Doctor of Sociology,*
Tinatin Zurabishvili, *Doctor of Philology*

**PSYCHOLOGICAL COSTS OF MIGRATION OF FEMALE
MIGRANTS FROM TIANETI**

(Abstract)

Present paper is based on the analysis of in-depth interviews with returned female labor migrants and current migrants' family members, conducted in a small, mountainous community, Tianeti, in Georgia. The fieldwork was conducted in 2006. Tianeti presents an interesting case to study international labor migration, since the large-scale international migration started from Tianeti only in mid 90s. Moreover, unlike other migrant-sending communities in Georgia, emigration from Tianeti is overwhelmingly directed toward Western Europe, Israel, and North America rather than Russia, and predominantly consists of female migrants.

Based on the fieldwork analysis, present paper argues that while often focusing on monetary costs of migration, psychological costs of migration are not less important for the wellbeing of the current and returned migrants. Hence, the paper focused on the psychological problems that female migrants experience while abroad, and the mechanisms that help them to overcome them. Based on the analysis, several main reasons causing psychological problems are identified and examined: unpreparedness for the migration, low social status, and nostalgia.

Елена Масленкова
кэн, старший преподаватель
Международный университет «МИТСО»,
Республика Беларусь

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К РЕГУЛИРОВАНИЮ ПРОЦЕССОВ ВНЕШНЕЙ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

В условиях усиливающихся процессов глобализации общественных отношений и интернационализации производства внешняя трудовая миграция приобретает новое качественное развитие.

Усиливающаяся взаимосвязь миграции населения и социально-экономического развития приводит к тому, что трудовая миграция всегда остается объектом государственного регулирования. Тенденции внешней политики государств, положение на внутреннем рынке и демографическая ситуация являются теми факторами, которые определяют концептуальные подходы к регулированию миграционных потоков. Однако современные государственные подходы к регулированию трудовой миграции зачастую не в состоянии извлечь из нее максимальную выгоду, поскольку миграционная политика не интегрирована должным образом в стратегию общего развития страны.

В Республике Беларусь ситуация в сфере внешней трудовой миграции сформировалась в результате изменений в правовой, социально-экономической, демографической сферах, начавшихся в 90-е годы XX века. Сегодня Беларусь и экспортирует рабочую силу, и принимает иностранную. В процесс трудовой миграции вовлечены представители самых разных социальных слоев Беларуси, широкого возрастного диапазона, различной профессиональной принадлежности. Выезд рабочей силы охватил все регионы республики, а география трудоустройства представлена более чем 100 странами мира.

Развитие процессов внешней трудовой миграции за более чем двадцатилетний период, согласно данным анализа, характеризуется глубокими количественными и качественными изменениями. Их предпосылками стали социально-экономические и демографические тенденции, а также начавшееся в этот период становление системы государственного регулирования внешней трудовой миграции. Автором выделены пять этапов трансформации данного миграционного процесса.

Первый этап (1990–1994 гг.) – создание предпосылок для возникновения трудовой миграции. Миграционные процессы в этот период формировались под влиянием двух противоположных групп факторов – деструктивных и конструктивных. К первым из них относятся: распад СССР и сопровождающие его подъем национализма, политическая нестабильность, экономический кризис и этнические вооруженные конфликты в бывших советских республиках, наконец, трансформация межреспубликанской миграции в межгосударственную. Как отмечает Ж.А.Зайончковская, при ликвидации СССР не была гарантирована преемственность основных прав личности (права на гражданство, наследование имущества, пенсию, сохранение трудового стажа, обучение на родном языке и др.) для лиц, оказавшихся не в “своем” государстве, а также в случае переезда из одной бывшей республики в другую. Это вызвало панику среди мигрантов, переехавших в прошлые годы, и спровоцировало обратные потоки из-за боязни потерять возможность вернуться на родину, остаться без “своего” гражданства, оказаться по разные стороны границы с родными». Перечисленные факторы придали в основном вынужденный характер миграциям, спровоцировав массовые потоки беженцев, репатриантов, процессы этнического размежевания.

Параллельно с деструктивными в начале 90-х годов XX века действовали новые стимулирующие факторы – включение страны в систему международных миграций, трансформация экономической и социальной систем государственного устройства. Эти факторы стали важным амортизатором дестабилизирующего влияния деструктивных факторов. Они связаны с либерализацией и демократизацией жизни в стране, расширением прав и свобод личности, в том числе свободы

передвижения. Введение в действие закона, обеспечивающего свободу въезда в Республику Беларусь и выезда из нее для всех граждан, декларирование в Конституции Республики Беларусь прав на свободу перемещения и выбор места жительства, принятие Закона «О занятости населения» создали условия для коренного изменения внешних миграционных связей Беларуси. Следует отметить, что в данный период внешняя трудовая миграция стала способом выживания людей в сложных трансформационных условиях.

Второй этап (1994–1997 гг.) – стихийное развитие. На фоне постепенного снижения объемов этнической и вынужденной миграции внешняя трудовая начинает динамично развиваться, становясь новой моделью межгосударственной мобильности населения. Одновременно с этим видом миграции возникает большое количество экономических, правовых и социальных проблем, требующих решения. В этот период отсутствует механизм государственного воздействия на данный процесс. Регистрируемые объемы выезда невелики (1,3 тыс. чел. в 1994 г. и 3,2 тыс. чел. в 1997 г.). Преобладает стихийный выезд и въезд рабочей силы. Основными странами обмена рабочей силой становятся соседние государства (Россия, Украина, Польша, Литва, Чехия). Подавляющая часть граждан трудится за рубежом нелегально. Широкое распространение получают «челночные» поездки, сезонные миграции.

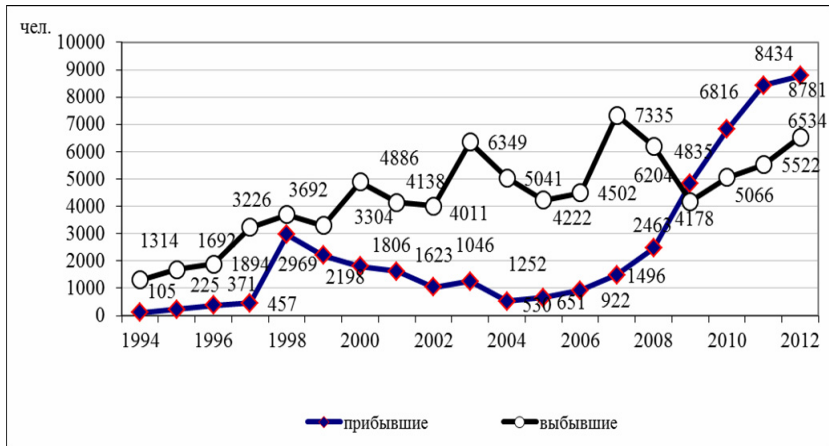
Третий этап (1998–2003 гг.) – рост объемов выезда, возникновение студенческой миграции. Вследствие реализации мер государственного воздействия процессы экспорта и импорта рабочей силы из стихийных превращаются в более контролируемые. Численность выезжающих из Беларуси на работу за рубеж в обозначенный период постепенно увеличивалась, достигнув максимального – 6349 чел. – значения в 2003 г. (рисунок 1).

Принят ряд законодательных актов, регламентирующих процессы экспорта и импорта рабочей силы (важнейший из них в 1998 г. – Закон Республики Беларусь «О внешней трудовой миграции»). Широкое распространение получает практика заключения двусторонних межправительственных соглашений, касающихся обмена рабочей силой. Внешняя трудовая миграция

начинает развиваться в цивилизованных формах. Однако масштабы нелегальной миграции не снижаются, превосходя, по оценкам экспертов, легальную на порядок.

Рисунок 1

ОБЩИЕ ИТОГИ ВНЕШНЕЙ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ ЗА 1994–2010 ГГ.

Примечание – Источник: данные Национального статистического комитета Республики Беларусь

Увеличение количества выездов в США объясняется развертыванием в Беларуси международных культурно-образовательных программ и активным участием в них белорусской молодежи. В большинстве своем в этих программах принимают участие студенты высших и средних специальных учебных заведений, а также молодежь, имеющая рабочие специальности (выпускники колледжей и ПТУ). К таким программам можно отнести Work & Travel, Camp America, Trainee, Internships, Au Pair, Work Experience и др.

Официально регистрируемые объемы привлекаемой в Беларусь иностранной рабочей силы невелики. Наибольшее число иностранных трудовых мигрантов пришлось на 1998 г.

(2969 чел.), затем численность их стала сокращаться, составив в 2006 г. 922 чел. (рисунок 1).

Четвертый этап (2004–2007гг.) – упорядочивание процессов трудовой миграции. Миграционная политика государства становится все более прагматичной. На первый план выступают проблемы национальной безопасности, защиты прав своих граждан, работающих в других государствах. В 2005–2006 гг. количество зарегистрированных трудовых мигрантов в сравнении с уровнем 2003 г. уменьшилось в 1,5 раза. Снижению числа выехавших белорусских граждан на работу за рубеж способствовало усиление государственного контроля за процессами внешней трудовой миграции, в том числе ужесточение требований к деятельности фирм, занимающихся трудоустройством белорусских граждан за рубежом.

Наблюдается снижение масштабов студенческой миграции. По сравнению с 2003 г. численность выехавших в США с целью временного трудоустройства уменьшилась в 3 раза и составила к 2007 г. 1466 чел. (рисунок 2.). Одна из основных причин сворачивания многих популярных программ работы студентов – нарушение белорусскими участниками правил программы, участвовавшие случаи невозвращения студентов после летних каникул на учебу и продолжение трудовой деятельности за рубежом после истечения сроков действия программы. В то же время потоки незаконной трудовой миграции остаются в количественном и качественном отношении практически теми же, особенно относительно выезда в Российскую Федерацию.

К концу 2007 г. большая часть фирм прошла перерегистрацию, и работа их вновь активизировалась. В результате число выехавших увеличилось до 7,3 тыс. чел., прибывших – 1,5 тыс. чел. С 2007 г. в Беларуси усовершенствована система статистического учета процессов внешней трудовой миграции. Основные изменения затронули параметры, отражающие род занятий трудовых мигрантов, а также характер выполняемой за рубежом работы. Это связано с тем, что разделение мигрантов на занятых физическим и умственным трудом в недостаточной мере отражает специфику выполняемой ими деятельности.

Пятый этап (с 2008 г. по настоящее время) – влияние последствий финансового кризиса на процессы трудовой миграции. За 2008 г. численность выехавших трудовых мигрантов снизилась до 6204 чел. (на 15 %), составив к концу 2009 г. 4178 чел. – минимальный показатель за десятилетие. При этом впервые в 2009 г. численность официально регистрируемого импорта рабочей силы превысила показатель выезда белорусской рабочей силы из страны. В 2010-2012 гг. данная тенденция продолжилась, увеличив разрыв между экспортом и импортом рабочей силы в пользу последнего.

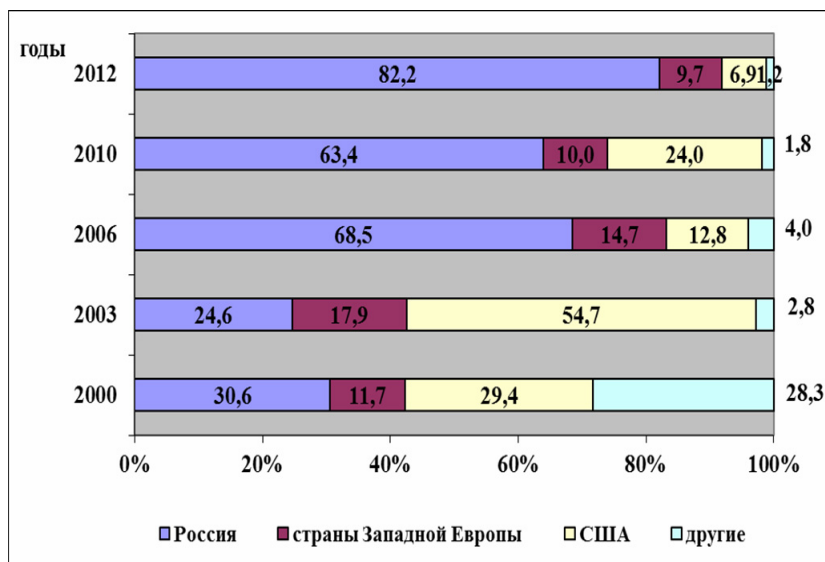
Данную тенденцию можно объяснить с одной стороны проявлениями финансово-экономического кризиса в 2008-2009 гг. в мировой экономики, повлекшим снижение спроса на международном рынке труда. По оценкам экспертов, перспективы сокращения персонала в первую очередь затронули такие отрасли, как строительство и недвижимость, финансовый сектор, сектор услуг и торговлю. Чуть позже ощутили влияние кризиса промышленность и транспортная сферы. Рост безработицы в основных странах-импортерах рабочей силы вынудил трудовых мигрантов к возвращению на родину. Однако валютный кризис внутри страны в 2011 г. увеличил разрыв в уровне оплаты труда внутри страны и за рубежом, что вновь импульс выезду национальной рабочей силы с целью временного трудоустройства.

Как показывает анализ, к настоящему времени в Республике Беларусь принят ряд законодательных, организационных и экономических мер, направленных на повышение эффективности и управляемости миграционных процессов в стране. 30 декабря 2010 года принят Закон Республики Беларусь «О внешней трудовой миграции». В отличие от ранее действовавшего закона, в новой редакции закреплены основные принципы осуществления внешней трудовой миграции, четко разграничены полномочия президента, Совета Министров, органов внутренних дел и иных государственных органов Республики Беларусь в области внешней трудовой миграции. Даны определения новым терминам (в частности, трудящийся-иммигрант, трудящийся-эмигрант). Предусмотрено, что трудоустройство за пределами Беларуси граждан и иностранцев,

постоянно проживающих в республике, а также иностранцев, не имеющих разрешений на постоянное проживание в Республике Беларусь, может осуществляться и без содействия юридических лиц, индивидуальных предпринимателей.

Рисунок 2

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ВЫЕХАВШИХ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ ИЗ БЕЛАРУСИ ПО СТРАНАМ ВЪЕЗДА, %

Примечание – Источник: данные Национального статистического комитета Республики Беларусь

Кроме того, установлены требования к договору о трудоустройстве, договору о содействии в трудоустройстве, трудовому договору, заключаемому между трудящимся-эмигрантом и иностранным нанимателем, а также к трудовому договору, заключаемому по поручению иностранного нанимателя. Определены особенности трудоустройства за пределами Республики Беларусь по студенческим программам.

В целях упорядочения действующей системы лицензирования и сокращения перечня видов деятельности, для которых

требуется получение специальных разрешений (лицензий) Указом Президента Республики Беларусь от 01.09.2010 г. №450 "О лицензировании отдельных видов деятельности", с 01.01.2011г. упраздняется лицензирование деятельности, связанной с привлечением в Республику Беларусь иностранной рабочей силы. Соответствующие изменения предусматриваются и в Законе Республики Беларусь "О внешней трудовой миграции". Таким образом, созданное правовое поле Республики Беларусь позволяет максимально упростить процедуру привлечения квалифицированной рабочей силы.

В целом, к настоящему времени в сфере внешней трудовой миграции в Беларуси создан достаточно системный пакет законов, регулирующих экспорт и импорт рабочей силы. Отличительной чертой белорусского миграционного законодательства в сфере трудовой миграции является акцент на защите прав трудовых мигрантов. Они являются объектом пристального внимания государственных структур.

С целью совершенствования деятельности в сфере управления миграционными процессами в Беларуси реализована третья по счету миграционная программа. Целью Государственной миграционной программы на 2006–2010 гг. определено «содействие устойчивому социально-экономическому развитию Республики Беларусь в свете управления миграционными процессами, укрепления государственной безопасности и создания условий для реализации прав мигрантов». Программа предусматривает участие в реализации намеченных мероприятий и местных органов государственного управления, что создает предпосылки для комплексного и эффективного проведения миграционной политики на всех уровнях, а также обеспечивает необходимые условия для интеграции мигрантов в белорусское общество. Вместе с тем в определенных Программой цели и задачах не были выделены отдельные направления миграционной политики, а также приоритетные направления развития отдельных миграционных процессов, в том числе внешней трудовой миграции.

Отметим, что с 2011 г. государственная миграционная программа в Республике Беларусь не разрабатывается, что, на наш взгляд, может привести к снижению эффективности

управления миграционными процессами. В то же время до сих пор не разработана концепция миграционной политики в сфере внешней трудовой миграции, а принятые законодательные акты и заключенные межправительственные соглашения не способствуют реализации накопленного миграционного потенциала, а также решению проблемы незаконной трудовой миграции.

Миграционные проблемы затрагивает и Национальная программа демографической безопасности Республики Беларусь на 2011–2015 гг., имеющая целью «стабилизацию численности населения в 2015 году на уровне 9,44 – 9,45 млн. человек и обеспечение перехода к демографическому росту». Согласно положениям Программы, для стабилизации демографической ситуации необходимо, с одной стороны, проведение масштабной компенсирующей иммиграции на основе дифференцированного подхода к различным категориям мигрантов с учетом национальных интересов, а с другой – сохранение и приумножение собственного интеллектуального и творческого потенциала. Мероприятиями по внешней миграции в интересах развития Республики Беларусь предусматривается:

- создать механизм, основанный на избирательном подходе к привлечению иммигрантов, с учетом инвестиционного и образовательного потенциала, возраста;
- обеспечить финансовую поддержку иностранным семьям и специалистам при переезде и в период обустройства;
- организовать рациональное расселение иммигрантов исходя из интересов развития регионов;
- разработать меры адаптации и интеграции иммигрантов в белорусское общество;
- использовать возможности консульских учреждений, диаспор и землячеств за границей и в Республике Беларусь для привлечения иммигрантов.

В результате реализации данных мер к 2015 году сальдо внешней миграции планируется увеличить до 60 тыс. человек, в том числе в 2011 году сальдо внешней миграции должно составить 10 тыс. человек, в 2012 г. – 11 тыс. человек, в 2013 г. – 12 тыс. человек, 2014 г. – 13 тыс. человек, в 2015 году – 14 тыс. человек.

Одно из направлений организационного регулирования миграционных процессов - международное сотрудничество, т. е. развитие и укрепление взаимоотношений с международными организациями и заинтересованными ведомствами других государств. Основными направлениями сотрудничества Департамента по гражданству и миграции Министерства внутренних дел Республики Беларусь на международном уровне в области миграции населения является:

- участие в разработке международных и межгосударственных документов по вопросам миграции;
- представительство государственных органов Республики Беларусь на международных совещаниях, посвященных вопросам миграции;
- проведение совместно с международными организациями, представителями соответствующих органов других государств научно-практических и обучающих мероприятий для сотрудников внутренних дел Республики Беларусь, занимающихся регулированием миграционных процессов;
- реализация совместно с международными организациями и с привлечением средств государств – доноров соответствующих проектов международной технической помощи.

Информационное направление в целях предотвращения незаконной миграции и защиты прав трудовых мигрантов представляется чрезвычайно важным. В последние годы в стране проводился ряд информационных кампаний, направленных на борьбу с трафикингом и торговлей людьми. Следует признать, что данные кампании принесли ощутимый профилактический эффект – в Беларуси резко снизилось число случаев незаконного вывоза и трудовой эксплуатации людей. Однако, на наш взгляд, этого недостаточно. Потенциальные и реальные трудовые мигранты нуждаются в своевременном предоставлении информации о вакантных местах, об условиях трудоустройства, о миграционном законодательстве принимающих стран и ряде других вопросов. Органам государственной власти необходима достоверная статистическая информация, научное обеспечение развития миграционных вопросов. Остается актуальной проблема межведомственного и

межгосударственного обмена информацией, прежде всего в вопросах противодействия незаконной миграции.

В сложившейся социально-экономической и демографической ситуации все большую значимость приобретает экономический механизм регулирования внешней трудовой миграции. Достаточно активно экономические методы используются для регулирования импорта рабочей силы. Так, при реализации инвестиционного проекта на основании Декрета Президента Республики Беларусь от 06.08.2010 г. №10 "О создании дополнительных условий для инвестиционной деятельности в Республике Беларусь" инвестор освобожден от уплаты государственной пошлины за выдачу иностранным гражданам разрешений на право занятия трудовой деятельностью в Республике Беларусь, а указанные иностранные граждане – от уплаты государственной пошлины за выдачу разрешения на временное проживание в Республике Беларусь.

При этом, как показал анализ, экономические методы регулирования процессов внешней трудовой миграции остаются на сегодняшний день наименее разработанными. В частности, недостаточно совершенна система налогообложения белорусских граждан, получающих доход от трудовой деятельности за рубежом, не развита система страхования и кредитования желающих временно трудоустроиться за границей, отсутствует опыт управления потоками рабочей силы в зависимости от текущих и перспективных тенденций занятости в стране, нет экономических механизмов стимулирования возвращения трудовых мигрантов на родину по завершении временной трудовой деятельности за рубежом.

В целом результаты анализа сложившихся механизмов регулирования процессов внешней трудовой миграции в Республике Беларусь показал, что к настоящему времени в стране практически полностью сформировано миграционное законодательство, регламентирующее процессы трудовой миграции и отвечающее международным нормам и правилам. Пристальное внимание уделяется внесению изменений и дополнений в действующее законодательство, в том числе в Закон Республики Беларусь «О внешней трудовой миграции». Поскольку Беларусь практически полностью лишена

возможности контролировать процесс трудоустройства своих граждан в других странах, эта часть законодательства остается наименее проработанной. При этом законодательная база ориентируется на ужесточение требований к посредникам, а также ужесточение ответственности за организацию незаконных перемещений граждан.

На наш взгляд, целевыми ориентирами новой миграционной политики страны в сфере внешней трудовой миграции на перспективу должны стать:

- Сбалансированное территориальное социально-экономическое развитие страны;
- Социально-экономическое благополучие граждан;
- Обеспечение безопасности граждан и общества.

Задачи миграционной политики на среднесрочную перспективу необходимо дифференцировать в зависимости от направления трудовой миграции (выезда и въезда):

В сфере экспорта рабочей силы:

- повышение эффективности участия Беларуси в мировом разделении труда
- развитие малого предпринимательства в стране путем использования потенциала возвратной трудовой миграции;
- инвестиционное развитие страны за счет использования заработанных мигрантами средств;
- социальная защита трудовых мигрантов;

В сфере импорта рабочей силы:

- привлечение иностранной рабочей силы в интересах перехода к инновационному социально ориентированному типу экономического развития,
- использование миграционных возможностей для привлечения в страну капиталов, технологий и квалифицированных кадров;
- формирование и развитие эффективной системы выявления, предупреждения и пресечения незаконной трудовой миграции;

В период 2013–2015 гг. представляется необходимым осуществление мероприятий, связанных с совершенствованием информационного обеспечения процесса трудовой миграции,

унификацией трудового и миграционного законодательства Беларуси в рамках интеграционных образований страны. Первоочередными мерами данного этапа полагаем следующие:

- повышение информированности населения о конъюнктуре на национальном и зарубежных рынках труда, правах трудовых мигрантов;

- дальнейшее развитие миграционной инфраструктуры, включающей информационные центры, консультационные услуги, юридическую помощь и т. д.;

- активное сотрудничество республиканских служб занятости и миграционных служб с принимающими странами, заключение прямых договоров о трудоустройстве граждан как со странами СНГ, так и государствами дальнего зарубежья;

- расширение возможностей легального трудоустройства белорусских мигрантов, осуществляющих трудовую деятельность за рубежом;

- увеличение доли денежных переводов, проходящих по формальным каналам, организация сопутствующих сервисов в сфере трудовой миграции;

- совершенствование действующих и разработка новых нормативно-правовых актов в области учебной миграции и экспорта образовательных услуг.

Таким образом, участие Беларуси в процессах глобализации, ее активное вовлечение в международный рынок труда требует новых подходов к регулированию миграции, разработка которых должна быть основана на принципах содействия устойчивому социально-экономическому развитию, решению проблем занятости и рынка труда, защиты прав и интересов граждан, участвующих в миграционных процессах. Очевидна необходимость более тщательного анализа миграционной ситуации в целях оценки позитивных и негативных последствий процессов внешней трудовой миграции, экономического обоснования оптимальных объемов экспорта и импорта рабочей силы и разработки предложений по совершенствованию механизма государственного регулирования.

Актуальной ныне задачей является совершенствование нормативно-правовой базы в области трудовой миграции, создание механизмов эффективного регулирования потоков трудовой миграции – по выезду и въезду рабочей силы – с учетом проблем занятости населения и рынка труда, решения задач по противодействию незаконной трудовой миграции и сокращению нелегальной занятости мигрантов, проведению мероприятий по совершенствованию учета миграционных потоков на основе современных информационных технологий, создания системы автоматизированного сбора, передачи, хранения, обработки и анализа информации о различных категориях трудовых мигрантов, адекватно отражающей процессы внешней трудовой миграции.

Elena Maslenkova
*Senior teacher, International University "MITCO",
Republic of Belarus*

**CONCEPTUAL APPROACHES TO REGULATION OF
PROCESSES OF EXTERNAL LABOR MIGRATION
IN REPUBLIC OF BELARUS
(Abstract)**

The features of development of processes of external labor migration in Republic of Belarus for the last two decades are considered in the article. The author analyzes tendencies of development of processes of external labor migration in the country, breaking them into five key stages: creation of preconditions for emergence of labor migration; spontaneous development of labor migration; growth of volumes of departure of national labor, emergence of student's migration; ordering of processes of labor migration; influence of consequences of financial crisis on processes of labor migration.

The author reveals legislative, organizational and economic instruments of regulation of external labor migration processes in Republic of Belarus in the article. The author forms the purpose and problems of a state policy in the sphere of external employment with breakdown in the separate directions: to export and labor import, give the priority directions of regulation of external labor migration on medium-term prospect.

*იოსებ არჩვაძე
ეკონომიკის დოქტორი,
ქუთაისის უნივერსიტეტის პროფესორი*

**შრომითი მიბრაცვის ბავლენა შრომის ბაზრის
მდგომარეობის მახასიათებელ ინდიკატორებზე**
(საქართველოს მაგალითზე)²⁵

დასაქმება და უმუშევრობა ის ინდიკატორებია, რომელთა მიმართაც ხელისუფლების, საზოგადოებისა და მედიის მუდმივად მაღალი ინტერესი არსებობს. მათი დონის მიხედვით შეიძლება ვიმსჯელოთ ქვეყნის განვითარებაში არსებულ პროგრესსა თუ პრობლემებზე, მოსახლეობის სოციალურ და ეკონომიკურ მდგომარეობასა და მათი მიმდინარე და მომავალი ქცევის მოქმედების მოდელებზე.

აღნიშნული პრობლემის სიმწვავე კარგად ვლინდება პრობლემისადმი საზოგადოების დამოკიდებულებაშიც, როდესაც სხვადასხვა სოციოლოგიური გამოკითხვებით რესპონდენტთა დიდი ნაწილი ქვეყნისა და მოსახლეობის წინაშე მდგარი სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემებიდან უმწვავესად უმუშევრობას ასახელებენ.

კარგად ცნობილი მიზეზების გამო 1990-იანი წლების დასაწყისში საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის დაწყების პარალელურად არა მარტო მკვეთრად შემცირდა საქართველოს მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ), არამედ ქვეყანაში მისი

²⁵ საკითხის დასმის წესით. სტატიის მომზადებისას გამოყენებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები და ავტორისეული ექსპერტული შეფასებები.

შექმნით დაკავებული სამუშაო ძალის, შრომითი რესურსების რიცხოვნობაც. შექმნილი მძიმე ეკონომიკური ფონისა და სამუშაო ადგილების სიმცირის გამო ბოლო ორი ათწლეულის მანძილზე საქართველო დატოვა მილიონზე მეტმა ადამიანმა²⁶. ქვეყნიდან გასულთაგან არანაკლებ 70%-ის წასვლის საბაბი მძიმე ეკონომიკური პირობები იყო.

აღნიშნულ გარემოებათა გამო არსებითად შეიცვალა საქართველოს მოსახლეობის რიცხოვნობა და მისი დასაქმების პროფილი: 1990-იანი წლების დასაწყისთან შედარებით ქვეყნის მთელი მოსახლეობა შემცირდა დაახლოებით 1/5-ით, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა— 30%-ით, დასაქმებული მოსახლეობა— 2/5-ით, მათ შორის დაქირავებით დასაქმებულთა რაოდენობა— 70%-ით და მეტად; იმავე პერიოდში დაქირავებით დასაქმებულთა რაოდენობა შემცირდა 1,6 მლნ კაცით, ხოლო წილი დასაქმებულთა საერთო რიცხოვნობაში— 79%-დან 38%-მდე.

განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნების გამოცდილება მოწმობს, რომ შრომის ბაზარზე მოთხოვნა-მიწოდების მეტნაკლებად დაბალანსების პირობებში დაქირავებით დასაქმებულთა თანაფარდობა მთელ მოსახლეობასთან უნდა შეადგენდეს პროპორციას 40:100—45:100-ს. (მაგალითად, აშშ-ში ამჟამად ყოველ 1000 მცხოვრებზე დაქირავებით დასაქმებულთა რაოდენობა დაახლოებით 423-ია, რაც საქართველოს ანალოგიურ მაჩვენებელს 3-ჯერ აღემატება). შესა-

²⁶ აღნიშნული ციფრი მოიცავს ეთნიკური მიგრაციის მაჩვენებელს — სსრკ-ის დაშლის შემდეგ თავის ისტორიულ სამშობლოში ნებაყოფლობით დაბრუნებულ, რეპატრიირებულ ადამიანების რიცხვსაც.

ბამისად, მოსახლეობის ერთი მილიონით შემცირების პირობებში ჩვენნაირი ტიპის ქვეყნისათვის დაქირავებით დასაქმებულთა რაოდენობა არ უნდა შემცირებულიყო 400-450 ათასზე მეტად, ანუ უმუშევრობის ბუნებრივი დონის გათვალისწინებით (6-8%)— 670-700 ათასზე მეტად, ფაქტობრივად კი შემცირდა, როგორც ზემოთ აღინიშნა, 1,6 მლნ კაცით. შესაბამისად, შრომის ბაზრის ტევადობის აბსოლუტური შემცირების გამო დაქირავებით დასაქმებულებისათვის სამუშაო ადგილების რაოდენობა შემცირდა „ნორმალურ“ შემცირებაზე მეტად 900 ათასზე მეტი სამუშაო ადგილით.

დაქირავებით დასაქმების სფეროდან „გამოთავისუფლებული“ სამუშაო ძალის საგრძნობი ნაწილი უმუშევართა კატეგორიაში გადავიდა, მეორე ნაწილი თვითდასაქმებულთა რიგებს მიემატა, ხოლო მესამე ნაწილმა საქართველო დატოვა და შრომით მიგრანტთა რიგებს შეემატა.

ამჟამად, თვითდასაქმებულთა რაოდენობა 1,7-ჯერ აღემატება 1980-იანი წლების რაოდენობას; უმუშევარი— დაახლოებით 300 ათასია, ხოლო საქართველოდან ეკონომიკური მიზეზით გასულთა რაოდენობა *[უცხოეთში მყოფი საქართველოდან გასული/(ქართული წარმომავლობის)]* სამუშაო ძალის მთლიანი რიცხოვნობა დაახლოებით 750—800 ათასს აღწევს, საიდანაც 700—750 ათასი — დასაქმებულია, 50—დან 100 ათასამდე ადამიანი კი— უმუშევარი. დღეისათვის საქართველო მიეკუთვნება იმ იშვიათ ქვეყანათა რიცხვს, რომელსაც ქვეყნის ფარგლებს გარეთ გაცილებით მეტი დაქირავებით დასაქმებული ჰყავს, ვიდრე საკუთარ ტერიტორიაზე.

საქართველოს მთლიანი (ქვეყანაში და მის ფარგლებს გარეთ მყოფი) ეკონომიკურად აქტიური ადამიანების ჯამური

რიცხოვნობიდან, ჩვენი შეფასებით, საქართველოს ფარგლებს გარეთ იმყოფება თვითდასაქმებულთა მთლიანი რიცხოვნობის 3%, უმუშევართა— 25%, მთლიანი სამუშაო ძალის— 29%, დასაქმებულების— 31% და დაქირავებით დასაქმებულთა— 54%.

საზღვარგარეთ მყოფი ქართული წარმომავლობის დიდი ოდენობით სამუშაო ძალის არსებობას მნიშვნელოვანი კორექტივები შეაქვს საქართველოს მთლიანი (ქვეყანაში და მის ფარგლებს გარეთ მყოფი) სამუშაო ძალის რიცხოვნობისა და გამოყენების, მათ შორის, უმუშევრობის დონის პარამეტრების ჩამოყალიბებაში.

აღნიშნულ გარემოებას არა მარტო ეკონომიკური, არამედ შორს მიმავალი დემოგრაფიული და სოციალურ-პოლიტიკური შედეგები გააჩნია.

ჯერ ერთი, სამუშაო ადგილების სიმცირე ქვეყანაში მკვეთრად სცემს დაბლა მოსახლეობის, მრავალი შინამეურნეობის კეთილდღეობის დონეს (თავისი რეალური მსყიდველობითი უნარიანობით ამჟამინდელი შინამეურნეობის საშუალო ფულადი შემოსავალი 1988 წლის დონის მხოლოდ 2/5-ია), ზრდის შინამეურნეობების მოხმარებასა და კეთილდღეობაში საზღვარგარეთ მყოფი ოჯახის წევრებისა და ახლობლებისაგან განხორციელებული ფულადი ტრანზაქციების მოცულობას. საქართველოდან შრომითი მიგრანტების მიერ 2011 წელს 2000 წელთან შედარებით სამშობლოში განხორციელებული ფულადი ტრანზაქციების მოცულობა გაიზარდა 20-ჯერ, ხოლო თანაფარდობა საქართველოს შინამეურნეობათა მთლიან ფულად შემოსავლებთან— 6%-დან 28%-მდე.

ეკონომიკური მდგომარეობის გაუარესება, საშუალო ადგილების რიცხოვნობის შემცირება ნეგატიურად აისახება ქვეყნის დემოგრაფიულ მდგომარეობაზე როგორც შობადობის შემცირებით, ჯანმრთელობის გაუარესებით და, აქედან გამომდინარე, სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის შემცირებით, ისე ემიგრაციის წახალისებით. აღნიშნული გარემოებების შედეგს წარმოადგენს ის, რომ 1990 წლის შემდეგ საქართველოს მოსახლეობის მედიანური ასაკი 31,2-დან 37,6 წლამდე გაიზარდა, ხოლო *მოსახლეობის დემოგრაფიული დატვირთვის მაჩვენებელი* (პენსიონერთა რიცხოვნობის თანაფარდობა შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობასთან) – 1,5-ჯერ. საქართველოდან გასული შრომითი მიგრანტების დიდი ნაწილი ყველაზე შრომისუნარიან და დემოგრაფიულად ყველაზე რეპროდუქციულ ასაკში იმყოფება. შეიძლება ითქვას, რომ **საქართველოს მოსახლეობა ბოლო წლებში უფრო დაბერებული, ეკონომიკურად უფრო ნაკლებად აქტიური და ნაკლებად დასაქმებული გახდა.**

განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობა დასაქმების მხრივ ახალგაზრდებშია, რომლებშიც *უმუშევრობის დონე* რამდენჯერმე აღემატება დანარჩენი მოსახლეობის ანალოგიურ მაჩვენებელს. უმუშევრობის დონე ქვეყანაში დარჩენილ ახალგაზრდებში (15-24 წლიანებში) დანარჩენ მოსახლეობასთან შედარებით თითქმის სამჯერ მაღალია (შესაბამისად, 35,7% და 12,5%). ეს მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყნიდან შრომითი მოტივაციით გასულ ახალგაზრდათა წილი მთელ მოსახლეობაში შესაბამისი ასაკობრივი კოჰორტის წილთან შედარებით სულ ცოტა, ორჯერ მაღალია, დღეისათვის **25 წლამდე ასაკის ახალგაზრდებში ყოველი მესამე მინც უმუშევარია, მაშინ რო-**

დესაც ანაზღაურებადი სამუშაო მოეპოვება ყოველი 13 ახალგაზრდიდან მხოლოდ ერთს. 2011 წლის ბოლოს 15–24 წლის ყოველი ათასი ახალგაზრდიდან დაქირავებითი, ანაზღაურებადი სამუშაო ჰქონდა მხოლოდ 76–ს, მაშინ როდესაც 25 წელზე უხნესი ასაკის მოსახლეობის მიხედვით – 180-ს.

აღნიშნული გარემოებების გამო, **ახლებურად უნდა მივუდგეთ დასაქმებისა და უმუშევრობის დონეთა გაანგარიშებას** – მასში აუცილებლად უნდა იქნას გათვალისწინებული ქვეყნიდან გასული შრომით მიგრანტთა რაოდენობაც. **შესაცვლელია შრომითი რესურსების გამოყენების ეფექტიანობის სტატისტიკა**, რომელიც ეფუძნება ქვეყნის ტერიტორიაზე, ოფიციალური სტატისტიკით მოცული შრომითი რესურსების, სამუშაო ძალის გამოყენების მაჩვენებლებს და რომელიც მხედველობაში არ იღებს *ქვეყნის ფარგლებს გარეთ* ეკონომიკური მიზეზებით გასული შრომითი კონტინგენტის სიდიდეს და იქ მისი აქტიურობის პროფილს, სტრუქტურას.

ასეთ პირობებში ქვეყნის **მთელი** ეროვნული შრომითი რესურსების გამოყენების დასახასიათებლად აუცილებელია მხედველობაში იქნას მიღებული როგორც საქართველოს ტერიტორიაზე ეროვნული სტატისტიკის სამსახურის მიერ მოცული შრომითი რესურსები, ისე ქვეყნის ფარგლებს გარეთ *შრომით მიგრანტებად* გასული ჩვენი თანამემამულეებიც და მათი დასაქმების პროფილიც. უცხოეთში დროებით, სხვადასხვა ვადით შრომითი საქმიანობისათვის გასული ჩვენი თანამემამულეების გათვალისწინების შემთხვევაში არსებითად შეიცვლება საქართველოს არა მარტო სამუშაო ძალის, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობა, არამედ დასაქმებისა და უმუშევრობის მაჩვენებლებიც.

უცხოეთში მყოფი ჩვენი თანამემამულე შრომითი მიგრანტების გათვალისწინებით ჩვენი შრომითი რესურსების გამო-

ყენების ინდიკატორების (დასაქმების, აქტიურობის, უმუშევრობის ღონეები) გასაანგარიშებლად შეიძლება გამოყენებულ იქნას ორი მეთოდი, რომლებიც, გარკვეულწილად, ავსებენ ერთმანეთს.

პირველი მეთოდი:

პირველი მეთოდი ეფუძნება იმ გარემოებას, რომ სამუშაო ადგილების სიმცირის გამო საქართველოს მოქალაქენი, ამ ქვეყნის მკვიდრნი, ვერ ახერხებენ რა საქართველოში სამუშაოს შოვნას, იძულებულნი ხდებიან იგი ქვეყნის ფარგლებს გარეთ მოიძიონ. ბუნებრივია, რაც მეტი ადამიანი იქნება შრომით ემიგრაციაში, მით უფრო ნაკლები იქნება დაწოლა საქართველოს შრომით ბაზარზე და უმუშევრობის ღონეც „იგრძნობს შვებას“ – შემცირდება.

საქართველოს შრომითი რესურსების მდგომარეობა 2011 წელს (ექსპერტული შეფასება)

2011 წელს საქართველოს ტერიტორიაზე ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობა, ოფიციალური მონაცემებით, შეადგენდა 1959 ათას კაცს, საიდანაც დასაქმებული იყო 1664 ათასი კაცი (84,9%), ხოლო უმუშევარი – 295 ათასი კაცი (15,1%).

ამის გარდა, **ექსპერტული შეფასებით** ქვეყნის ფარგლებს გარეთ ეკონომიკური მიზეზებით გასულია, **არანაკლებ 800 ათასი საქართველოს მოქალაქე**, საიდანაც დასაქმებულია 700–750 ათასი კაცი, ხოლო უმუშევარი – 50–100 ათასი კაცი.

უცხოეთში დასაქმებულთა დიდი ნაწილი – დაქირავებულთა დასაქმებული. მხოლოდ მცირე ნაწილი ეწევა თვითდასაქმებას (დაახლოებით 30 ათასი კაცი).

შესაბამისად, **საქართველოს მთელი სამუშაო ძალა**, შრომით ემიგრაციაში მყოფთა ჩათვლით – **საქართველოში**

მყოფთა და ქვეყნიდან გასულთა ჩათვლით – უნდა შეადგენდეს დაახლოებით 2,8 მლნ კაცს ($= 1.959 + 0.800$), საიდანაც დასაქმებულია დაახლოებით 2,4 მლნ კაცი (2364–2414 ათასი კაცი), ხოლო უმუშევარი – დაახლოებით 0,35–0,40 მლნ კაცი (345–395 ათასი კაცი).

შესაბამისად, უმუშევრობის რეალური დონე საქართველოსთან მიმართებაში შეიძლება განისაზღვროს შემდეგნაირად:

ქვეყნის ტერიტორიაზე და მის ფარგლებს გარეთ მყოფი ეკონომიკურად აქტიური მთელი მოსახლეობის ჯამს უნდა გამოაკლდეს საქართველოს ტერიტორიაზე დასაქმებულთა რაოდენობა, და მიღებული სიდიდე შეუფარდდეს ქვეყანაში და მის ფარგლებს გარეთ ეკონომიკურად აქტიური მთელი მოსახლეობის რიცხვობას, ანუ უმუშევრობის, ბრუტო („ტერიტორიალური“) დონე $= (2759-1664):2800=39,7\%$.

სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საქართველოს ტერიტორიაზე ქვეყნის რეალური შრომითი რესურსების დასაქმების შესაძლებლობა (პოტენციალი, რესურსი, დონე) შეადგენს მხოლოდ 60,3%-ს, ხოლო უმუშევრობის დონე – 39,7%-ს.

საქართველოს ტერიტორიაზე სამუშაოს ვერ მშოვნის შრომითი რესურსები (დაახლოებით 1136 ათასი კაცი) ნაწილდება შემდეგნაირად:

26%– უმუშევარი საქართველოში;

9%– უმუშევარი საზღვარგარეთ;

65%– დასაქმებული საზღვარგარეთ.

ამჟამად ქვეყნის ფარგლებს გარეთ დაქირავებით დასაქმებულ საქართველოს მოქალაქეთა რაოდენობა საგრძნობლად (დაახლოებით 1/6-ით) აღემატება უშუალოდ საქართველოში დაქირავებით დასაქმებულთა რაოდენობას.

აღნიშნულის გათვალისწინებით, ფაქტობრივად, ჩვენ მოსახლეობის ეკონომიკური აქტივობის, დასაქმებისა და უმუ-

შეგრობის შესახებ შეგვიძლია მივიღოთ ინფორმაცია სამ ვარიანტად:

1. ოფიციალური სტატისტიკის მიხედვით, რომელიც მოიცავს ინფორმაციას **მხოლოდ საქართველოს ტერიტორიაზე** არსებულ სამუშაო ძალაზე;

2. საქართველოს მთელ სამუშაო ძალაზე საქართველოს ტერიტორიასთან მიმართებაში და

3. საქართველოს მთელ სამუშაო ძალაზე, მისი განთავსებისა და გამოყენების ადგილის მიუხედავად.

განსხვავება მე-2 და მე-3 ვარიანტებს შორის ისაა, რომ მე-2 ვარიანტში უმუშევრად განიხილება საქართველოს ფარგლებს გარეთ გასული ნებისმიერი შრომითი მიგრანტი, მე-3 ვარიანტში კი – მხოლოდ ფაქტობრივი უმუშევარი.

ასეთ შემთხვევაში, საქართველოს შრომითი რესურსების სტრუქტურა მიიღებს შემდეგ სახეს:

ცხრილი 1

საქართველოს შრომითი რესურსები 2011 წელს
(ათასი კაცი)

	საქართველოში	მთელი შრომითი რესურსები, საქართველოს ტერიტორიასთან მიმართებაში	საქართველოსა და საზღვარგარეთ, ერთად
საქართველოს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა	1959	2759	2759
დასაქმებული	1664	1664	2364–2414
დაქირავებული	632	632	1352–1382
თვითდასაქმებული	1025	1025	1055
უმუშევარი	295	1095	345–395

იგივე მონაცემები პროცენტულად შემდეგ სახეს მიიღებს:

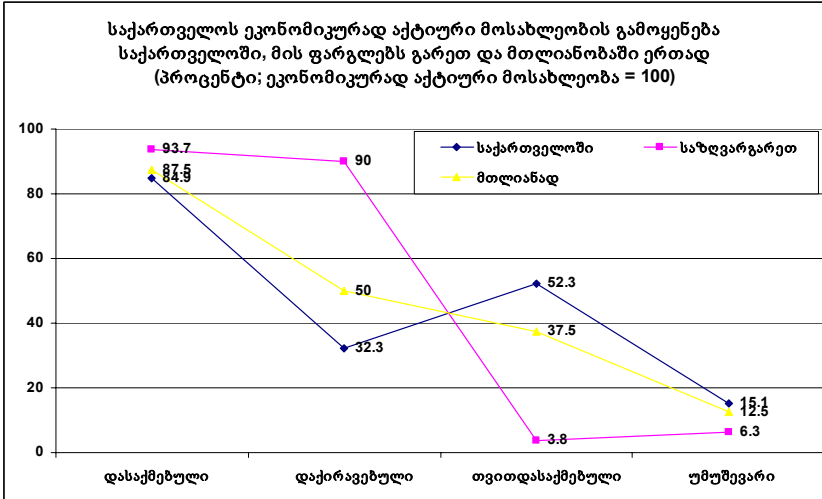
საქართველოს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის
სტრუქტურა 2011 წელს

(პროცენტი: ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა = 100)

	საქართველო- ში	მთელი შრომი- თი რესურსები, საქართველოს ტერიტორიას- თან მიმართება- ში	საქართველოსა და საზღვარ- გარეთ, ერთად (ექსპერტული შეფასებით)
საქართველოს ეკონო- მიკურად აქტიური მოსახლეობა	100	100	100
დასაქმებული	84.9	60.3	85.7–87.5
დაქირავებული	32.3	22.9	49.0–50.0
თვითდასაქმებული	52.3	37.2	37.5
უმუშევარი	15.1	39.7	12.5–14.3

საქართველოში დაუსაქმებელი და უცხოეთში შრომითი მიგრანტის სტატუსით გასული მოსახლეობის გათვალისწინებით ქვეყნის შრომითი რესურსების საერთო გამოყენება რამდენადმე მაღალია – იზრდება დაქირავებით დასაქმებულთა წილი ეკონომიკურად აქტიურ მთელ მოსახლეობაში, სამაგიეროდ, მცირდება თვითდასაქმებულთა წილი და უმუშევრობის დონე.

ქვემოთ მოტანილია გრაფიკი (დიაგრამა 1) საქართველოს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის გამოყენებაზე საქართველოში, მის ფარგლებს გარეთ და მთლიანობაში, ერთად.

მეორე მეთოდი:

უშუშევრობის რეალური მასშტაბების დადგენის მეორე მეთოდი ეფუძნება სოფლის მეურნეობაში შრომის მწარმოებლურობის მაჩვენებლის გამოყენებას.

ოფიციალური სტატისტიკით, სოფლის მეურნეობაში ამჟამად დასაქმებულია თითქმის 900 ათასი ადამიანი, ხოლო ერთ დასაქმებულზე წარმოებული დამატებული ღირებულების სიდიდე (2011 წლის მიხედვით) მხოლოდ 2,2 ათასი ლარია – შრომის საშუალო ეროვნული მწარმოებლურობის მხოლოდ 18,2%.

სოფლის მეურნეობაში დასაქმებას მაშინ აქვს ეკონომიკური აზრი, თუ აქ მოწეული დოვლათი აკმაყოფილებს უშუალო დასაქმებულის გარდა, სულ ცოტა კიდევ 2 ადამიანის მოთხოვნილებას. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ერთ დასაქმებულზე შექმნილი დოვლათის (დამატებული ღირებულების) მოცულობა საარსებო მინიმუმს არა 16,6%-ით, როგორც ესაა

ამჟამად (2011 წლის მონაცემებით), არამედ სულ ცოტა, 150%-ით (2,5-ჯერ²⁷) მაინც უნდა აღემატებოდეს.

თუკი შრომის მწარმოებლურობა სოფლის მეურნეობაში 2,5-ჯერ მეტი იქნებოდა საარსებო მინიმუმზე, მაშინ იმავე ოდენობის დოვლათის საწარმოებლად საკმარისი იქნებოდა მხოლოდ 411 ათასი კაცი – ამჟამინდელთან თითქმით 0,5 მლნ კაცით (471 ათასით) ნაკლები.

ადამიანები მოქმედებენ საკუთარი მოტივაციისა და რაციონალურობის საფუძველზე. ამიტომ ფაქტობრივად საქართველოს სოფლის მეურნეობაში დოვლათის შექმნით და განაწილებით დაკავებულთა რაოდენობა 0,9 მლნ კაცი კი არა, 0,4 მლნ-ზე ოდნავ მეტი კაცია. დანარჩენი კი, ვინც ოფიციალური სტატისტიკით ითვლება აგრარულ სექტორში დასაქმებულებად, ფაქტობრივად ან უმუშევარია ან გასულია ქვეყნის ფარგლებს გარეთ. თუ სოფლის მეურნეობაში სტატისტიკისაგან „გამოთავისუფლებული“ პირები საქართველოში არიან, მაშინ ისინიც უმუშევართა კატეგორიას უნდა მიეკუთვნონ. ამის შედეგად უმუშევართა რაოდენობა საქართველოში 0,3 მლნ კი არა, თითქმის 0,8 მლნ კაცი (ჩვენი შეფასებით, 766 ათასი კაცი) იქნება. ეს კი საქართველოს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის 39,1%-ია, რაც ძალიან ახლოს დგას ზემოთ მოტანილი პირველი მეთოდით გაანგარიშებულ უმუშევრობის ბრუტო მაჩვენებელთან (39,7%).

თუ სოფლის მეურნეობაში ფაქტობრივად დაუსაქმებლები არ იმყოფებიან საქართველოში, მაშინ აღნიშნული მაჩვენებლით უნდა შემცირდეს ქვეყნის მთელი მოსახლეობა და ეკო-

²⁷ ამჟამად თუ ერთ დასაქმებულზე იქმნება საარსებო მინიმუმზე დაახლოებით 1,17-ჯერ მეტი დამატებით ღირებულება, საარსებო მინიმუმთან შედარებით სამჯერ მეტი დამატებული ღირებულების შესაქმნელად საჭირო იქნება დაახლოებით 2,5-ჯერ ნაკლები სამუშაო ძალა ($3:1,17=2,56$).

ნომიკურად აქტიური მოსახლეობა. მაშინ საქართველოდან სამუშაოდ გასულთა რაოდენობა 800 ათასი კი არა, 1200 ათასზე მეტი იქნება, ხოლო უმუშევრობის „ბრუტო მაჩვენებელი“ 48,5%-ს მიაღწევს.

იმის გათვალისწინებით, რომ „ჭეშმარიტება სადღაც შუაშია“, აღნიშნული მეთოდით საქართველოდან გასულ შრომით მიგრანტთა რაოდენობა „ოპტიმისტური გათვლებით“, ერთ მილიონამდე შეიძლება იყოს, ხოლო ჩვენი მთლიანი სამუშაო ძალის (როგორც საქართველოში მყოფი, ისე მის ფარგლებს გარეთ შრომითი მიგრანტების) გათვალისწინებით უმუშევრობის „რეალისტური ბრუტო დონე“ - არანაკლებ 44%.

და კიდევ ერთი დასკვნა: საქართველოდან გასული შრომითი მიგრანტების რაოდენობისა და მათი ეკონომიკური პროფილის გაუთვალისწინებლად, ფაქტობრივად, უკვე შეუძლებელია საქართველოს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის, სამუშაო ძალის გამოყენებაზე საუბარი ისევე, როგორც დასაქმებისა და უმუშევრობის რეალური მაჩვენებლების გაანგარიშება.

Joseph Archvadze
Doctor of Economics,
Professor of University of Kutaisi

THE EFFECT OF LABOR MIGRATION ON THE CHARACTERISTIC INDICATOR OF LABOR MARKET SITUATION

(The case of Georgia)

(Abstract)

Population of Georgia decreased by 1/5 compared to the population at the beginning of 1990, economically active population decreased by 30%, employed population - by 2/5, including the number of hired workers - by 70% or more; in that period the number of employees decreased by 1.6 million, while the share in the total number of employees reduced from 79% to 38%.

Currently, the number of self-employed people is 1.7 higher than it was in 1980. There are about 300 000 people who are unemployed, and the number of labor force who left the country because of economic reason (living abroad/Georgian origin) is about 750-800 thousand, out of which 700-750 thousands are employed, 50-100 thousands are unemployed.

Currently Georgia belongs to that rare number of countries that has much more employed people abroad rather than in its own territory.

If we take the whole number of people that are economically active and sum up (in and out of the country) we can assume that there are 3% self employed workers abroad, unemployed – 25%, 29% of the whole labor force, employed – 31% and hired workers – 54%.

The existence of considerable number of Georgian labor force (in and out of the country) makes a significant impact on creating the parameters of its quantity and of the level of unemployment rate.

Because of these circumstances, there should be a new way to approach while calculating the levels of employment and unemployment rates – there must be taken into consideration the number of labor migrants.

According to the total number of labor force of Georgia, the level of unemployment rate is about 40%.

ნათელა ლაცაბიძე
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი

მურმან ცარციძე
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თსუ-ის
ასოცირებული პროფესორი

უმუშევრობის გამომწვევი მიზეზები და უმუშევრის სტატუსის განსაზღვრის მეთოდოლოგიური საფუძვლები საქართველოში

უმუშევრობის დაძლევა და შრომისუნარიანი მოსახლეობის ეფექტიანი დასაქმების უზრუნველყოფა კვლავ სახელმწიფოს მაკროეკონომიკური პოლიტიკის უმთავრეს ამოცანად რჩება. უმუშევრობა არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მთელ მსოფლიოში განიხილება როგორც ურთულესი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენა, რომლის დაძლევის გარეშე შეუძლებელია ეკონომიკის ნორმალური, ეფექტიანი ფუნქციონირება.

უმუშევრობის პრობლემა კვლავ მწვავეა საქართველოსათვის. უმუშევრობის მაღალი დონე, არაეფექტიანი დასაქმება და მცირე შემოსავალი არის სიღარიბისა და ცხოვრების დაბალი დონის გამომწვევი ძირითადი მიზეზები. ქვეყნის მოსახლეობის გარკვეული ნაწილი ჯერ კიდევ სიღარიბის ოფიციალურ ზღვარს მიღმა ცხოვრობს. 1999-2005 წლებში სიღარიბის დონის მაჩვენებელი მედიანური მოხმარების 60%-ის მიმართ საშუალოდ 22,4%-ს შეადგენდა (2005 წელს მოსახლეობის 55% სიღარიბის ოფიციალურ ზღვარს მიღმა ცხოვრობდა), თუმცა აღსანიშნავია ისიც, რომ ბოლო წლების განმავლობაში სიღარიბის დონე შემცირების ტენდენციით ხასიათდება. 2006 წლიდან 2010 წლამდე პერიოდში სიღარიბის დონე მედიანური მოხმარების 60 პროცენტის მიმართ,

23,3%-დან 21%-მდე შემცირდა (ცხრილი 1), რაც შეეხება უმუშევრობის დონეს, 2000-2011 წლებში იგი 10,3%-დან 16,9%-მდე მერყეობდა (ცხრილი 2).

ცხრილი 1

სიღარიბის დონე საქართველოში 1999-2010 წწ. (პროცენტებში)²⁸

მაჩვენებლები	სიღარიბის ზღვარზე დაბლა მყოფი მოსახლეობის წილი						
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
საშუალოდ ქვეყანაში სა-არსებო მინიმუმის მიმართ	51.8	51.8	51.1	52.5	54.5	52.0	54.9
მედიანური მოხმარების 60 პროცენტის მიმართ	23.6	23.0	21.6	21.8	20.9	22.0	24.1
მაჩვენებლები	სიღარიბის დონე						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
მედიანური მოხმარების 60 პროცენტის მიმართ	22.0	24.1	23.3	21.3	22.1	21.0	21.0
მედიანური მოხმარების 40 პროცენტის მიმართ	10.9	10.1	9.4	9.2	9.5	8.8	8.6

საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს სოციალური მომსახურების სააგენტოს მონაცემებით, 2011 წელს სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ მყოფი მოსახლეობის წილი 9,2%-ია.²⁹

²⁸ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები. www.geostat.ge

²⁹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები. www.geostat.ge

ზოგიერთი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების დინამიკა საქართველოში 2000-2010 წლებში³⁰

მაჩვენებლები	2000	2007	2008	2009	2010	2011
მ.შ.პ. მიმდინარე ფასებით, მლნ. ლარი	6043	16994	19075	17986	20791.3	24344.0
მ.შ.პ. მლნ. აშშ დოლარი	6043	10172	12801	10767.1	11663.4	14438.5
მშპ-ის რეალური ზრდა %-ში წინა წელთან შედარებით	101.8	112.3	102.3	96.2	106.4	107.2
მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე, აშშ დოლარებში	689.7	2314.6	2921.1	2455.2	2629.0	3230.7
სახელმწიფო ბიუჯეტი, მლნ ლარი	640	4972.7	5854.2	5264.5	5865.8	6873.5
უმუშევრობის დონე, %-ში	10,3	13.3	16.5	16.9	16.3	15.1
საშუალოთვიური ნომინალური ხელფასი (ლარი)	72.3	368.1	534.9	556.8	598.9	636.0
სამომხმარებლო ფასების ინდექსი, %-ში წინა წელთან შედარებით	104.0	109.2	110.0	101.7	107.1	108.5

ძნელია არ დაეთანხმო ამერიკელი მეცნიერის, ჯ. ჰელბრეიტის მოსაზრებას, იმასთან დაკავშირებით, რომ „უმუშევრობის პროცენტის ზრდა სამუშაო ძალის რაოდენობაში აჩვენებს ეკონომიკური სისტემის მოშლილობის ხა-

³⁰ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები. www.geostat.ge

რისხს³¹. უმუშევრობის მაღალ დონეს საზოგადოებაში თან სდევს მეტად მძიმე ეკონომიკური და სოციალური შედეგები, მატერიალურ და მორალურ ზარალს არა მარტო ცალკეული პიროვნება, არამედ მთელი საზოგადოება განიცდის³².

ქვეყანაში მასობრივი უმუშევრობის დაძლევა და მისი უარყოფითი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგების თავიდან აცილება შეუძლებელია უმუშევრობის არსის, თავისებურებების, გამომწვევი მიზეზების, დონისა და დინამიკის სიღრმისეული ანალიზისა და შეფასების გარეშე.

ყველაზე ზოგადი განმარტებით „უმუშევრობა არის სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენა, რომელიც ითვალისწინებს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ნაწილის სამუშაოს გარეშე დარჩენას“³³. მაშასადამე, უმუშევრობა, როგორც ეკონომიკური კატეგორია ახასიათებს იმ დაუსაქმებელ ადამიანთა ჯგუფს, რომლებიც შრომის ბაზარზე წონასწორობის მუდმივი რყევის შედეგად, მოკლებულნი არიან მუშაობის შესაძლებლობებს. ასევე საინტერესოა ფორმულირება, რომლის მიხედვითაც „უმუშევრობა ისეთი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენაა, რომლის დროსაც შრომისუნარიანი მოსახლეობის ნაწილი ვერ პოულობს სამუშაოს და ქმნის შრომის სარეზერვო არმიას“³⁴. ასევე ნათლად გამოხატავს უმუშევრობის არსს განმარტება, რომლის მიხედვითაც – „უმუშევრობა ისეთი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენაა, რომლის დროსაც ეკონომიკურად აქტიური მო-

³¹ Джон Гэлбрейт. **Новое индустриальное общество** – www.referat.ru.

³² მ. თორია, მ. ცარციძე. უმუშევრობის პრობლემები და მისი დაძლევის გზები საქართველოში. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1998. გვ.7.

³³ Безработица- Википедия. ru. wikipedia.org

³⁴ Безработица. www.terver.ru/socialstudies/bezrabotica.php

სახლეობის ნაწილი არაა დასაქმებული საქონლისა და მომსახურების წარმოების სფეროში“.³⁵

როგორც განმარტებებიდან ჩანს, უმუშევრობა, როგორც ეკონომიკური კატეგორია, ასახავს იმ ურთულეს პროცესს, რომელიც დაკავშირებულია სამუშაო ძალაზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის წონასწორობის მიუღწევლობასთან. უმუშევრობა შეიძლება დახასიათდეს როგორც დაქირავებული შრომის თანმდევი მოვლენა, მიუხედავად იმისა, ხდება თუ არა მისი ოფიციალურად რეგისტრაცია და შეფასება. აღნიშნულის დასტურია ზოგადთეორიული განმარტება, რომლის მიხედვითაც- „უმუშევრობა წარმოადგენს სამუშაო ძალის მიწოდებასა და მასზე არსებულ მოთხოვნას შორის შეუსაბამობის ასახვას რაოდენობრივ და ხარისხობრივ ასპექტში. იგი დამახასიათებელია ნებისმიერი ეკონომიკური სისტემისათვის, სადაც ადგილი აქვს საქონელწარმოებას. უმუშევრობა კონკრეტული ქვეყნის ეკონომიკის, პოლიტიკის, იდეოლოგიის, მორალისა და ტრადიციების თავისებური სინთეზია. მის ქვეშ ხშირად გულისხმობენ იმ ადამიანური რესურსის აუნაზღაურებად დანაკარგს, რომელიც შეიძლება გამოყენებული ყოფილიყო საზოგადოებრივი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მიზნით, საქონლისა და მომსახურების წარმოებისათვის“.³⁶

ზოგიერთი განმარტების მიხედვით, უმუშევრობა დაკავშირებულია დასაქმების სოციალურ-ეკონომიკურ ასპექტებთან და, შესაბამისად, იგი ხასიათდება ისეთი მდგომარეობით, „როდესაც შრომის უნარის მქონე ადამიანებს არ შეუძლიათ დასაქმება სტრუქტურულ, პოლიტიკურ ან სოციალურ მიზეზთა გამო. დასაქმება ნიშნავს ისეთი სამსახურის ქონას, როდესაც ადამიანს უხდიან ფულს და რომელიც

³⁵ Экономическая теория «Макроэкономика». www.grandars.ru 2012.

³⁶ Безработица (Unemployment), незанятость. Что такое безработица? Сущность и типы. Понятие и причины образования. <http://forexaw.com/>

უზრუნველყოფს დასაქმებულის და მისი ოჯახის წევრთა ნორმალურ არსებობას³⁷.

უმუშევრობის განმარტებისას პროფ. ნ.პაიჭაძე მთავარ ყურადღებას ამახვილებს შრომის ბაზარზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის ურთიერთშესაბამისობაზე და აღნიშნავს, რომ „ეკონომიკური შინაარსით უმუშევრობა ასახავს შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის მიწოდების სიჭარბეს მასზე მოთხოვნასთან შედარებით. აქ შეუსაბამობას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს როგორც რაოდენობრივი, ისე ხარისხობრივი განზომილებით“.³⁸

ავტორთა ნაწილი უმუშევრობას, როგორც უმნიშვნელოვანეს სოციალურ-ეკონომიკურ მოვლენას, სხვა პრობლემებთან ურთიერთკავშირში ხსნის და ხაზს უსვამს მის ნეგატიურ გავლენას საერთო ეკონომიკურ მდგომარეობაზე, „ცნობილია, რომ შრომითი მიგრაციის ძირითადი მიზეზი უმუშევრობაა, რომელიც საქართველოში დღემდე სოციალურად ყველაზე მნიშვნელოვან პრობლემად რჩება. განსაკუთრებით მწვავედ უმუშევრობა რეცესიის დროს ვლინდება, ანუ მაშინ, როდესაც მთლიანი შიდა პროდუქტი იკლებს, სულ ცოტა, ზედიზედ ორი კვარტლის განმავლობაში“.³⁹

ზემოაღნიშნულ განმარტებათა შეჯერების საფუძველზე შეიძლება ჩამოყალიბდეს უმუშევრობის შემდგენიერი განმარტება: **უმუშევრობა წარმოადგენს რთულ, მრავალასპექტიან სოციალურ-ეკონომიკურ მოვლენას, რომლის დროსაც**

³⁷ ადამიანის უფლებათა ლექსიკონი. [შეადგინა ფრიდონ საყვარელიძემ; რედ.: ანა ჭაბაშვილი], თბ.: დასი, 1999. 128გვ. www.nplg.gov.ge

³⁸ ნ. პაიჭაძე, ადამიანური რესურსების მართვა. ცნებებისა და განსახილვერების ლექსიკონი. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2008. გვ.136.

³⁹ ზ.ჭითანავა. უმუშევრობა და შრომითი მიგრაცია.

www.gfsis.org/media/download/EJSEF/

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ნაწილი არ არის დასაქმებული საქონლისა და მომსახურების საზოგადოებრივ წარმოებაში და არ შეუძლია თავისი ფიზიკური და გონებრივი შესაძლებლობების რეალიზაცია შრომის ბაზრის მეშვეობით.

უმუშევრობა საზოგადოებრივი სისტემის განუყოფელი ნაწილია, რასაც მოწმობს საბაზრო ეკონომიკის ისტორიაც. უკვე XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან ინგლისში დაიწყო მუშათა მასობრივი გამოსვლები სამრეწველო საწარმოებში მანქანა-მექანიზმების დანერგვასთან დაკავშირებით, რაც უმუშევართა არმიის ფორმირებას უწყობდა ხელს. ბოლო ორი XIX და XX საუკუნეების განმავლობაში უმუშევართა რიცხოვნობა განუწყვეტლივ იზრდებოდა და 1995 წელს მხოლოდ ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებში მან სარეკორდო მაჩვენებელს – 635 მლნ ადამიანს მიაღწია⁴⁰. ეკონომიკური განვითარების ყოველ კონკრეტულ პერიოდში უმუშევრობის დონე დამოკიდებულია ეკონომიკური ზრდის ტემპებსა და შრომის ეფექტიანობაზე, მომუშავეთა პროფესიულ-კვალიფიკაციურ სტრუქტურასა და მასზე მოთხოვნის შესაბამისობის ხარისხზე, კონკრეტულ დემოგრაფიულ სიტუაციაზე, დასაქმების პოლიტიკაზე, რომელიც ხორციელდება სახელმწიფოს მიერ. ამის დასტურია ბოლო პერიოდის მსოფლიო ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისი.⁴¹, რომლის შედეგიც – უმუშევრობის კატასტროფული

⁴⁰ უმუშევრობამ ყველაზე დიდ მასშტაბებს XX საუკუნის 30-იან წლებში, განსაკუთრებით დიდი დეპრესიის პერიოდში (1929-1933 წლები) მიაღწია და განვითარებული ქვეყნების შრომისუნარიანი მოსახლეობის 15%-20% მოიცვა. უმუშევრობის მნიშვნელოვან ზრდას ქონდა ადგილი სამრეწველო განვითარების ქვეყნებში ნავთობის კრიზისის პირველი (1973-1975 წწ.) და მეორე ეტაპების (1979-1980 წწ.) პერიოდში, ხოლო ამერიკაში რ. რეიგანის ადმინისტრაციის მიერ ანტიინფლაციური პოლიტიკის გატარების პერიოდში (1982-1983 წწ.)

⁴¹ Безработица в России и в мире. 2009. www.crisis.org/crisisjob/

ზრდა, მომუშავეთა მასობრივი განთავისუფლება, შტატების შემცირება და სხვა— დღემდე ტვირთად აწევს მრავალი ქვეყნის ეკონომიკას. ეს განსაკუთრებით შესამჩნევია პოსტკომუნისტურ სივრცეში. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) მიერ წარმოდგენილ მოხსენებაში - „შრომის სფერო 2011 წელს: ვაიძულთ ბაზარი შექმნას ახალი სამუშაო ადგილები“, აღინიშნა, რომ „დადგა ჭეშმარიტი მომენტი და გაჩნდა ცოტა ხნის შანსი იმისა, რომ თავიდან იქნას აცილებული ორმაგი რეცესია დასაქმების სფეროში“.⁴² მოხსენების ავტორები აღნიშნავენ, რომ განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნების თითქმის 2/3 და განვითარებადი ქვეყნების ნახევარი კვლავ ხასიათდებიან დასაქმების ზრდის შენელებული ტემპებით. ეს დაკავშირებულია უმუშევრობის დონესთან, რომელმაც მსოფლიოს ისტორიაში ყველაზე მაღალ ნიშნულს 2011 წელს მიაღწია და 200 მილიონი კაცი შეადგინა. უმუშევრობის ასეთი გლობალური ზრდის შედეგად, უპირატესად ზარალდებიან ახალგაზრდა სპეციალისტები. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ინფორმაციით, გამონაკლისია გერმანია, შვეიცარია და ავსტრია. მათ გარდა ვერცერთმა ქვეყანამ ვერ შეძლო 2011 წელს ახალგაზრდების დასაქმების ზრდა⁴³. 2012 წლის თებერვალში უმუშევრობის დონემ ევროს ზონაში დაამყარა აბსოლუტური რეკორდი თანამეგობრობის მთელი ისტორიის მანძილზე. კერძოდ, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის 10,8% უმუშევარი იყო. ევროპის სტატისტიკური სააგენტოს კომუნიკეს მონაცემებით უმუშევართა რიცხოვნობა ევროზონის 17 ქვეყანაში თებერვალში

⁴² **Раймонд Торрес**, директор Института трудовых исследований МОТ. Уровень безработицы в мире достиг самой высокой отметки в истории и составил 200 млн человек. <http://vu.ua/news/2344.html>

⁴³ В мире растёт уровень безработицы – МОТ. <http://finance.obozrevatel.com/>

162 ათასი კაცით გაიზარდა. უმუშევრობის დონე ამ ზონაში უკვე 10 თვის განმავლობაში თანმიმდევრულად აჭარბებს კრიტიკულ ნიშნულს 10%-ს. უმუშევართა რიცხოვნობა აბსოლუტურ გამოხატულებაში ევროკავშირში საანგარიშო პერიოდში 24,55 მლნ კაცს, ხოლო ევროზონაში 17,134 მლნ კაცს შეადგენდა. ევროკავშირის 27 ქვეყნის მიხედვით, უმუშევრობის დონემ 10,2% შეადგინა. ყველაზე რთული სიტუაცია შეიქმნა ესპანეთში და საბერძნეთში სადაც უმუშევრობის დონემ, შესაბამისად, 23,6% და 21% შეადგინა. უკეთესი სიტუაცია იყო ავსტრიაში, ნიდერლანდებში, ლუქსემბურგში, იაპონიაში, სადაც უმუშევრობის დონემ შესაბამისად 4,2%, 4,6%, 5,2% და 4,5% შეადგინა⁴⁴.

ზემოაღნიშნული მსჯელობიდან გამომდინარე, უმუშევრობა წარმოადგენს საბაზრო სისტემის ერთ-ერთ მთავარ გადაუჭრელ სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემას. უმუშევრობის პირობებში, უპირველეს ყოვლისა, არ ხდება საზოგადოებრივი რესურსების სრულად გამოყენება, მოსახლეობის ნაწილს აქვს მცირე შემოსავლები. საბაზრო ეკონომიკის თვალსაზრისით, უმუშევრობა კანონზომიერი მოვლენაა, რადგანაც იგი უკავშირდება საბაზრო მექანიზმის ნორმალურ ფუნქციონირებას, მაგრამ სოციალური შედეგების მიხედვით, უღაოდ შეუფასებელი ზიანის მომტანია, რადგან იწვევს სოციალური პრობლემების გამძაფრებას და საზოგადოებრივ დაძაბულობას, მათ შორის, ხელს უწყობს დანაშაულებრივი საქმიანობის ზრდას. სამუშაოს დაკარგვა ადამიანის მიერ აღიქმება, როგორც ფსიქიკური ტრავმა, რასაც თან სდევს ძლიერი სტრესი, რადგან უმუშევარი ადამიანი ცხოვრობს სახელმწიფოს მიერ დახმარების სახით გამოყოფილი სახსრების ან ახლობლების ხარჯზე.

⁴⁴ В ЕС началась рекордная безработица. 3 апреля, 2012. Рубрика В мире. <http://news.nur.kz/213667.html>

უმუშევრობა რთული და სერიოზული პრობლემაა არა მარტო განვითარებადი, არამედ განვითარებული ქვეყნებისთვისაც.

უმუშევრობის, როგორც ეკონომიკური კატეგორიისა და სოციალურ-ეკონომიკური ფენომენის შეფასებისათვის მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, გამოვკვეთოთ ჩვენი თვალსაზრისი უმუშევრის სტატუსის განსაზღვრასთან დაკავშირებით. საქართველოში, ისევე როგორც გარდამავალი ეკონომიკის ბევრი სხვა ქვეყნის სტატისტიკური აღრიცხვის პრაქტიკაში, გამოიყენება უმუშევრის სტატუსის განსაზღვრის მეთოდი, რომელიც შემუშავებულია შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის კრიტერიუმის მიხედვით. კერძოდ, 1996 წლიდან ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დასაქმებისა და უმუშევრობის შეფასება მისადაგებულია შრომის საერთაშორისო სტანდარტებისადმი, სახელდობრ, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის კრიტერიუმებთან, რომლის თანახმადაც:

- ეკონომიკურად აქტიური არის 15 წლის და უფროსი ასაკის პირი, რომელიც მუშაობს ან სთავაზობს თავის შრომას იმ საქონლისა და მომსახურების საწარმოებლად, რომლებიც გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის (გაერო) ეროვნული ანგარიშების სისტემაში ეროვნული პროდუქტის განსაზღვრის ჩარჩოებში ხვდება;
- ეკონომიკურად არააქტიურად ითვლება 15 წლის და უფროსი ასაკის პირი, რომელიც არ მუშაობდა (ერთი საათითაც კი) გამოკითხვის მომენტის წინა 7 დღის განმავლობაში და არ ეძებდა სამუშაოს გამოკითხვის მომენტის წინა 4 კვირის განმავლობაში. აგრეთვე, პირი, რომელიც ეძებდა სამუშაოს გამოკითხვის მომენტის წინა 4 კვირის განმავლობაში, მაგრამ სამუ-

შოს მოძებნის შემთხვევაში არ იყო მზად მუშაობის დასაწყებად უახლოესი 2 კვირის განმავლობაში;

- დასაქმებულია (დაქირავებული ან თვითდასაქმებული) 15 წლის და უფროსი ასაკის პირი, რომელიც გამოკითხვის მომენტის წინა 7 დღის განმავლობაში მუშაობდა (სულ მცირე, ერთი საათი მაინც) შემოსავლის (ხელფასის, ნატურალური შემოსავლის, მოგების და ა.შ.) მიღების მიზნით, ეხმარებოდა უსასყიდლოდ სხვა შინამეურნეობის წევრებს, ან რაიმე მიზეზით არ იმყოფებოდა სამუშაოზე, თუმცა ფორმალურად ირიცხებოდა მომუშავედ.

- დაქირავებულის სტატუსი აქვს 15 წლის და უფროსი ასაკის პირს, რომელიც საანგარიშო პერიოდის განმავლობაში ასრულებდა განსაზღვრულ სამუშაოს ხელფასის ან სხვა სახის ანაზღაურების (ფულით ან ნატურით) მიღების მიზნით. აგრეთვე, პირს, რომელსაც აქვს სამუშაო ადგილი, მაგრამ დროებით არ მუშაობს შვებულების, ავადმყოფობის, წარმოების დროებით გაჩერების, სამუშაოდან დროებით დათხოვნის ან მსგავსი მიზეზების გამო.

- თვითდასაქმებულის სტატუსი უკავშირდება მესაკუთრის საქმიანობას მოგების ან ოჯახური შემოსავლის (ფულით ან ნატურით) მიღების მიზნით, აგრეთვე, ოჯახურ საწარმოში/მეურნეობაში უსასყიდლოდ მუშაობას;

- უმუშევარად ითვლება 15 წლის და უფროსი ასაკის პირი, რომელიც არ მუშაობდა (ერთი საათითაც კი) გამოკითხვის მომენტის წინა 7 დღის განმავლობაში, ეძებდა სამუშაოს ბოლო 4 კვირაში და მზად იყო მუშაობის დასაწყებად მომავალი 2 კვირის განმავლობაში.

აღსანიშნავია, რომ შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მეთოდოლოგიის გამოყენებით ხშირად არაზუსტი შედეგები მიიღება, რაც განპირობებულია რიგი მიზეზებით:

- უმუშევრათა სტატუსის განსაზღვრა და მათი აღრიცხვა მიმდინარეობს სამუშაო ძალის პერიოდული გამოკვლევების საფუძველზე⁴⁵, რაც ხშირ შემთხვევაში უსახსრობისა და კვლევის მეთოდების არასრულყოფილად გამოყენების გამო უმუშევრობის საერთო მდგომარეობის შესახებ რეალურ წარმოდგენას ვერ იძლევა;

- სამუშაო ძალის შერჩევითი კვლევისას შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მეთოდოლოგიის საფუძველზე განსაზღვრული უმუშევრობის დონის მახასიათებელი მაჩვენებელი ხელოვნურად მცირდება თვით-

⁴⁵ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური აწარმოებს სამუშაო ძალის სტატისტიკას შინამეურნეობების ინტეგრირებული გამოკვლევების საფუძველზე. გამოკვლევა მიმდინარეობს ყოველკვარტალურად, რომლის დროსაც ხორციელდება დაახლოებით 6700 შინამეურნეობის 15 წლისა და უფროსი ასაკის წევრის გამოკითხვა (გამონაკლისს შეადგენენ გარკვეული კატეგორიის ადამიანები. კერძოდ: პირები, რომლებიც არ იმყოფებიან შინამეურნეობაში 12 თვის და მეტი პერიოდის განმავლობაში; სამხედრო პირები (წვევამდელეები და სამხედრო პირები), რომლებიც ცხოვრობენ ყაზარმებში; საპატიმროებში, ფსიქიატრიულ საავადმყოფოებში, მოხუცთა თავშესაფრებში, ინტერნატებში და სხვა ინსტიტუციურ დაწესებულებებში მცხოვრები პირები). საპენსიო ასაკის მოსახლეობის მაღალი ეკონომიკური აქტიურობის გამო, გაეროსა და შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის რეკომენდაციების გათვალისწინებით, კვლევის მიზნებისათვის ზედა ასაკობრივი ზღვარი დაწესებული არ არის.

დასაქმებულთა კატეგორიის ასევე ხელოვნურად ზრდის ხარჯზე;

- უმუშევართა სტატუსისა და რაოდენობის განსაზღვრის ზემოაღნიშნული მეთოდის ნაკლოვანება ისიც, რომ იგი არ მოიცავს საქართველოსათვის ესოდენ ნიშანდობლივი „ფარული უმუშევრობის“ დონის განსაზღვრის მექანიზმს. მის დასადგენად დამატებით საჭიროა სპეციალური გამოკვლევების ჩატარება.

უმუშევრობა შეიძლება გამოწვეული იყოს სხვადასხვა მიზეზით, რომელთაგან ძირითადია: ეკონომიკური კონკურენცია შრომის ბაზარზე; შეუსაბამობა სამუშაო ძალაზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის ცალკეული პროფესიებისა და კვალიფიკაციის მიხედვით; წარმოების დაცემა; წარმოების სფეროში მომხდარი სტრუქტურული ცვლილებები, ტექნოლოგიურად ჩამორჩენილი ტრადიციული დარგების დახურვა და სხვა.

უმუშევრობის მიზეზებს შორის საინტერესოა ოთხი ძირითადი მიდგომის (მალთუსიანიზმის, ნეოკლასიკური, კეინზიანური და მარქსისტული) განხილვა (სქემა-1).

უმუშევრობის ძირითადი მიზეზები

მაშასადამე, უმუშევრობის ძირითად მიზეზად უნდა ჩავთვალოთ:

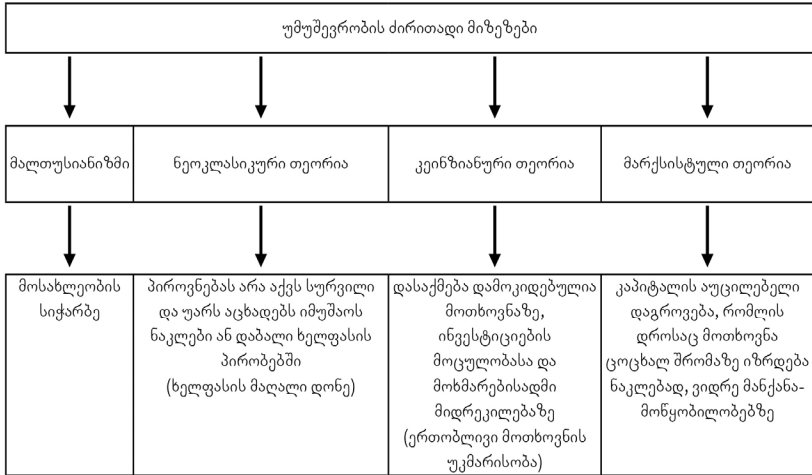
– მომუშავეის მხრიდან დამსაქმებლისადმი წაყენებული მოთხოვნა, მისთვის სასურველი ხელფასის სიდიდესთან დაკავშირებით, როცა დაქირავებული მომუშავეები არ არიან თანახმა, იმუშაონ შეთავაზებულ ხელფასზე და თვითონ ირჩევენ უმუშევრობის მდგომარეობას;

– მოთხოვნის შემცირება სამუშაო ძალაზე. სახელმწიფომ მოთხოვნის შემცირებას სამუშაო ძალაზე უნდა უპასუხოს შესაბამისი პოლიტიკის გატარებით შე-

მოსავლების ზრდის ან გადასახადების შემცირებით, რითაც შეუძლია გაზარდოს მოთხოვნა სამუშაო ძალაზე;

– შრომის ბაზრის მოუქნელობა.

სქემა-1

დასავლეთის ეკონომიკურ ლიტერატურაში უმუშევრობის მიზეზების კვლევა ხორციელდება უპირატესად ეკონომიკური მიდგომის საფუძველზე. ამასთან, უმუშევრობა განიხილება როგორც მაკროეკონომიკური პრობლემა ერთობლივი სამუშაო ძალის არასაკმარისად გამოყენების თვალსაზრისით. ხშირად უმუშევრობის მიზეზებად დასახელებულია შრომის ბაზრის დაუბალანსებლობა, ან არაკეთილსასურველი ცვლილებები ამ ბაზარზე. როგორც აღინიშნა, დასავლეთის ეკონომიკურ მეცნიერებაში უპირატესად გავრცელებულია უმუშევრობის კლასიკური (ა.სმიტი, დ.რიკარდო, ჯ.მილი, ა.მარშალი და სხვა) და კეინზიანური თეორიები. კლასიკოსების აზრით უმუშევრობის მიზეზია ხელფასის მაღალი განაკვეთი, რაც იწვევს

სამუშაო ძალის ჭარბი მიწოდების წარმოშობას⁴⁶. აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით ა.პიგუს დასკვნები შემდეგში მდგომარეობს:

—წარმოებაში დასაქმებულ მომუშავეთა რიცხოვნობა უკუპროპორციულ დამოკიდებულებაშია ხელფასთან მიმართებაში, ანუ მით ნაკლებია შრომითი მოწყობა, რაც მაღალია ხელფასი;

—პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ პროფკავშირების როლის გაძლიერებამ და უმუშევრობის სახელმწიფო დაზღვევის სისტემის შემოღებამ ხელფასი გახდა ხისტი (მოუქნელი), რომელიც შენარჩუნებულ იქნა საკმაოდ მაღალ დონეზე, რაც გახდა მასობრივი უმუშევრობის მიზეზი;

—სრული დასაქმების მისაღწევად აუცილებელია ხელფასის შემცირება.

კლასიკური და ნეოკლასიკური სქემის მიხედვით საბაზრო ეკონომიკას შეუძლია აღმოფხვრას უმუშევრობა და მიღწეულ იქნას სრული დასაქმება მხოლოდ მოქნილი ხელფასების პირობებში. ისინი უმუშევრობას სერიოზულ პრობლემად არ მიიჩნევენ. თუმცა სულ სხვა ვითარება შეიქმნა XX საუკუნის 30-იან წლებში „დიდი დეპრესიის“ პერიოდში, რომელმაც საფუძვლიანად შეცვალა კლასიკური შეხედულებები და ჯ.კეინზმა უარყო რა ა.პიგუს თეორია, აჩვენა, რომ უმუშევრობა დამახასიათებელია საბაზრო ეკონომიკისათვის და გამომდინარეობს თვით მისი ფუნქციონირების კანონებიდან. კეინზის კონცეფციის თანახმად, შრომის ბაზარი შესაძლებელია იმყოფებოდეს წონასწორულ მდგომარეობაში არა მხოლოდ სრული დასაქმების, არამედ უმუშევრობის განსაზღვრული დონის პირობებშიც.

⁴⁶ Что такое безработица? Сущность и типы. Понятие и причины образования. Учет безработных. Динамика и структура мировой безработицы. Пути снижения безработицы. <http://forexaw.com/>

კიდევ ერთხელ დავრწმუნდით, რომ „უმუშევრობა-საბაზრო ეკონომიკის განუყოფელი თანამგზავია. სამუშაო ძალის რეზერვი ბუნებრივი ნორმის ფარგლებში წარმოადგენს მისი ეფექტიანი ფუნქციონირების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს (პირობას)“⁴⁷. მეცნიერ მკვლევართა მოსაზრებების შეჯერების საფუძველზე საერთო დასკვნები უმუშევრობის გამომწვევი მიზეზების შესახებ მდგომარეობს იმაში, რომ თვით ეკონომიკის საბაზრო სისტემის ფუნქციონირება იწვევს უმუშევრობას, რადგან სწორედ იგი განაპირობებს:

- საწარმოთა ნაწილის გაკოტრებას;
- სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის პირობებში კაპიტალის დაგროვებას;
- მონმარება, დანაზოგები და ინვესტიციების დინამიკაში დისპროპორციულობას;
- წარმოების ციკლურ ხასიათს;
- არასრულყოფილ კონკურენციას თანამედროვე ბაზარზე მთლიანობაში და, უწინარეს ყოვლისა, შრომის ბაზარზე.

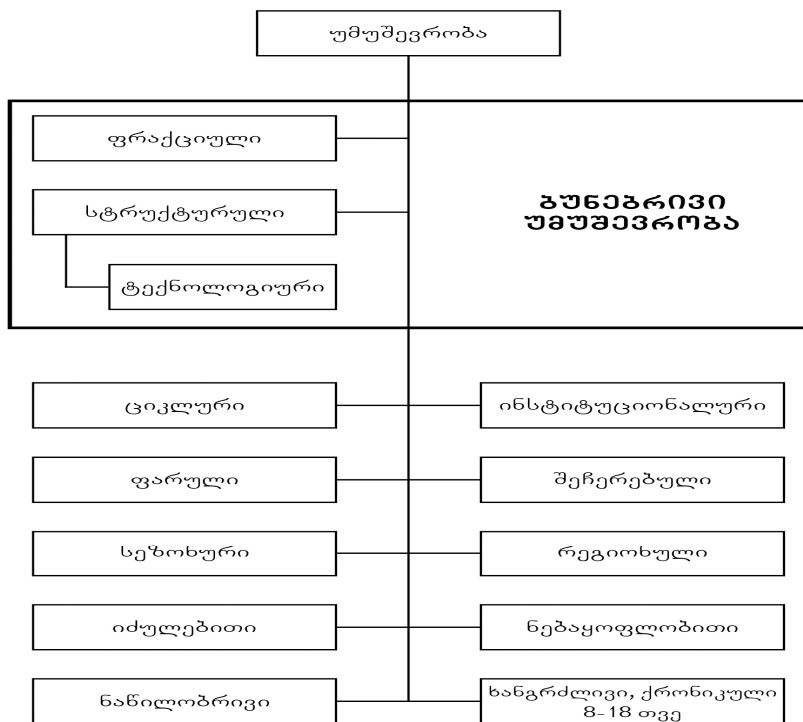
უმუშევრობის მიზეზებიდან გამომდინარე, სხვადასხვა ტიპის უმუშევრობა შეიძლება გამოვლინდეს ცალკეული ფორმის მიხედვით (იხილეთ სქემა 2).

მაშასადამე, უმუშევრობა საბაზრო ეკონომიკის განუყოფელი ატრიბუტია. ამდენად, სრული დასაქმება - სამუშაო ძალის 100%-ის ჩართვა ეკონომიკურ საქმიანობაში, შეუთავსებადია განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის იდეასთან. მიუხედავად ამისა, უმუშევრობის დონის განსაზღვრულ ჩარჩოებში მოქცევა და რეგულირება სახელმწიფოს მუდმივი ზრუნვის საგანს უნდა წარმოადგენდეს, რათა მიღწეული იქნეს ეკონომიკის სტაბილურობა და მდგრადი ეკონომიკური განვითარება.

⁴⁷ Безработица в обществе. www.LabourEconomics.ru/.

უმუშევრობის, როგორც მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური მაჩვენებლის სრული ანალიზისათვის, საკმარისი არ არის მისი შინაარსის განსაზღვრა და მხოლოდ თვისებრივი მხარის დახასიათება. მაკროეკონომიკური სტაბილურობისა და მდგრადი ეკონომიკური განვითარების მიზნებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება უმუშევრობის დონისა და დინამიკის რაოდენობრივ შეფასებას.

სქემა-2

უმუშევრობის ტიპები, ფორმები

საქართველოს რეალობიდან გამომდინარე, უმუშევრობის შეფასებისათვის გამოყენებული უნდა იქნეს საერთაშორისო პრაქტიკაში აპრობირებული ყველა მაჩვენებელი: უმუშევრთა რიცხოვნობა, უმუშევრობის დონე, უმუშევრობის ხანგრძლივობა, უმუშევართა სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურა, უმუშევართა პროფესიულ-კვალიფიციური სტრუქტურა, უმუშევართა დარგობრივი და ტერიტორიული სტრუქტურა, შრომის ბაზრის დაძაბულობის კოეფიციენტი.

უმუშევართა რაოდენობისა და უმუშევრობის დონის განსაზღვრის მიზნით საქართველოში მისაღებად მიგვაჩნია ასევე საერთაშორისო პრაქტიკაში დამკვიდრებული ორივე მეთოდოლოგიური მიდგომის გამოყენება:

1. უმუშევრობის მაჩვენებლების დადგენა მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის შერჩევითი დაკვირვების საფუძველზე, რაც ტარდება პერიოდულად. ასეთი პრაქტიკა წარმატებით გამოიყენება სხვადასხვა განვითარებულ ქვეყანაში. მაგალითად, აშშ-ში უმუშევრთა რაოდენობის დასადგენად ყოველთვიურად ხდება მოსახლეობის შერჩევითი გამოკვლევა, რაც 60 ათას ოჯახს მოიცავს. მიღებული შედეგები განზოგადდება მთელი ქვეყანის მასშტაბით. ანალოგიური მიდგომა გამოიყენება საქართველოშიც, უმუშევართა აღრიცხვის პრაქტიკაში სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ, რომელიც ყოველკვარტალურად ახორციელებს 6700 შინამეურნეობის გამოკითხვას. საჭიროდ და აუცილებლად მიგვაჩნია, რომ შინამეურნეობების გამოკვლევები გაგრძელდეს რეგულარულად;

2. უმუშევრობის მაჩვენებლები უნდა დადგინდეს დასაქმების სახელმწიფო სამსახურებში არსებული ინფორმაციის საფუძველზე, რომელიც სისტემატურად უნდა ახორციელებდეს მათ აღრიცხვასა და მონიტორინგს. მართალია, აღნიშნული მეთოდი შედარებით მარტივია, მაგრამ უმუშევრების შე-

მადგენლობის დაზუსტების თვალსაზრისით, დამატებითი კონტროლის ღონისძიებების გატარებას საჭიროებს. მისგან განსხვავებით, პერიოდული შერჩევითი გამოკვლევა უფრო ძვირადღირებულია, მაგრამ შედარებით ზუსტად ასახავს უმუშევართა სტრუქტურას.

საკმარისად არ მიგვაჩნია ქვეყანაში უმუშევრობის მდგომარეობის შეფასება მხოლოდ ფართოდ გავრცელებული უმუშევრობის ღონის მარცხენა მხარით, რომელიც გაიანგარიშება, როგორც უმუშევართა რაოდენობის შეფარდება სამუშაო ძალის რაოდენობასთან. სასურველია, საქართველოს რეალობაში გათვალისწინებული იქნეს შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) ექსპერტების რეკომენდაცია უმუშევრების ღონის გაზომვასთან მიმართებაში, სადაც გამოყოფენ 4 მიდგომას⁴⁸:

- მოსახლეობის აღწერის შედეგების მიხედვით, ანუ სამუშაო ძალის რეგულარული შერჩევითი კვლევის საფუძველზე;
- სახელმწიფოს სტატისტიკური ორგანოების მიერ ჩატარებული ოფიციალური შეფასებების საფუძველზე;
- დასაქმების სამსახურში რეგისტრაციის მიხედვით;
- უმუშევრობისათვის დახმარების მიმღებ პირთა რიცხვნობის მიხედვით.

შრომის ბაზარზე არსებული სიტუაციისა და უმუშევრობის საერთო მდგომარეობის ანალიზისათვის მნიშვნელოვანია შრომის ბაზრის დაძაბულობის კოეფიციენტის სისტემატურად გაანგარიშება და გაანალიზება. ვინაიდან სწორედ ეს მაჩვენებელი ასახავს ერთ ვაკანტურ სამუშაო ადგილზე უმუშევრების რაოდენობას. შრომის ბაზრის დაძაბულობის კოეფიციენტის ზრდა მიუთითებს შრომის ბაზარზე არსებული სიტუა-

⁴⁸ Естественный уровень безработицы. www.sociosinfo.ru/socios-158-1.html

ციის გაუარესებაზე. საქართველოში, უშევრობის მაღალი დონის პირობებშიც კი, ხშირად ვერ ხერხდება არსებული ვაკანსიების ათვისება, რაც განპირობებულია ორი მიზეზით: პირველი, როდესაც უმუშევართა პროფესიულ-კვალიფიციური სტრუქტურა და პროფესიონალიზმის დონე არ შეესაბამება არსებული სამუშაო ადგილების მოთხოვნებს და მეორე, როდესაც არსებული ვაკანსიების მიხედვით სამუშაოს პირობები არ აკმაყოფილებს პიროვნების მოთხოვნებს და უმუშევარს არ სურს მისი ათვისება.

Natela Latsabidze
Academic Doctor of Economics
Murman Tsartsidze
Doctor of Economics Sciences
Associate Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

**REASONS AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF UN-
EMPLOYMENT STATUS DETERMINATION IN GEORGIA
(Abstract)**

The scientific article discusses unemployment in Georgia, the essence of this acute socio-economic phenomenon and its reasons. There is made a grounded judgment on the fact that without reduction of mass unemployment the effective functioning of economy is impossible.

Reduction of unemployment and provision of population's effective employment still remains as the primary objective of the state macroeconomic policy.

The authors have found that reduction of mass unemployment in the country and avoidance of its negative socio-economic consequences is impossible without in-depth analysis and evaluation of the essence of unemployment, its peculiarities, reasons, level and dynamics.

Coming out from the Georgian reality, considering the criteria of the international labour organization, the authors have taken their views of the unemployment status determination. There is given explanation of the reasons that condition the collection of inaccurate information due to the imperfect registration of unemployment.

The authors, certainly, share the view about the fact that unemployment is an indivisible attribute of market economy and 100% involvement of workforce in economic activity is incompatible with the idea of developed market economy, but they have argued that putting of unemployment level in the certain framework and its regulation should become the subject of constant state care in order to achieve economic stability and sustainable economic development.

მზია შელია
ასოცირებული პროფესორი
გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი

უმუშევრობის გენდერული ასაქმები
საქართველოს დიდ ქალაქებში
(ქ. რუსთავისა და ქ. ქუთაისის მაგალითზე)

ქვეყნის, რეგიონის მდგრადი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პირობა გენდერული თანასწორობაა. ცნობილია, რომ საზოგადოებაში ქალისა და მამაკაცის სოციალური როლისადმი ერთნაირ დამოკიდებულებასთან ერთად, გენდერული თანასწორობა გულისხმობს ქალისა და მამაკაცის ერთნაირ ხელმისაწვდომობას ეკონომიკური რესურსებისადმი. ემპირიული კვლევებით დადგენილია, რომ შრომის ბაზარზე გენდერული დისბალანსი მნიშვნელოვან ეკონომიკურ დანაკარგებს განაპირობებს. ის ამცირებს ერთობლივი შიდა პროდუქტის მოცულობას, ზრდის სიღარიბეს, განსაკუთრებით, ე.წ. „ქალური“ ტიპის შინამეურნეობებში. არაეფექტურ შრომის დანაწილებას კი მივეყვართ საოჯახო ტექნოლოგიების არაეფექტურ გამოყენებასთან და სხვა პრობლემებთან. ისიც კი შეიმჩნევა, რომ იგი იწვევს მამაკაცთა ზემოკვდაობას⁴⁹.

გენდერული თანასწორობა საზოგადოებაში ბევრი ქვეყნის პრობლემაა, მათ შორის, ეს საკითხი აქტუალურია საქართველოსთვისაც. ბოლო ხანს ქართველი მკვლევრები საერთაშორისო ორგანიზაციების ფინანსური მხარდაჭერით აქტიურად მუშაობენ ამ საკითხზე სხვადასხვა მიმართულებით.

⁴⁹ Гендерные проблемы и развитие.

<http://siteresources.worldbank.org/INTGENDER/Resources/EngenderingDevelopmentRussian.pdf>

ისინი ცდილობენ, ემპირიული კვლევების საფუძველზე მოგვცენ პრობლემის ზოგადი სურათი,⁵⁰ **დაგვიხასიათონ** ქალთა პრობლემები სოფლად,⁵¹ გამოავლინონ ეკონომიკის გენდერული ასპექტები, ჯანდაცვის, განათლებისა და შრომის ბაზრის განვითარების გენდერული ტენდენციები,⁵² **შეისწავლონ** შრომითი ემიგრაციის გენდერული თავისებურებანი,⁵³ ქალის როლი ოჯახსა და თაობათაშორის ურთიერთობებში,⁵⁴ **გვაძლევნ სურათს** ქალი ლიდერის შესახებ, ქალის პოლიტიკაში ჩართულობის თაობაზე⁵⁵ და ა.შ.

⁵⁰ გენდერული პრობლემები საქართველოში (სემინარის მასალები. ავტორები: ფ.ზურიკაშვილი, მ.ტუხაშვილი, ნ.თხილაგა, მ.შაპუგია, თ.ზუბიაშვილი, მ.შელია და სხვა), თბილისი, კეკელი, 1998; ქალის სტატუსი საქართველოში. თბილისი, 1999; ნ.სუმბაძე. გენდერი და საზოგადოება: საქართველო. თბილისი, 2008.

⁵¹ მ. ტუხაშვილი ქალები სოფლად. თბილისი, 1998.

⁵² ჩ.ჯაში. გენდერული ეკონომიკის აქტუალური საკითხები. თბილისი, 2005; ჩ. ჯაში., მ. თოქმაზიშვილი. საქართველოს ფინანსური პოლიტიკის გენდერული განზომილებები. თბილისი, 2009; ნ. სუმბაძე. დასაქმების გენდერული საკითხები საქართველოში.

<http://ucss.ge/geo/library/interdisciplinary/genderStudies.php>; Ts.Antadze. Women's entrepreneurial activity and its development possibilities in Georgia (Collection of scholarly works of Georgian private higher institutions). 2004.

⁵³ მ. ტუხაშვილი., მ. შელია. შრომითი ემიგრაციის გენდერული ასპექტები. კრებულში: მიგრაციული პროცესები პოსტსაბჭოთა საქართველოში. თბილისი, ლევა. 2003. გვ.82-86. თ. ზურაბიშვილი. მიგრაციის ფემინიზაცია საქართველოში: თიანეთის შემთხვევა.

<http://ucss.ge/geo/library/interdisciplinary/genderStudies.php>

⁵⁴ Generations&Gender Survey in Georgia. II Wave Report. UNFPA. 2010

⁵⁵ ლ. ხომერიკი. ქალი და პოლიტიკა. თბილისი, 2006; ე. ჯაფარიძე. ქალთა ორგანიზაციები და გენდერული პოლიტიკის შეფასება. 2012. <http://css.ge/files/PR%20files>

გენდერული თანასწორობის გაუმჯობესება საქართველოში. (კონფერენციის მასალები), თბილისი, 2009.

http://www.ge.boell.org/downloads/sakonferencio_masalebi.pdf

სახელმწიფომ დაიწყო გენდერული სტატისტიკის წარმოება. აღსანიშნავია ისიც, რომ არის მცდელობა გენდერული უთანასწორობა შეფასდეს საერთაშორისო ინდექსებისა და რეიტინგების მიხედვით. მაგალითად, მკვლევართა შეფასებით, 2011 წლის მონაცემებით, გენდერული განსხვავებები გაზრდილია. 135 ქვეყანას შორის საქართველოს 86-ე ადგილი უკავია, მაშინ როცა 2006 წელს 54-ე ადგილზე იყო. ქალების ეკონომიკური შესაძლებლობების ინდექსით (EIU) 2010 წელს საქართველო 67-ე ადგილზე იყო. განსაკუთრებით სავალალოდ გამოიყურება ეს რეიტინგი ფინანსური ხელმისაწვდომობისა (90-ე ადგილი) და შრომითი პრაქტიკის (99-ე ადგილი) მიხედვით⁵⁶. საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ საქართველოში ქალისა და მამაკაცის შრომის ანაზღაურებაში განსხვავება 40%-ია (2011 წ.). ყველზე მეტად ეს შეინიშნება ჯანდაცვასა და სოციალურ მომსახურებაში (42%), ყველაზე ნაკლებად — ენერგეტიკასა და წყალმომარაგებაში (4%).⁵⁷

უნდა შევნიშნოთ, რომ დღემდე არსებულ კვლევებში აქცენტირება დასაქმების გენდერულ ასპექტებზე უფრო მეტია, ვიდრე უმუშევრობისაზე. ამას ობიექტური მიზეზიც აქვს: ესაა შრომის ბაზარზე არსებული ინფორმაციის სიმწირე. ვგულისხმობთ როგორც სტატისტიკურ, ისე შერჩევითი სოციოლოგიური კვლევის მასალებს. ამიტომაც, შევეცადეთ სწორედ უმუშევრობის გენდერული სურათი გადმოგვეცა, გვეჩვენებინა ის სპეციფიკურობა, რაც ქვეყნისათვის ამ უმნიშვნელოვანეს საკითხს აქვს.

⁵⁶ ნ.ბენდელიანი. საქართველოში არსებული გენდერული თანასწორობის შეფასება საერთაშორისო ინდექსებისა და რეიტინგების მიხედვით. 2012. http://css.ge/files/PR%20files/CSS_gender_equality_geo.pdf

⁵⁷ გენდერული სტატისტიკა. GeoStat.ge

ქალთა და მამაკაცთა მიერ სამუშაო ადგილისადმი წაყენებული მოთხოვნები განსხვავებულია, რაც პრობლემის გადაჭრის გზების ძიებისას გასათვალისწინებელია.

ჩვენი კვლევა ეყრდნობა, ერთი მხრივ, სტატისტიკის ეროვნულ სამსახურში არსებულ ინფორმაციას, მეორე მხრივ, თსუ მიგრაციის კვლევის ცენტრის მიერ 2011 წელს ქ. რუსთავსა და ქ. ქუთაისში ჩატარებული შერჩევითი სოციოლოგიური კვლევის მასალებს. კვლევა ჩატარდა ლტოლვილთა დანიის საბჭოს მხარდაჭერით. ის ითვალისწინებდა დაბრუნებულ მიგრანტთა რეინტეგრაციის მიზნით ქვეყნის დიდ სამრეწველო ცენტრებში შრომის ბაზრის კომპლექსურ შესწავლას, კერძოდ, სამუშაო ძალაზე დამსაქმებელთა მოთხოვნის, უმუშევართა დასაქმების შესაძლებლობის და საგანმანათლებლო მომსახურების ბაზრის ზოგიერთი პარამეტრის დადგენას. ამჯერად, აქცენტი უმუშევართა კვლევაზე გადავიტანეთ. კერძოდ, კვლევის სამიზნე ჯგუფად შერჩეული იქნა ქ. რუსთავისა და ქ. ქუთაისის უმუშევარი მოსახლეობა (202 რესპონდენტი), კვლევის ინსტრუმენტად გამოყენებულ იქნა კითხვარი 30 კითხვითა და 156 სავარაუდო პასუხით. კვლევა წარიმართა პირდაპირი ინტერვიუს (გამოკითხვის) მეთოდით შემთხვევითი შერჩევის წესით. შერჩეულ კონტინგენტს თითქმის არ აქვს საქართველოში საკმაოდ გავრცელებული ემიგრაციული გამოცდილება და გაჭირვების ტვირთს თავისივე ქვეყანაში ებრძვის, რაც მეტად საინტერესოა.

ქალაქების - რუსთავისა და ქუთაისის შერჩევა მოხდა მათი ეკონომიკური და რეგიონული მნიშვნელობის გათვალისწინებით.⁵⁸ ამ ქალაქების სამრეწველო პოტენციალის დაქვეითების გამო უმუშევრობის პრობლემა განსაკუთრებული სიმწვავეთ დგას. იგი ასახულია სხვადასხვა გამოკვლევებში. მაგალითად, სოციალური კვლევისა და ანალიზის ინსტიტუტის

⁵⁸ შრომის ბაზარი და დაბრუნებულ მიგრანტთა რეინტეგრაცია საქართველოში. თბილისი, 2012.

მიერ ჩატარებული კვლევით, ქ. რუსთავში ეკონომიკურად აქტიური ყოველი მესამე პირი უმუშევარია.⁵⁹

საქართველოში უმუშევართა გენდერული სტრუქტურა გვიჩვენებს, რომ მამაკაცთა წილი უმუშევრებში უფრო მაღალია, „შრომის არმიის“ რეზერვში ბოლო ათი წლის მანძილზე ყოველ 1000 მამაკაცზე საშუალოდ 760 ქალი მოდის. შესაბამისად, უმუშევრობის დონეც მამაკაცებში მეტია, ვიდრე ქალებში (ცხრილი 1).

უმუშევრებში მეტი წილი უმაღლესი განათლებითაა. 2009 წლისათვის უმაღლესი განათლება ჰქონდა უმუშევარ ქალთა 40,7%-ს და მამაკაცთა- 36%.⁶⁰

ზოგადად, ცნობილია, რომ მამაკაცებს ქართულ ოჯახში დომინანტური როლი აქვთ და მათი შემოსავალი ოჯახის ბიუჯეტის განმსაზღვრელია. სამუშაო ადგილების დეფიციტმა, რამაც ბოლო ოცი წლის განმავლობაში ქრონიკული ხასიათი მიიღო, ჩვენი მოსახლეობა აიძულა, რამდენიმე პროფესიას დაუფლებოდა. შესაბამისად, ქუთაისსა და რუსთავში ჩვენ მიერ ჩატარებულმა უმუშევართა კვლევამ გამოავლინა, რომ **ქრონიკული უმუშევრობა უფრო მეტადაა დამახასიათებელი ქალებისათვის (55,4%), ვიდრე მამაკაცებისათვის (32,2%).** გამოვლინდა მამაკაცთა პროფესიული მობილობის შედარებით მაღალი დონე. ქალების უმეტესობას შეუძლია, ერთი ან ორი პროფესიით იმუშაოს, მაშინ, როცა ყოველ მეოთხე მამაკაცს სამი და მეტი პროფესიით შეუძლია მუშაობა.

⁵⁹ ქვემო ქართლის მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობისა და განწყობების შესწავლა. თბილისი, 2011. გვ.38.

⁶⁰ გენდერული სტატისტიკა.

http://www.geostat.ge/cms/site_images/files/georgian/health/qali%20da%20kaci.pdf

ცხრილი 1

**უმუშევართა ბენდერული სტრუქტურის ცვლილება
საქართველოში 2002-2011 წწ.**

წლები	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
მაჩვენებლები										
ქალთა წილი უმუშევრებში (%)	41,3	47,3	44,4	43,0	40,0	45,0	45,4	42,3	41,4	40,8
ქალთა უმუშევრობის დონე (%)	11,0	11,5	11,8	12,6	11,7	12,6	16,1	15,4	14,5	13,1
მამაკაცთა უმუშევრობის დონე(%)	14,0	11,5	13,4	14,8	15,2	13,9	16,8	18,1	17,9	16,7
უმუშევართა გენდერული კოორდინაციის მაჩვენებელი	704	897	799	754	660	816	832	732	706	688

წყარო: შრომის ბაზარი საქართველოში. 2009. გენდერული სტატისტიკა. www.geostat.ge

ჩვენი აზრით, ქალთა უმუშევრობის ქრონიკული ხასიათი ნაწილობრივ განპირობებულია საზოგადოებაში გაბატონებული პატრიარქალური სტერეოტიპითაც, რის თანახმადაც, ქალისთვის უმთავრესი ოჯახია, ქალი შეიძლება დასაქმებული იყოს მეორეხარისხოვან თანამდებობაზე, შედარებით დაბალი ანაზღაურების საშუალოზე და ა.შ. შესაბამისად, მაღალი კვალიფიკაციის ქალთა პოტენციალის რეალიზაცია შეიზღუდა და ქალთა დასაქმების არარაციონალური სტრუქტურა ჩამოყალიბდა. ქალთა მაღალკვალიფიციურმა კონტინენტმა ძირითადად თავი საბიუჯეტო ორგანიზაციებში მოიყარა, სადაც დღემდე გაუთავებელი რეორგანიზაციების გამო მყარად ვერ დამკვიდრდა.

უმუშევრობამდე ჩვენი რესპონდენტების დასაქმების ძირითადი სფერო მრეწველობა იყო. თუმცა გამოიკვეთა სქესის

მიხედვით პროფესიული სეგრეგაციაც. მრეწველობის გარდა, ქალები უპირატესად მუშაობდნენ განათლების, ვაჭრობისა და მომსახურების სფეროში, მამაკაცები კი – მშენებლობასა და ტრანსპორტზე.

რესპონდენტთა უმუშევრობის კონკრეტული მიზეზები განსხვავებულია. კერძოდ, ქალებმა ბოლო სამუშაო ადგილზე უარი, უპირველესად, მეტისმეტად შემცირებული ხელფასის გამო თქვეს, მამაკაცები კი უმუშევრებად სამსახურის ლიკვიდაციისა და შტატების შემცირების გამო იქცნენ. ამასთან, ქალებისათვის სამუშოს დაკარგვის მიზეზთაგან მნიშვნელოვანი იყო ოჯახური მდგომარეობა (მცირეწლოვანი ბავშვების ყოლა, ავადმყოფის მოვლა და ა.შ.) და სამსახურის ტერიტორიული სიშორე, ხოლო მამაკაცებისათვის – კონფლიქტი უფროსთან და აუტანელი სამუშაო გრაფიკი. ჩვენი აზრით, ეს მიზეზები სხვა გარემოებებთან ერთად მიუთითებენ საკვლევ ქალაქებში საწარმო-ორგანიზაციებში არსებულ მენეჯმენტის პრობლემებზეც, რაც აღნიშნული გვაქვს ადრეც.⁶¹

უმუშევართა შემოსავლის ძირითადი წყარო ოჯახის სხვა წევრის ხელფასია. ამას გარდა, ქალები მიუთითებენ სახელმწიფო დახმარებას (13,4%), ნაცნობებისა და ნათესავების დახმარებასა (10,6%) და ფულად გზავნილებს (7,7%). მამაკაცები კი – პირველყოვლისა, მიწის ნაკვეთიდან შემოსავალს (14,3%) და შემდეგ ნაცნობებისა და ნათესავების დახმარებას (8,3%). რესპონდენტ ქალთა ოჯახის საშუალო თვიური შემოსავალი (487 ლარი) დიდად არ განსხვავდება მამაკაცთა ოჯახის საშუალო თვიურ შემოსავლისგან (497 ლ.).

კვლევამ გამოავლინა, რომ რესპონდენტთა უმეტეს ნაწილს (57%) არ უცდია უმუშევრობა საკუთარი საქმის (ბიზნესის) წამოწყებით დაეძლია. მათ კი, ვინც ეს სცადა,

⁶¹ მ.შელაია. დამსაქმებელთა მოთხოვნა ლოკალურ შრომის ბაზრებზე (ქ. ქუთაისისა და ქ. რუსთავის მაგალითზე). მიგრაცია 5, თბილისი, უნივერსალი. 2012.

ბევრმა მიზეზმა შეუშალა ხელი. უმეტესობა კაპიტალის ნაკლებობას უჩივის. ამის გარდა, ქალებისათვის ძირითად ხელშემშლელ მიზეზად გამოიკვეთა მწირი განათლება და გამოუცდელიობა (14,1%), პროდუქციაზე ნაკლები მოთხოვნა (14,1%), ხოლო მამაკაცებისათვის – უმთავრესად ადმინისტრაციულ-ბიუროკრატიული წინააღმდეგობები.

რესპონდენტთა 9/10 აქტიურად ეძებს სამუშაოს. შედარებით პასიურია ის, ვისაც თითქმის გადაწურული აქვს მისი შოვნის იმედი. რესპონდენტთა ნახევარი სამუშაოს ძიებისას ნაცნობ-მეგობრებსა და ნათესავთა წრეს მიმართავს. ამას გარდა, აღსანიშნავია ისიც, რომ ქალები მამაკაცებზე ხშირად სარეგებლობენ დასაქმების სააგენტოებისა, პრესისა და ინტერნეტის საანონსო მომსახურებით. მამაკაცები კი უფრო ხშირად მიმართავენ პროფესიულ ნაცნობობასა და უშუალოდ დამსაქმებლებს.

როგორც ცნობილია, უმუშევრობა დაკავშირებულია სტრესთან და პროფესიულ დეკვალიფიკაციასთან. იგი სოციალური რისკია, რომელიც იწვევს ადამიანის ნაადრევ დაბერებას. გამოკვლევებით დადგენილია, რომ უმუშევარი ადამიანი სამი წლით უფრო ადრე ბერდება, ვიდრე მომუშავე. საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ უმუშევარი დაბალკვალიფიციური პერსონალი ბიოლოგიურად 5 წლით ადრე ბერდება მაღალკვალიფიციურ მომუშავე პერსონალთან შედარებით.⁶² კანადელმა მეცნიერებმა ისიც დაადგინეს, რომ უმუშევრობა ნაადრევ სიკვდილსაც იწვევს, განსაკუთრებით, 50 წლამდე მოსახლეობაში. ეს რისკი მეტად მაღალია მამაკაცებში (78%)⁶³. ჩვენი კვლევით დადგინდა, რომ ქრონიკული უმუშევრობით გაბეზრებული ადამიანები იქამდე არიან მისულნი, რომ თუ სრული სამუშაო ღრობით სამუშაოს ვერ იშოვიან, თანახმა არიან ნაწილობრივი სამუშაო ღრობით მუშაობაზეც.

⁶² Actualité et dossier en santé publique #21, décembre 1997, page VI

⁶³ Безработица убивает мужчин - <http://www.ami-tass.ru/article/%20>

ქალებისათვის, მათი რეპროდუქციული ფუნქციიდან გამომდინარე, ეს ნორმალურად შეიძლება მივიჩნიოთ, მაგრამ შემამოფოთებელი ვითარებაა, როცა მამაკაცებმაც დიდი სურვილი გამოამჟღავნეს არასრული სამუშაო დღით მუშაობაზე.

სამუშაოს მოძიების სიძნელეები მამაკაცებისა და ქალებისათვის განსხვავებულია. კვალიფიკაციის შესაფერისი სამსახურის მოძიებაში ქალები მეტ პრობლემებს აწყდებიან, ვიდრე მამაკაცები. დაბალ ხელფასზე თანაბრად გამოთქვამენ უკმაყოფილებას. ამასთან, იმ რესპონდენტთაგან, ვისაც ასაკის გამო ეუბნებიან სამუშაოზე უარს, 80% ქალია. თუმცა შევნიშნავთ იმასაც, რომ ე.წ. „ეიჯეიზმის“ ფაქტები, სავარაუდოდ, მასობრივი ხასიათის არ უნდა იყოს. რესპონდენტთა მნიშვნელოვან ნაწილს საკუთარი პროფესიით ურჩევნია მუშაობა. თუმცა მამაკაცებისათვის ეს უმთავრესია, ქალებისათვის კი უმთავრესი ნებისმიერი სამუშაოს ქონაა. ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ ყოველ მეხუთე მამაკაცს კერძო სექტორში სურს მუშაობა. მაშინ როცა სახელმწიფო სექტორში დასაქმების მსურველთაგან 60% ქალია. ვფიქრობთ, ეს აიხსნება იმით, რომ მამაკაცები კერძო სექტორში მეტად პოპულარულნი თავიანთი კვალიფიკაციის შესაბამის სამუშაოს და ე.წ. „მამაკაცური“ პროფესიით დასაქმებულთა ხელფასი ამ სექტორში უფრო მაღალია. შესაბამისად, კითხვაზე, ხომ არ ფიქრობთ, რომ საჭიროა თქვენი გადამზადება, უარყოფითი პასუხის მქონე რესპონდენტთაგან 63% მამაკაცია, დადებითი პასუხის მქონეთაგან 65%— ქალი.

ქალები უფრო მეტად ჩივიან პროფესიული გადამზადებისათვის საჭირო ფინანსების ნაკლებობაზე, რაც მათ ეკონომიკურ აქტიურობას აფერხებს. კითხვაზე— „რა პროფესიით გსურთ გადამზადება?“ ქალი რესპონდენტებისთვის განსაკუთრებით სასურველი აღმოჩნდა შემდეგი მიმართულებები:

1. კომპიუტერზე მუშაობის ცოდნა;
2. უცხო ენა (ინგლისური);
3. ბუღალტერია.

მამაკაცებისათვის კი გადამზადების პრიორიტეტები ასე დალაგდა:

1. ბუღალტერია; 2. უცხო ენა (ინგლისური); 3. კომპიუტერზე მუშაობის ცოდნა; 4. იურისპრუდენცია.

ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ ამჟამად საკვლევ ქალაქებში უმუშევრობის გენდერული თავისებურებები განპირობებულია არა იმდენად ეკონომიკის სტრუქტურული ცვლილებებით, რამდენადაც არაეფექტური დასაქმების პოლიტიკით. დასაქმების პოლიტიკის ეფექტურობის ზრდის მიზნით, ვფიქრობთ საჭიროა შრომის კულტურის ტრანსფორმაციის გენდერული ასპექტების შესწავლა და გათვალისწინება. ეს, თავის მხრივ, სახელმწიფოს, დამსაქმებლებისა და პროფკავშირების ერთობლივი ძალისხმევით საშუალებას მოგვცემს შეიქმნას კორპორაციული მართვის ის სტანდარტები, რაც მინიმუმამდე დაიყვანს როგორც გენდერული ასიმეტრიის, ისე გენდერული სეგრეგაციის მასშტაბებს საკვლევი ქალაქების შრომის ბაზრებზე.

Mzia Shelia
Associate Professor
Grigol Robakidze University

**GENDER ASPECTS OF UNEMPLOYMENT
IN THE CITIES OF GEORGIA
(in the examples of Rustavi and Kutaisi Cities)
(Abstract)**

The unemployment rate among males in Georgia is higher than that among females. The research of gender-specific peculiarities in the cities of Georgia identified the following:

- Professional mobility of unemployed males is higher than that of unemployed females;

- Chronic unemployment is characteristic more to females;

- Female unemployment is mainly conditioned by low wages while male unemployment can be basically explained by eliminating jobs and reducing the number of personnel;

- The main source of income for the households of the unemployed are the wages of the other members of their families. The average size of the income is almost the same in the households of both the unemployed males and females.

- While searching for jobs, it is equally important to both the unemployed males and females to get support from relatives and friends. Even though it turned out that females apply to employment agencies and use the job announcements placed in the press and on the internet more often whilst males avail themselves of professional acquaintances and employers;

- While searching for the jobs relevant to their qualification, females face more problems than males do;

- Females complain more of the lack of the finances required for their professional retraining. They wish to study accounting and foreign languages and become computer literate. Males tend to study accounting predominantly. Apart from being interested in computer programs and languages, the unemployed are also keen to study law.

Ultimately, it has been drawn a conclusion according to which the gender-specific peculiarities of unemployment in the cities under study have been reasoned not so much by the structural changes occurring in the country's economy as by inefficient employment policy. We consider studying gender-specific aspects of the transformation of labour culture as an essential pre-condition for increasing employment policy. Through mutual efforts, this will, in its turn, enable us to introduce the standards of corporate management that will help minimize the size of both gender-related asymmetry and segregation existing on the labour market in the cities under study.

თამაზ ფუტკარაძე
*ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის
უნივერსიტეტის პროფესორი*
ქეთევან ფუტკარაძე

**ქართველთა რაოდენობის საკითხისათვის
თურქეთში**

ისტორიული განვითარების შესაბამისად მსოფლიოს თითქმის ყველა ხალხს მეტ-ნაკლები ინტენსივობით შეეხო ეთნიკური ასიმილაციისა თუ ეთნოტრანსფორმაციის პროცესები. აღნიშნულ მოვლენებს, ცხადია, ვერც ქართველები გადაურჩებოდნენ. ეთნიკური პროცესები ზოგჯერ ეხება საკუთარ ეთნიკურ ტერიტორიაზე მცხოვრებ ეთნოსებსაც. ამიტომაცაა, რომ საქართველოში დღესაც გვხვდება გასომხებული, გააფხაზებული, გაბერძნებული ქართველი. უფრო მეტიც, გვაქვს ქართველის გაქურთვების მაგალითიც. ცხადია, ადგილი ჰქონდა უკუპროცესებსაც.

ქართველები ერთ-ერთი მსხვილი ეთნიკური ჯგუფია პოლიეთნიკურ თურქეთში, რომელთა ნაწილი ცნოვრობს თურქეთის პოლიტიკურ საზღვრებში მოქცეულ საკუთარ ეთნიკურ ტერიტორიაზე – ტაო-კლარჯეთში, ნაწილი კი გაბნეულია ქვეყნის შიგა პროვინციების ქალაქებსა და სოფლებში. ისინი დიდ როლს ასრულებენ ქვეყნის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში, სახელმწიფოებრივ იერარქიაში. ბურსაში, სტამბოლში, ანკარაში, იზმირში ფუნქციონირებს ქართული სათვისტომოები. მათი ძალისხმევით გამოდის ჟურნალი „ჩვენებურები“. მიუხედავად ამისა, თურქეთში მცხოვრებ ქართველთა დიდ ნაწილს ბუნდოვანი ან არასწორი წარმოდგენა აქვს საკუთარ ისტორიაზე, საკუთარ სამშობლოზე. ძალიან ცოტაა მათ შორის ქართული წერა-კითხვის მცოდნე, ბევრმა აღარ იცის მშობლიური ენა, თუმცა შავშეთის, კლარჯეთის, ტაოს ბევრ სოფელში

(ზიოსი, ზაქიეთი, ბაზვირეთი, ხევწრული, უბე, დაბა, ხევეკი...) საოჯახო ენა წმინდა ქართულია. ქართულად საუბრობენ კომპაქტურად მცხოვრებ მუჰაჯირ ქართველთა ოჯახებშიც. ისტორიული საქართველოს სოფლებში ბოლო დრომდე შენარჩუნებულია ქართული ტოპონიმები.

თურქეთში მცხოვრებ ქართველთა შესახებ ინტერესი კიდევ უფრო გაძლიერდა სარფის კარის გახსნის შემდეგ. ცალკეულ ოჯახებს შორის აღსდგა ნათესაური კავშირი, გაადვილდა მიმოსვლა, დაიბეჭდა ნაშრომებიც, მაგრამ ერთმანეთის შესახებ ცოდნის დეფიციტი არაა აღმოფხვრილი, ჯერ კიდევ ყველას არ ესმის იქ დარჩენილი ქართველობის და მათდამი ჩვენი დამოკიდებულების მნიშვნელობა, მათი ღირსებისა და ეროვნული სიამაყის დანახვა, უერთმანეთოდ დარჩენილი იქეთ-აქეთა ქართველების სულიერი განცდები.

ბოლო პერიოდში თურქეთში შეიცვალა ხელისუფლების დამოკიდებულება არათურქული წარმოშობის მოსახლეობის მიმართ. ქართველ მკვლევარებსაც მიეცათ იქაური ქართველების მონახულებისა და მათი ტრადიციულ-ყოფითი კულტურის შესწავლის შესაძლებლობა.

ჩვენი დაკვირვებით, თურქეთის ქართულ მოსახლეობაში შეიძლება გამოიყოს შემდეგი კატეგორიები: ა) ქართულენოვანი და ქართული ცნობიერების; ბ) თურქულენოვანი და ქართული ცნობიერების; გ) გაორებული ცნობიერების („თურქი ვარ, ჰამა გურჯი ვარ“); დ) ასიმილირებული ქართველები. ნიშანდობლივია, რომ ქართული ენა, ტრადიციულ ყოფითი კულტურა ყველაზე მეტად შემორჩენილია იმ ოჯახებში, სადაც ქორწინება ეფუძნება „სისხლის სიწმინდის“ დაცვის პრინციპს.

ისლამის მიღების შემდეგ თურქეთში მცხოვრები ქართველების ცხოვრების წესმა გარკვეული ცვლილებები განიცადა, მაგრამ ეთნიკურად მათი დიდი ნაწილი მაინც ქართველებად დარჩა. ძირითადად ქართულია მათი ტრადიციულ-ყოფითი კულტურა. ქართული ეთნოგრაფიული რეალიები და ქართული

ენა უმეტესად შავშეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ რეგიონში მაცხოვრებლებმა შემოინახეს. რუსეთის ხელისუფლებამ (1878 წელს შავშეთი შევიდა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში, თუმცა შემდგომში კვლავ ოსმალეთმა დაიპყრო) 1886 წელს აღწერა შავშეთის მოსახლეობაც. აღნიშნული აღწერის მონაცემების მიხედვით, შავშელთა უდიდესი ნაწილი ქართველ მაჰმადიანადაა ჩაწერილი. დიმიტრი ბაქრაძის მონაცემებით 1874 წელს აქ ქორწილში „მაყრულსაც“ მღეროდნენ (რ.თოფჩიშვილი, 2008:154). 1886 წლის საოჯახო სიების მიხედვით შავშეთელები უკვე თურქებად არიან აღრიცხულნი. გათურქებული ქართველების რაოდენობა აღნიშნული მონაცემების მიხედვით შეადგენდა 9401, საკუთრივ ქართველების რაოდენობა კი – 7556 კაცს (რ.თოფჩიშვილი, 2008:155). მთლიანად ართვინის ოკრუგში ცხოვრობდა 17802 ქართველი. 1907-1908 წლების მონაცემებით იმერხევში ქართველების რაოდენობა შეადგენდა 6896 კაცს (რ.თოფჩიშვილი, 2008:155). 1907 წლის მონაცემებით, შავშეთის ერთ-ერთ სოფელში – სოფორაში მოსახლეებს შენარჩუნებული ჰქონდათ ქართული ეთნიკური თვითშეგნება. ეთნიკურობის გრაფაში მათ „ქართველი მაჰმადიანი“ ჰქონდათ ჩაწერილი, ხოლო მანატბელებსა და ბაზგირეთელებს (იმერხევი), ანაგერტელებსა და მეცავილელებს (კლარჯეთში-არტანუჯის მხარეს), ბეშაულელებსა და კაბარჯეთელებს (ართვინის მხარე) ამ დროისათვის, როგორც ჩანს, ისლამი ჯერ კიდევ არ აქვთ მიღებული, რაზეც მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ეთნიკურობის გრაფაში პირდაპირ უწერიათ „ქართველი“ (რ.თოფჩიშვილი, 2008:155). მიუხედავად იმისა, რომ ოფიციალურად ტოპონიმთა აბსოლუტური უმრავლესობა დღეისათვის თურქიზირებულია, მოსახლეობა ადგილთა სახელებს მაინც ძველი ქართული სახელით მოიხსენიებს.

შავშეთის სამხრეთ ნაწილში მდებარეობს კლარჯეთი. ნ. მარს XX საუკუნის დასაწყისში აქ მრავლად შეხვედრია ქართულ ენაზე მოლაპარაკე კლარჯები. 1886 წლის საოჯახო სიე-

ბით ამ მხარეში 9246 ქართველი იყო აღრიცხული (6913 – ართვინის უბანში, 2333 – არტანუჯის უბანში) (რ.თოფჩიშვილი, 2008:161). 1907-1908 წლების მონაცემებით კლარჯეთში იყო 16425 ქართველი (რ.თოფჩიშვილი, 2008:161). დღეისათვის ქართველები აქ ფაქტიურად აღარ სახლობენ. ისინი თურქეთის ხელისუფლებას მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ბურსაში გადაუსახლებიათ. დ. ბაქრაძის ცნობით ზოგიერთი აქ ფარულად ქრისტიანულად ლოცულობდა.

ქართული ენა თითქმის დაკარგულია ტაოშიც (თუ მხედველობაში არ მივიღებთ პარხალის ხეობის სამიოდე სოფელს), თუმცა ბევრს ახსოვს წინაპართა გვარი და ქართული გადმოცემები, განსაკუთრებით თამარ მეფის შესახებ. აღარ იციან ქართული არტანსა და კოლაშიც. ინგლისელი მოგზაური დ. ჰილზი XX ს. 60-ნი წლებში აქ შეხვედრია ქართველებს, რომლებიც უარყოფდნენ ყოველგვარ კავშირს ქრისტიანობასთან, მაგრამ წუხდნენ, რომ განათლებისა და ემიგრაციის წყალობით იკარგება ქართული ენა (რ.თოფჩიშვილი, 2008:165).

ისტორიული საქართველოს მოსახლეობაში სამეურნეო საქმიანობამ, მატერიალურმა კულტურამ, ოჯახმა, ქორწინებამ, სულიერი კულტურის ცალკეულმა ელემენტებმა შეიძინეს ეთნიკური ფუნქცია, რაც რეალურად იყო და არის ისლამის წინააღმდეგ ბრძოლის გზა და ემსახურება ქართული ეთნიკური თვითმყოფადობის, ქართველობის დაცვის ინტერესებს.

ქართველები ტრადიციულად ყველაფერს თვითონ აკეთებენ: ურემს, მარხილს ანუ ხარი არაბას, სახლს, ნალიას, წისქვილს, ხდიან ყავარს, რომელსაც იყენებენ საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობების გადასახურავად (1960-1970-იან წლებამდე ყავარი ამ დანიშნულებით გამოიყენებოდა, აგრეთვე, აჭარის მთიან სოფლებში), თხილის წნელისაგან ქსოვენ კალათებს, გოდორს. აჭარის მოსახლეობის მსგავსად ამზადებენ კეცებს და აცხობენ მჭადს. მზადდება აჭარასა და საქართველოს სხვა კუთხეებში გავრცელებული კერძები (ერიშტა, სინორი, ბორანი,

ფხალი, ლობიო, შორვა, ბეთმეზი...), ერთმანეთის დასახმარებლად იყენებენ შრომის ორგანიზაციის ისეთ ფორმებს, როგორცაა ნადი ანუ მეფვი (ისევე როგორც საქართველოში). ერთ-ერთი რესპონდენტის მონათხრობით პარხალსა და მის ახლომდებარე სოფლებში დიდხანს იყო შემონახული ძველი ქართული „აგუნას“ და „ბახუსის“ მსგავსი რიტუალი, რომლის მიხედვით, მოსავლის ალების დროს, რთველის დღესასწაულზე ტანგახდილ ჭაბუკებს ტანზე ყურძნის მტკვნები ჰქონდათ ჩამოკიდებული და ფერხულს უვლიდნენ, რასაც ხოჯა-მოლები სასტიკად ეწინააღმდეგებოდნენ. აღნიშნული რიტუალი საქართველოში დღემდე არსებული „აგუნას“ კულტის ვარიაციული სახესხვაობა უნდა იყოს. საყურადღებოა აგრეთვე ე. თაყაიშვილის ცნობა, რომლის მიხედვით, გამაჰმადიანებული ქართველები ყურბან-ბაირამის დღესასწაულზე ლებავდნენ კვერცხებს და მიჰქონდათ ეკლესიის ნანგრევებთან (ე.თაყაიშვილი, 1991:217). აქაური ქართველობა (ისევე როგორც აჭარის მოსახლეობა) სამეურნეო-ყოფითი კულტურის მაღალი დონით გამოირჩევა და საქართველოს სხვა მთიანი რეგიონების მოსახლეობასთან შედარებით აშკარა უპირატესობით სარგებლობს. ეს თავის დროზე შენიშნა კიდევ დიმიტრი ბაქრაძემ. იგი წერდა: „თუ ახლანდელ აჭარლებს შევადარებთ ჩვენს მთიელ თვისტომებს რუსეთის საქართველოში, სახელდობრ სვანებს, ხევსურებს, ფშავეებს, თუშებსა და მთიულებს, შეუძლებელია, კულტურის მხრივ უპირატესობა არ მივანიჭოთ პირველთ მეორეთა წინაშე“ (დ.ბაქრაძე, 1987:7).

იქაურმა ქართველებმა დღემდე მოიტანეს ქართული ლექსები, სიმღერები თქმულებები, ცეკვები. საილუსტრაციოდ შეიძლება დავასახელოთ სიმღერები: „ჯინველო“, „მაცრული“, „თეთრო მამალო“, მეზავრული, ჯაყდანანაი, თარიანინაი, ცეკვები: ბაზგი-რულაი, ხორუმი, ხელგაშლილაი, შემორბენილაი, ღუზხორუმი, გაზრომილაი და ა.შ. ცეკვა „ხორუმი“ სრულდება მოცეკვავეთა გრძნობების ემოციური გამოხატვის ფონზე. ამავე დროს შეუძლებელია არ შევნიშნოთ ქართველთა ისტორიული ბედით განპი-

რობებული ტკივილი და სევდა, რაც აშკარად გამოიხატება თითოეული მოცეკვავის გამომეტყველებაში. ცეკვა სრულდება შესაბამისი ფესტიკულაციით და აზარტული შეძახილებით: „მისცხემისცხე“, „მოლი გადატყლი“, „იანზე-განზე“ და ა.შ.

დედასამშობლოს მონატრებით გამოწვეული სევდა და ტკივილი ჩანს ჩვენს მიერ იქ ჩაწერილ არაერთ თქმულებაში. ერთ-ერთი გადმოცემის მიხედვით, ჭოროხი იმიტომაც ჩქარი მდინარე, რომ გურჯისტანში ჩაიტანოს ჩვენი სულები და ფიქრებიო. გურჯისტანს ისინი „დიდმემლექეთს“ ეძახიან. მეორე თქმულების თანახმად, იქაური ქალები ქმრების ჩუმად ტირიან, ცრემლებს ე.წ. გუგუმებში (თუნგი) აგროვებენ და ზაფხულში, ჩურუგას (ივლისი) თვეში გვალვების დროს უწყვეტად ადიან კოლადან, არტანიდან, შავშეთიდან, კლარჯეთიდან, სპერიდან, ერუშეთიდან, სხვა ქართული პროვინციებიდან მტკვრის სათავესთან, მიაქვთ დაგროვილი ცრემლი და უმატებენ თითქმის დამშრალ მტკვარს, რომელსაც დედასამშობლოში ჩამოაქვს იქაურთა დარდი და ტკივილი.

თურქეთის ქართველებმა თარგმნეს და გამოსცეს ქართველი კლასიკოსების: ე. ნინოშვილის, ა. ყაზბეგის, ს. ქვარიანის („დიდი მოურავი“), ი. ფალავას („ჩაუქრალი კერა“), ნ. დუმბაძის („მე ვხედავ მზეს“), შ. რუსთაველის („ვეფხისტყაოსანი“), ასევე ი. ჭავჭავაძის, მ. ჯავახიშვილის, ფ. ხალვაშის და სხვათა წიგნები. ახმედ მელაშვილმა 1960 წელს დაიწყო ქართული კულტურის სახლის მშენებლობა, 1969 წელს გამოსცა წიგნი საქართველოზე „გურჯისტანის“ სახელწოდებით, რისთვისაც იგი დაისაჯა.

ქართველები ცხოვრობენ არამარტო თურქეთის პოლიტიკურ საზღვრებში მოქცეულ საკუთარ ეთნიკურ ტერიტორიაზე, არამედ ქვეყნის სიღრმეში. ისინი ძირითად მუჰაჯირი ქართველების შთამომავლნი არიან. მათ წინაპრებს სახნავ-სათესი მიწების შეუზღუდავი არჩევანის უფლება ჰქონდათ, გარდა თავიანთ ისტორიული ტაო-კლარჯეთისა, რათა სამშობლოსთან ურთიერთობის შანსები შეემცირებინათ. ამიტომ მუჰაჯირები მშობ-

ლიურ ადგილებს მიმსგავსებულ ტერიტორიებს არჩევდნენ და კომპაქტურად, ერთმანეთთან ახლოს სახლდებოდნენ. ამ მაცდური დიპლომატიის წყალობით აღმოჩნდნენ ისინი ქვეყნის შიდა რაიონებში. ჩაქვიდან წასულმა ქავეყარაძეებმა, ქიბაროღლებმა, ასევე დღვანიდან, ოლადაურიდან, შუბნიდან, დარჩიძეებიდან, ხიხაძირიდან, შუახევ-ჭვანიდან, მაჭახლიდან წასულებმა მათი მთა-გორების მსგავსი ტერიტორიები აირჩიეს და ასე დაარსეს სოფლები: სულხიე, თეფეჭი, ყონალი, ყარაჯყაყაია, ბახჩაყაია, ბაზარალანი, ჰილმიე, ბაჰარიე, ხაირიე, დერეჩათი, ყარაყადი, გულბახჩა, ფეიზიე, ჩიფთლიგი, ფუნდულლი, ვენე, ქესტანე, ბათახლი... ამ სოფლებსაც ან ადამიანთა, ან მუჰაჯირთა პროფესიის აღმნიშვნელი სახელები ჰქვია. მაგალითად, თუფეჭიკონალი – მეთოფეების ადგილია, ფეეზიე – ადამიანის სახელი, ხოლო სოფლის ადგილებს მათი პირველსაცხოვრისისათვის დამახასიათებელ ტოპონიმებს არქმევენ. მაგალითად, თუფეჭიკონალში: ორღუბიები, წისქვილები, ორწყალი, ჩარხიღლე, სუბახნეები, მალაღყანიები, კატრიანსერი, სოჭიანვაკე, კლდისძირები, წაბლნარი და ა.შ. მათ არა მარტო ადგილთა სახელები, არამედ მცენარეთა სხვადასხვა ჯიშიც გადაუტანიათ ახალ საცხოვრისში. მაგალითად, უხარებიანთ სხალთაფლა, ხეჭეჭური, ბოქშვა, შაქარვაშლა, ბოტიავაშლა, კახამბალი და ა.შ. (ე.ღავითაძე, 2003:174, 175; მ.სგანიძე, 1996:5-16).

მთხრობელი სუმბან გიუმიში წუხს, რომ ქართველებმა უნაყოფო ადგილები აირჩიეს საცხოვრებლად: „გურჯებმა არჩიეს კარგი ტყე, კაი წყალი, კაი ბუნება, ჰამა სუსტი (უნაყოფო) ადგილები; ხას (კარგ) ადგილებში კი ლახები, ჰეშმილები დასახლდნენო“. მთხრობლითვის მიუღებელია, როცა ზოგიერთი თურქი გურჯებს „ჯიმრის ხიზნებს“ ეძახის.

ქართველთა რაოდენობის შესახებ თურქეთში დღეს არსებობს ერთმანეთისაგან განსხვავებული სტატისტიკა. 1950 წლის აღწერით, თურქეთში ქართულ ენაზე მოლაპარაკე ქართველთა რაოდენობა 72604-ს კაცს უდრიდა, 1955 წელს–

51982, 1965წ.- 34330. 1965 წლის აღწერით, ართვინში 17698 ქართველი ცხოვრობდა, ორღუში- 4815, საქარიაში- 2755, სამსუნში- 2350, გირესუნში- 2029, ბოლღუში- 1543, ამასიაში- 1378, ბალიქესირში- 1281, სინოპში- 1144, სტამბოლში- 846, თოქათში- 412 და ა.შ. (რ.ბაქრაძე, 2003:73).

ქართულენოვანი მოსახლეობის რაოდენობა თურქული აღწერის მიხედვით შემდეგნაირად წარმოგვიდგება:

**ქართულენოვანი მოსახლეობა თურქული
აღწერების მიხედვით (რ.გაჩეჩილაძე, 1972:536)**

აღწერის წლები		1935	1950	1960	1965
ქართული	დედა ენა	57325	72604	32944	34330
	მეორე ენა	16255	-	49175	48976
ლაზური	დედა ენა	63253	70423	21703	26007
	მეორე ენა	5061	-	38267	59101
ს უ ლ		141894	143027	147841	168414

მიუღებელია ცალკეულ ავტორთა მიერ გამოთქმული მოსაზრება, რის მიხედვითაც, თურქეთში 4-5 მილიონი ქართველი ცხოვრობს. გენეტიკურად შესაძლოა ბევრია ქართველი, მაგრამ ცნობიერებით ქართველი შედარებით ცოტაა. შესაძლებელია, ქართველთა რაოდენობა 1,5-2 მილიონს აღწევდეს. დანარჩენებმა განიცადეს ეთნიკური ასიმილაცია. დღეს თურქეთში ღრმადია წასული ეროვნული უმცირესობების ასიმილაციის პროცესი. ქვეყნის ხელისუფლება წლების განმავლობაში მიზანმიმართულად ატარებდა ქართველთა ასიმილაციის პოლიტიკას.

რესპონდენტ ისა ალთუნის (შავშეთი, სოფ. შერთული) თქმით, თურქების მიზანი იყო ქართველების გათურქება. „ენა აკრძალეს, წიგნი გურჯების აკრძალეს და აქამდე მოვედით.“

ჩვენთან იტყვის: „თურქი ვარ, ჰამა გურჯიც ვარო“, ოსმალის ბადიში ვარო. საიდან ხარ მისი ბადიში მეთქი, ვერ მეზნევა. აქ არიან ხიმშიაშვილები, ათაბეგები. არ იციან გურჯული. გუნდუ-ზას (შავშეთში მცხოვრები, გვარად ათაბაგი) ვებნევი: შენ ათაბაგი ხარ, ქართველი, არ იჯერებს. ადრე რომ თავრობის აკრძალულობა არ ყოფილიყო, არ გადატრიალდებოდნენ“ (გადატრიალებას ჩვენებურები ქართველობის დაკარგვას ეძახიან). ერთი რესპოდენტი არ მალავდა აღშფოთებას იმის გამო, რომ შვილებს დასაქმების თვალსაზრისით შეუქმნეს პრობლემები მათზე შერქმეული „ქართული სახელების“ გამო. რესპოდენტებს არც ის დაუმალავთ ჩვენთვის, რომ ადრე ქართველ ბავშვებს სკოლებში მკაცრად აკონტროლებდნენ და ვისაც წამოცდებოდა ქართული სიტყვა, სასტიკად სჯიდნენო. მისივე თქმით, სასტიკად იკრძალებოდა ქართველთა ერთად შეყრის ყოველგვარი გამოვლინება. “ფესტივალ ადრე ჩუმად ვაკეთებდით, თავრობა გვიშლიდა გურჯის სამა (ცეკვა) იყო, ჰამა ართვინის სამას ვამბობდით – ქართველს ვერ იტყოდი. ფესტივალ ჩუმად ვაკეთებდით, რომ გურჯებ ერთმანეთი გეგვეცნო. პირველად ფესტივალი 1980 წ. ვაკეთდა ახმედ მელაშვილის უფროსობით. მან ჩუმად ჩამოიტანა ქართული ანბანი, ტყეში, უჩრუმალად შეკრება ჩვენი ხალხი და უთხრა: ამა და ამ დღეს შევეყაროთნა სამა-სიმღერაზე“. როგორც ცნობილია, ახმედ მელაშვილი თურქეთის სპეცსამსახურებმა სიცოცხლეს გამოასალმეს.

ქალაქებში ქართველთა გააქტიურებულმა მიგრაციამ ხელი შეუწყო ქართველთა ასიმილაციის პროცესს. რესპოდენტი წუხს, რომ ქართული ანბანის შესწავლის მსურველთა რაოდენობა დღითი დღე მცირდება.

ამჟამად ჩვენებურებმა ისტორიული ტაო-კლარჯეთის ცალკეულ რეგიონებში ცუდად იციან მშობლიური ენა. განსაკუთრებით ეს ითქმის ახალგაზრდობაზე. ვლორთქიფანიძის მონაცემების მიხედვით, წინა თაობამ გაცილებით უკეთ იცოდა ქართული, ვიდრე შემდგომმა თაობებმა:

ქართული ენის ცოდნის ხარისხი თურქეთის ქართულ მოსახლეობაში (ვ.ლორთქიფანიძე, 1998:130)

	ლაპარაკობს და კითხულობს ქართულად			ლაპარაკობს ქართულად			ქართული ცუდად იცის			ქართული არ იცის		
	სულ გამოკითხულები	მათ შორის		სულ გამოკითხულები	მათ შორის		სულ გამოკითხულები	მათ შორის		სულ გამოკითხულები	მათ შორის	
		ქალაქად	სოფლად		ქალაქად	სოფლად		ქალაქად	სოფლად		ქალაქად	სოფლად
გამოკითხულთა მშობლები	5,4	—	9,5	89,2	87,5	90,5	—	—	—	5,4	12,5	—
უმუალოდ გამოკითხულები	—	—	—	55,3	64,7	47,6	18,4	5,9	28,6	26,3	29,4	23,8
გამოკითხულთა შვილები	—	—	—	22,2	42,8	9,1	19,4	7,2	27,3	58,4	50,0	63,6

ქართული ენის დავიწყების პროცესი სოფლად უფრო სწრაფად მიმდინარეობს, ვიდრე ქალაქად, თუმცა ადრე სოფელი უფრო მეტად ინარჩუნებდა თავის თვითმყოფადობას. ამ თვალსაზრისით ჩატარებული კვლევების შედეგად გამოიკვეთა, რომ სოფლად გამოკითხულთაგან (სულ გამოკითხვა 235 რესპონდენტი, ძირითადად შავშეთის რაიონში) 51%-თვის საოჯახო ენა არის თურქული, მხოლოდ 39%-თვის – ქართულ-თურქული. ქართული ენის მდგომარეობის შესახებ ანალოგიურ დასკვნამდე მივიდა ვ. ლორთქიფანიძე (ვ.ლორთქიფანიძე, 1998:132) და გ. კარტოზია (გ.კარტოზია, 1993:368). გამოიკვეთა, აგრეთვე, რომ თითქმის ყოველი მესამე ქართველი ქორწინდება თურქზე. ქართველი ქალები უფ-

რო მეტად ქორწინდებიან თურქებზე, ვიდრე ქართველი მამაკაცები თურქი ეროვნების ქალებზე (ვ.ლორთქიფანიძე, 1998:132)

აღნიშნული პოლიტიკის მიუხედავად, ქართველთა ნაწილმა დღემდე მოიტანა მშობლიური ენა, ყოფისა და კულტურის ძველქართული თავისებურებები. უსტამისელი (შავშეთის სოფელი) ჯელალ დემირი ქართველებთან შეხვედრით აღფრთოვანებული სიამაყით ამბობს: „თქვენთან ერთად ჯეჰენებშიც (ჯოჯოხეთი) წამოვალ. აგზე რომ გაჭრა (და მიუთითა მკლავზე), ჩემი სისხლი ქართულად დაწერავსო“. ჩვენებურები გულისტკივილით აღნიშნავენ, რომ არ აქვთ მათი სახელმწიფო: „გურჯები კაი ვიყოს, ჩვენი დევლეთი (სახელმწიფო) გვექნებაო“, აღნიშნავს რესპონდენტი. მისივე თქმით, ახალგაზრდობის დღეს, 23 აპრილს საქართველოდან ჩასული ბავშვების მიერ ჩატარებულმა კონცერტებმა დიდი აღფრთოვანება და მოწონება დაიმსახურა, „იყო ტაშუნობა, ხალხი გაბეჩდა“, რამაც გააღიზიანა ადგილობრივი ხელისუფლება, „იმის მერე გურჯი ღარჭები არ გადმეიყვანეს ჩვენთანო“. ბორჩხელი მურხან ალბაირაქი არ მალავს აღშფოთებას იმის გამო, რომ თურქეთში დაანგრიეს ქართული ეკლესია-მონასტრები, მაშინ როცა საქართველოში უამრავი ახალი მეჩეთი ააშენესო. „რუსებმა აზერბაიჯანელებ, უკრაინელებ გუუსხნეს სკოლები, ჩვენთან რატომ არაა გურჯების სკოლა?– აღნიშნავს რესპონდენტი. ამასთანავე ხაზს უსვამს სახელმწიფო ინტერესების დაცვის აუცილებლობას. მისი თქმით, თურქეთში არის ავტოკონტროლი. ყველა სახელმწიფო მოხელე თანამდებობაზე დანიშნვისას დებს ფიცს, „რომ არაა სეპარატისტი და ფაშისტი.“

ისტორიული მახსოვრობა ეთნიკური ცნობიერების ერთ-ერთი უმთავრესი გამოხატულებაა. ჩვენებურებს კარგად ახსოვთ საქართველოს ისტორიის ცალკეული საკითხები. ყველგან იციან თამარ მეფის დროინდელი საქართველოს დიდება და ძლიე-

რება, ამიტომაცაა, რომ ხიდის, ეკლესიის, სარწყავი არხის, ციხის თუ სხვა მნიშვნელოვანი ისტორიული ნაგებობის მშენებლობას ამ დიდი მეფის სახელს უკავშირებენ. მათი რწმენით, თამარ მეფე სწორედ მათ მხარეშია დასაფლავებული.

ეთნიკური თვითშეგნების ასეთი მაღალი დონე, ეთნოკულტურული თავისებურებების შემონახულობა ხორციელდება კულტურის ეთნოდამცავი მექანიზმების საშუალებით. ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი და უნივერსალური ეთნოდამცავი მექანიზმის მატარებელია ოჯახი, რომელიც თაობათა აღწარმოებასთან ერთად განაპირობებს კულტურის უწყვეტობას და თაობიდან თაობაზე გადაცემას. ოჯახის ეს ფუნქცია კარგად აქვთ გაცნობიერებული თურქეთში მცხოვრებ ქართველებს. ამიტომაცაა, რომ ოჯახის შექმნისას უპირატესობას ანიჭებენ სისხლის სიწმინდის დაცვას, დასაქორწინებელთა ეროვნულ კუთვნილებას. „დაქორწინებიან გურჯინა ითხუო და ოჯახი გურჯი დარჩებაო“ – მოგვითხრობს რესპონდენტი.

თურქ მოსახლეობასთან თანაცხოვრება მომავალში ვერ დაიცავს ჩვენებურებს უცხო ყოფითი ელემენტების შემოჭრისაგან, მაგრამ არც საკუთარი ტრადიციები იქნება მივიწყებული. ამის თქმის საშუალებას იძლევა ჩვენებურთა ყოფაში დღემდე შემონახული არქაული ელემენტები, წარმართული, ქრისტიანული და ისლამური სამყაროსათვის დამახასიათებელი თავისებურებების სინთეზი, ძველისა და ახლის სიმბიოზი. თუმცა ჩვენებურებს ხშირად უჭირთ თურქული და ქართული ყოფითი ტრადიციების გარჩევა ერთმანეთისაგან. ამის გამო, გაუთვითცნობიერებულ ადამიანს შეიძლება ეჭვი გაუჩნდეს და დასვას კითხვა: ქართველობა იქ ცნობიერებაა, თუ ტრადიცია. მაგრამ ეს მხოლოდ ერთი შეხედვით. დაკვირვებული თვალი მაშინვე შენიშნავს საკუთარ ეთნიკურ ტერიტორიაზე თუ ქვეყნის სიღრმეში მცხოვრები ქართული მოსახლეობის მიერ ძირძველი ტრადიციების შემონახულობას, დედასამშობლოსთან განშორებით განპირობებულ სევდასა და

ტკივილს, რაც ნათლად ჩანს მუჰაჯირი ქართველების ერთ-ერთ ლექსში:

„გაღმაში დარჩა ჩვენი სახლები,
მოკდენ ძველები, დარჩნენ ახლები,
ლამაზო ქალო, რატომ არ ტირი,
თეთრო მამალო, რატომ არ ყივი?“

მსგავსი დამოკიდებულება უფრო ემოციურად გამოხატა გოგინაურელ (შუახვევის რაიონი) გოგიტიძეთა შთამომავალმა დურსუნ ოზდილმა: „საქართველო ჩვენი დედამიწა არი. აჭარაში გამრავლებულან ჩვენი ხალხი. ექვსი ძმიდან ერთი მაქ დარჩენილა, ხუთი თურქიეში წასულა. წასულა ჩვენთანაი რამდენი? ბევრი ძალიან, თლათ თურქიეში მოდენილან, ამსილან, გურჯი სოფლები გუუხსნიან, დედის ენა ყველთვინ ულაპარიკნიან.... ღმერთმა ჩვენ ჰუქუმათებსა იმფერი ჭკუა მისცეს, რომ გააყოლაკონ წასლა-მოსლა, ხისიმი ხისიმის ნატრული არ დატიონ“ (შ.ფუტკარაძე, 1993:19).

თურქეთში ქართულ დიასპორასთან დაკავშირებული ბევრი პრობლემა მოითხოვს შემდგომ კვლევასა და სამეცნიერო ექსპედიციებს. ჩვენს მიერ დაწყებული კვლევა მხოლოდ დასაწყისია შემდგომი რთული და საინტერესო მუშაობისა. ერთი რამ კი დანამდვილებით შეიძლება ითქვას: ისლამურ გარემოში ცხოვრების მიუხედავად, თურქეთის ქართველობამ ბოლომდე დაიცვა ქართული ყოფისა და კულტურის ზოგად-ქართული თავისებურებანი, ძირძველ ტრადიციებს დააკისრა ეთნიკური ფუნქცია და დაუპირისპირდა ისლამის მსოფლმხედველობაზე დაფუძნებულ ოსმალური ცხოვრების წესს, ეს იყო და არის ქართველობის შენარჩუნების უმთავრესი წინაპირობა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბაქრაძე დ. არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში. ბათუმი, 1987.
2. ბაქრაძე რ. საქართველოს მიღმა. ბათუმი, 2003.
3. გაჩეჩილაძე რ. ქართული მოსახლეობა თანამედროვე თურქეთში. „მომომხილველი“, ტ.6, 9, 1969-1972, თბ., 1972.
4. დავითაძე ე. სოფლის აღმაშენებელი. ტ.4-5. ბათუმი, 2003.
5. თაყაიშვილი ე. სამუსლიმანო საქართველო, ქართული ემიგრანტული ლიტერატურა, „დაბრუნება“. ტ.1. თბ., 1991.
6. თოფჩიშვილი რ. საქართველოს ეთნოლოგია. თბ., 2008.
7. კარტოზია გ. ლაზური ტექსტები. II, თბ., 1993.
8. ლორთქიფანიძე ვ. ისტორიული მესხეთი. დემოგრაფიული განვითარების პრობლემები. თბ., 1998.
9. სვანიძე მ. ქართველები თურქეთში. თბ., 1996.
10. ფუტყარაძე შ. ჩვენებურების ქართული. ბათუმი, 1993.

Tamaz Phutkaradze
Professor at Batumi Shota
Rustaveli State University
Ketevan Phutkaradze

ISSUE OF THE NUMBER OF GEORGIANS IN TURKEY
(Abstract)

Georgians are - one of the largest ethnic groups in poliethnic Turkey, among them live boundaries of the political Turkey within their own ethnic territory, in Tao Klarjeti, some of them are scattered inside the country.

In the article is analyzed statistical data which were published in different sources and periodical press about the number of Georgians and made relevant conclusions

შიგნაარსი

1. *Alan Weber* 6
The GCC youth unemployment problem: stagnation or progress?
2. *Татьяна Юдина* 25
Прогностические модели миграции в Россию: подходы к построению и анализу
3. *Irina Badurashvili* 50
Main emigration and internal migration trends in Georgia since independence
4. *Тамара Зурабишвили, Тинатин Зурабишвили* 67
Психологическая цена миграции женщин-мигрантов из даба Тианети
5. *Елена Масленкова* 89
Концептуальные подходы к регулированию процессов внешней трудовой миграции в Республике Беларусь
6. *იოსებ არჩვაძე* 104
შრომითი მიგრაციის გავლენა შრომის ბაზრის მდგომარეობის მახასიათებელ ინდიკატორებზე
7. *ნათელა ლაცაბიძე, მურმან ცარციძე* 119
უმუშევრობის გამომწვევი მიზეზები და უმუშევრის სტატუსის განსაზღვრის მეთოდოლოგიური საფუძვლები საქართველოში
8. *მზია შელია* 140
უმუშევრობის გენდერული ასპექტები საქართველოს დიდ ქალაქებში (ქ. რუსთავისა და ქ. ქუთაისის მაგალითზე)
9. *თამაზ ფუტყარაძე, ქეთევან ფუტყარაძე* 152
ქართველთა რაოდენობის საკითხისათვის თურქეთში

CONTENT

1.	Alan Weber	6
	The GCC youth unemployment problem: stagnation or progress?	
2.	Tatiana Yudina	25
	Predictive models of migration to Russia: approaches to construction and the analysis	
3.	Irina Badurashvili	50
	Main emigration and internal migration trends in Georgia since independence	
4.	Tamara Zurabishvili, Tinatin Zurabishvili	67
	Psychological costs of migration of female migrants from daba Tianeti	
5.	Elena Maslenkova	89
	Conceptual approaches to regulation of processes of external labor migration in Republic of Belarus	
6.	Joseph Archvadze	104
	The effect of labor migration on the characteristic indicator of labor market situation (The case of Georgia)	
7.	Natela Latsabidze, Murman Tsartsidze	119
	Reasons for Unemployment and Methodological Principles of the Definition of Unemployment Status in Georgia	
8.	Mzia Shelia	140
	Gender aspects of unemployment in the cities of Georgia (On the examples of Rustavi and Kutaisi Cities)	
9.	Tamaz Putkaradze, Ketevan Phutkaradze	152
	Issue of the number of Georgians in Turkey	

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, 0. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge